

ნათან ელიაშვილი

ქართველი
ებრაელები
საქართველოში
და ეროვნულ
ისტორიაში

ნათან ელიაშვილი

ქართული
ებრაელები
საქართველოში
და ერეც
ისრაელში

წ ი ნ ა ხ ი ც ყ ვ ო ბ ა

ნათან ელიაშვილი ხაქართველოდან პალესტინაში პალესტინაში ჯგუფთან ერთად ჩამოვიდა 1925 წელს და დასახლდა ფეთახ-თიკვაში. ორი წლის შემდეგ იგი გარდაიცვალა. ნათან ელიაშვილმა დაგვიტოვა ხელნაწერი ხაქართველს ებრაელთა იხსორიის შესახებ.

ავტორის გარდაცვალებიდან 50 წლისთავის აღხა - ნიშნავად გამოცემული იქნება - შემოხსენებული შრომა, რომელიც მან ივრითზე დაწერა.

წინამდებარე წიგნში მკითხველი გაეცნობა გალობათა გალობის (შირ- ჰაშირიმ) თარგმანს, რომელიც შესრულებულია ნათან ელიაშვილის მიერ. აგრეთვე მის ხელნაწერს - ებრაული ენა და ებრაელი ხალხი.

გ. ვერხელის წინახიწყობა თარგმნილია ქართულ ენაზე.

რედაქცია იმედოვნებს, რომ ნათან ელიაშვილის შრომა გამოცემული იქნება ქართულ ენაზე.

გამომცემლობა.

თელ-ავივი, ხექცემბერი 1975 წ.

ივ. ჯიქია
საქართველოს
საბავშვო
საზოგადოებრივი
სამსახური

გალოგა გალოგათა

== ს თ ლ თ მ თ ნ ი ს ა ==

(Chir ha' chirim)

თარგმანი ებრაულით

ნათან ელიაშვილისა

ააშ

თფილისი 1925

საქართველოს კავშირები

საქართველოს კავშირები

სტამბა გაზეთ „ზ.რია ვოსტოკა“-სი, საშა წულუკიძის ქუჩა, № 4.
შეკვ. № 1004. ▼ ტირაჟი 500 ე. ▼ შთავლ. 167.

წ. ქ. სსრ კ. შარქის
ბ. საბ. რეპობ.
ხელმოწერა

თავი I.

1 ბალოგა ბალოგათა

სოლომონისა

ბალოგა პირველი

სულაჰით:

- 2 მეამბოროს თვის პირის ამბორით!
ვინაიდან რომ უმჯობესია
შენი ალერსი უფრო ღვინისა.
- 3 შენ კეთილ ზეთთა სუნისა გამო—
გარდაცლილ ზეთ არს შენი სახელი—
და ამიტომაც უყვარხართ ქალწულთ!
- 4 მიმიზიდევი! შენსკენ მოვილტვით!
თვის საფანეში დამსვა მე, მეფემ,
მაგრამ ვილხენდით ვხარობდით შენით!
მოვიგონებდით ჩვენ შენსა ალერსს.
ღვინოზედ მეტათ! უყვარხართ შენ წრფელთ!
(იერუსალიმის ქალთა)
- 5 შეეგვრემანი ვარ მაგრამ ლამაზი,
ყმაწვილქალებო 'ერუსალიმის,
ვით კარავები კედარიელთა,
ვითა ფარდები სოლომონისა!
- 6 ნუ მხედავთ ვითომ რომ ვიყო შავი,
ვინაიდანაც შემრუჟა მზემა!
ღვდისა ძენი განმირისხდნენ მე

და დამადგინეს მცველად ვენახთა;
ჩემი ვენახი კი ვერ დავიცავ.

(საყვარელ მწყემსს)

- 7 გამიმხილვეი, სატრფოვ სულისა,
სად მწყესი, ასვენებ [ცხვარს] შუადლისას?
რათ ვიყო ვითა მოხეტიალე
შენ მეგობრების ფარებთა შორის?

მწყემსნი:

- 8 თუ არ იცი ეს
შენ, მშვენიერო ქალებთა შორის,
გამოჰყევ ცხვრისა ნაფეხურებსა,
და ამოვებდე თიკანთა შენთა
მწყემსთა ბინებზე.
- 9 მხრდალსა ფარაოს ეტლებში [შებმულს]
მას შეგადარე მიჯნურო ჩემო!
- 10 გიმშვენის ღაწვნი სამკაულებში.
და ვგე ყელი ყელსაბამებში.
- 11 ოქროს სამკაულს გაგიკეთებთ შენ,
[მორთულსა] ვერცხლის წერტილებითა.

სულამით:

- 12 სანამდის მეფე ნადიმათ იყო—
ჩემ ნარდიონმა გამოსცა სუნი!
- 13 მურისა კონა არს სატრფო ჩემთვის!
ჩემ ძუძუებში ათევს ის ღამეს.
- 14 კვიპრის ტევანი არს სატრფო ჩემთვის,
რომელ ყენ-გედის ვენახებშია!

მწყემსნი:

- 15 მშვენიერ ხარ შენ, მიჯნურო ჩემო!
მშვენიერ ხარ შენ!
შენი თვალები არიან ტრედნი!

ს უ ლ ა შ ი თ :

- 16 მშენიერ ხარ, შენ, საყვარელო,
თანაც საამო!
სარეცლადაც გვაქვს ბიბინა მდელი.
- 17 სახლის ძელებად გვაქვს კედარები,
და ჩვენ ავეჯად არს კვიპაროსნი.

თ ა შ ი II

ს უ ლ ა შ ი თ :

- 1 მე ზამბახი ვარ სარონის [ველის]
შროშანი ღელის.

მ წ ყ ე მ ს ი :

- 2 ვითა შროშანი ეკალთა შორის.—
აგრეთვე არის ჩემი მიჯნური
ქალებთა შორის!

ს უ ლ ა შ ი თ :

- 3 ვითა ვაშლის ხე ტყის ხეებთ შორის—
არს ჩემი სატრფო ვაყებთა შორის!
მომენატრა და დავჯექ მის ჩრდილ ქვეშ,
და ხილი მისი ეამა ჩემს პირს.
- 4 მან მიმიყვანა ღვინის სარდაფში
და დროშად ჰქონდა ჩემდამი ტრფობა!
(იერუსალიმის ქალთა).
- 5 მიმაყრდნეთ ყურძნის კვერეულებზედ,
შემოფიშინეთ გარსა ვაშლები,
რადგან სნეულ ვარ მე სიყვარულის!
- 6 მარცხენა მისი მელი მე თავითთ
და მის მარჯვენა გარს მეხვევოდა
- 7 გაფიცებთ, ქალნო ერუსალიმის,
შვლებითა, ანუ ირმებთა ველით:

თუ აღძრათ ანუ თუ აამხედაროთ
თქვენ სიყვარული,
სანამდის თვითონ მოისურვებდეს!

გალობა მეორე.

ს უ ლ ა მ ი თ:

- 8 ჩემი საყვარულის ხმა არის ესა!
აგერა მოდის! მოცეკვავს მთებზედ,
მოხტის ქედებზედ.
- 9 ეღარვის ჩემი საყვარული შეელს,
და ანუ ნუკრსა ფურ ირმებისას;
აგერ იგი ჩვენ კედელს უკან სდგას,
იხედება ის ფანჯარებიდან
და უთვალთვალეზს სარკმელებიდან.
- 10 მომიგო სატრფომ და ასე მითხრა:
„აღსდექ, მიჯნურო, ჩემო ლამაზო,
და წამო ჩემთან!“
- 11 „რადგან რომ განვლო უკვე ზამთარმა,
გადილო წვიმამ გაუდგა თვის გზას“.
- 12 „ხის კუკურთ ქვეყნად იჩინეს თავი,
მოატანა დრომ უკვე ბუღბუღლის,
ჩვენ სამშობლოშიც ახმის ხმა გვრიტის“.
- 13 „ასურნელა ლეღვმა კუკური,
დაყვავილებულ ვაზთაც გამოსცეს
თვის სურნელება“ —
აღსდექ, მიჯნურო, ჩემო ლამაზო,
და წამო ჩემთან“!

მ წ ე მ მ ს ი:

- 14 ჩემი ტრედი კლდის ნაპრალებშია,
კლდის ფრიალოთა სამალავებში —
ერთი მიჩვენე შენი ხატება,
გამაგონევი ერთი შენი ხმა,

ვინაიდან ხმა შენი ტკბილია,
და ეგ ხატება შენი — ლამაზი!

ს უ ლ ა მ ი თი:

- 15 „მოგვედნენ უკვე
გარსა მელეები,
მელეები წვრილნი,
ვენახთ მავნენი!
ჩვენ ვენახებთ კი
მხოლოდ ეს არის
დაიყვავილეს!“
- 16 სატრფო ჩემი არს და მე ვარ მისი,
რომელიცა მწყესის შროშანთა შორის!
- 17 სანამდისინ დღე აგრილდებოდეს
და ჩრდილნი [მზისა] მიიქცეოდნენ, —
იბრუნე პირი, ედარე, სატრფო,
შველსა ანუ ნუკრს ფურ-ირმებისას,
მთებისა უღელ-ტეხილთა შორის!

თავი III.

ს უ ლ ა მ ი თი:

- 1 ჩემ სარეცელზე ღამ-ღამობით,
ვეძიებდი სულის საყვარელს,
ვეძიებდი და ვერ ვპოვებდი.
- 2 [ვსთქვი თუ:] ავდგები დავივლი ქალაქს,
ქუჩებს, მოედნებს!
მოვძებნი ჩემსა სულის საყვარელს,
ბევრი ვეძიე მაგრამ ვერ ვპოვე.
- 3 მპოვეს გუშაგთა, ქალაქში მავალთ; --
„სულისა სატრფო ხომ არ გინახავე?“
- 4 გავეცი მათ ცოტა და იქვე ვპოვე,
სატრფო სულისა,

ხელი ჩავქიდე და აღარ უშვი.
სანამდისინ რომ მივიყვანდი მას
დელი ჩემისა სახლში და ჩემი
შშობლის ბინაზე.

(იერუსალიმის ქალთა)

- 5 გაფიცებთ, ქალნო იერუსალიმის,
შველებითა ანუ ირმებთა ველით,—
თუ აღძრათ ანუ თუ აამხედროთ
თქვენ სიყვარული
სანამდის თვითონ მოისურვებდეს!

გალობა მესამე.

ძალნი იერუსალიმისა:

- 6 ეინ არის ესა, აღმომხდარია
უდაბნოსაგან ვით სვეტი კომლის,
შეკმეული არს მურიით, საკმელით,
ყოველ ფხვიერით მეწვრილმანითა?
- 7 აჰა სარეცელს სოლომონისას,
სამოცი გმირი არტყია გარსა—
[რჩეულ] გმირთაგან ისრაელისა.
- 8 ყველა ისინი მპყრობნი მახვილის,
გაწვრთნილნი ბრძოლად,
წელზედ არტყიათ ყველას მახვილი,
ლამ-ლამეობით შიშისა გამო.
- 9 ტახტრევანი ჰქმნა სოლომონ მეფემ
ლიბანონისა ხეებისაგან.
- 10 მას გაუკეთა სვეტნი ვერცხლისა
მისი ჩარდახი—[წმინდა] ოკროსი,
საჯდომი მისი ძოწეულისა,
შიგნითულობა მოქარგული ჰყო
იერუსალიმის ქალთ სიყვარულით.

- 11 გადით იხილეთ, ქალნო სიონის,
მეფე სოლომონ იმა გვირგვინში,
რომლითაც იგი დაავიჯრგვინა
თვისმა შშობელმა,
დღესა თავისი ქორწინებისას
და დღეს თვის გულის სიხარულისას.

თავი IV.

მეხუთხე:

- 1 მშენიერ ხარ შენ, მიჯნურო ჩემო
მშენიერ ხარ შენ!
შენი თვალები არიან ტრედნი
შენ თავსაკრავს შინ!
თმანი [გაყრია] ვითა თხის ფარა,
ჩამოშვებულნი გილყადის მთიდან.
- 2 შენი კბილები ვით მწყობრი ფარა,
რომ ამოსულან საბანაოდან,
სადაც სუყველა თანასწორია
და არ არს მათში არც ერთი ნაკლი*)
- 3 ბაგენი ვითა წითელი ძაფი
და პირი შენი არის ლამაზი,
ვითა ნაჭერი ბროწეულისა
გაქვს საფეთქლები თავსაკრავსა შინ.
- 4 ყელი გაქვს ვითა დავითის კოშკი,
აგებულ რომ არს საქურველთათვის,
რაზეც ჰკიდია ათასი ფარი,
ყველა კაპრიქნი [ზედ არს] გმირების.
- 5 წყვილნი ძუძუნნი ვით წყვილი ნუკრნი,
ტყუბად ყოლილნი დედა შევლისა,
რომელნიც მწყესიან შროშანთა შორ

*) ეს ორი ტავი შეიძლება ითარგმნოს ასეც:

სადაც სუყველა ტყუბ ნაყოლია
და არ არს მათში არც ერთი ბერწი.

- 6 სანამდისინ დღე აგრილდებოდეს
და ჩრდილნი [მზისა] მიიქცეოდნენ,—
გაუდგები მე მურის მთისაკენ
და საკმელისა ქედებისაკენ.
- 7 მთლად მშვენიერ ხარ, ჩემო მიჯნურო,
და არ არს შენში ბიწიერება!
- 8 ჩემთანა, რძალო, ლიბანონიდან,
მოვედი ჩემთან ლიბანონიდან!
გადმოიხედე ამანის მთისა
მწვერვალოსაგან,
სენირისა და ხერმონის მთათა
მწვერვალებთაგან
ლომთ ბინების და ვეფხთა მთებიდან.
- 9 გული წარმიღე, ჩემო დავ, რძალო!
გული წარმიღე შენი თვალების
ერთ შემოხედვით,
შენ ყელსაბამთა ერთი ფარლულით.
- 10 რა მშვენიერ არს შენი ალერსი,
ჩემო დავ, რძალო!
რა უმჯობეს არს შენი ალერსი
უფრო ღვინისა;
და სურნელება შენის ზეთების—
ყოველ ბალზამთა!
- 11 ბადაგს ვიწვეთენ ბაგენი, რძალო,
თაფლი და რძე გაქვს ენასა ქვეშე,
და სურნელება შენის სამოსლის —
სურნელებაა ლიბანის [ტყისა].
- 12 დახშულ ბალს [გაეხარ] ჩემო დავ, რძალო,
ნაკადულოს დახშულს, წყაროს დაბეჭდილს!
- 13 შენი რტოები
წალკოტი არის ბროწეულისა
საუკეთესო ხილეულობით,
კვიპარებისა, ნარდიონითურთ.

ნარდიონი და ზაფრანა არის,
მიხაკი არის და ღარიჩინი,
ყოველ საკმელის ხეებთან ერთად,
მური, ალოე, ყოველ უმთავრეს
ბალზამთან ერთად.

15 წყარო ბაღების, ქა უკვდავ წყლების,
მომდინარენი ლიბანონიდან.

16 ჩრდილოეთისა, [ქარო], აღიძარ
და მოველინე, [ქარო], სამხრეთის,
დაუბერევი ჩემსა წალკოტსა
და წარედინონ ბალზამნი მისნი,
შევიდეს სატრფო თავისა ბაღში
და სჰამოს ხილი საუკეთესო.

თავი V.

მწყემსნი:

1 შვეველ ჩემ ბაღში, ჩემო დავ, რძალო,
მოვკრიფე მური ჩემ ბალზამითურთ,
ვჰამევი ფიტი ჩემ თათლთან ერთად;
დავლიე ღვინო ჩემ რძესთან ერთად,
[მოდით] და სჰამეთ, აზნანაგებო
და მეგობრებო სვით და დაითვერთ!

ბალობა მეოთხე

სულამით:

2 მე მძინავს მაგრამ გული კი ფხიზლობს,
ჩემი საყვარლის ხმა არის ესა!
რეკავს! „გამიღე კარი, დობილო,
ჩემო მიჯნურო, უმანკო ტრედო,
რომ ჩემი თავი სავსეა ნამით,
კულულნი ჩემი ცვარითა ღამით!“

- 3 გავიხადევი მე კვართი ჩემი,
როგორ ჩავიცვა? დავიბანევი
ფეხები ჩემი, როგორ შევესვარო?
- 4 სატრფომ შემოჰყო თავისი ხელი
სათვალურიდან
და შიგნეულთა ჩემთა მთლად იწყეს
მისადმი ჩქერა.
- 5 ავდექ გამელო კარი სატრფოსთვის,
ჩემი ხელები სწვეთავდნენ მურსა,
და თითებთ ჩემთა მური სდიოდა,
სახელურებსა ურდულისაზედ.
- 6 გაუღე კარი ჩემსა საყვარელს,
საყვარელი კი გაჰქრა, წავიდა,
სული დამებნა მის ლაპარაკზედ,
ბევრი ვეძიე და ველარ ვპოვე,
უძახე მაგრამ არ მცა პასუხი.
- 7 პოვეს ვუშაგთა, ქალაქში მავალთ,
მცემეს, დამკოდეს, ამართვეს რიდე,
გალავნის მცველთა.
- 8 ვაფიცებთ, ქალნო ერუსალიმის,
თუ სადმე ჰპოვოთ თქვენ ჩემი სატრფო,
იციოთ რას ეტყვიოთ?—
რომ მე სნეულ ვარ სიყვარულისა.

ქალნი იმარუსალიმისა:

- 9 რითია მეტი ეგ შენი სატრფო
საჭევა სატრფოებზედ?
[სთქვი] მშვენიერო ქალებთა შორის,—
რითია მეტი ეგ შენი სატრფო
სხვა სატრფოებზედ
რომ ამნაირად გვაფიცებ ჩვენა?

- 10 ჩემი სატრფოა [სახე] ნათელი
და მოწითანო,
მოსჩანს ვით დროშა ათასებთ შორის.
- 11 ხალასი ოქრო არს მისი თავი
და კულულები მისი ხუტუქნი,
შაენი არიან ვითა ყორანი.
- 12 თვალნი ვით ტრედნი წყლის წიაღებზედ,
მობანავენნი არიან: რძეში,
მსხდომნი საესეთა.
- 13 დაწვნი მისი ვით კვალნი ბალზამის,
მცენარენი არს სურნელოვანნი,
ბაგენი მისი შროშანი არის,
მწვეთაენი მურის გარდამავეალის
- 14 მისი ხელები ოქროს რგოლნი არს
მიმოფენილნი ყვითელი თვლებით,
მისი წელი არს ზოდი სპილოს ძელის,
გარს შექედილი საფირიონით.
- 15 წვივები — სვეტნი მარმალილოსი,
დადგენილები ოქროს ძირებზე,
ხატება მისი ვით ლიბანონი,
რჩეულია ის ვითა კედარი.
- 16 პირი მისი არს ტკბილეულობა,
და თვით იგი არს მთელად გულისთქმა,
აი ასეთი არს ჩემი სატრფო
და მეგობარი,
ყმაწვილნო ქალნო ერუსალიმის.

თავი VI.

ძალნი იმარსხალიმისა:

- 1 საით წავიდა ეგ შენი სატრფო,
[სთქვი] მშვენიერო ქალებთა შორის?—

F 64.292
3

სით გაემართა ეგ შენი სატრფო?—
და ვეძიოთ ის ჩვენც შენთან ერთად.

ს უ ლ ა მ ი თი:

- 2 სატრფო შთავიდა თავისა ბალში,
ბალზამებისა კვალებთა შორის,
სამწყვსოთ ბალებში, შროშანთ საკრებად.
- 3 მე—სატრფოსი ვარ და სატრფო—ჩემრ,
რომელიცა მწყვსის შროშანთა შორის!

მ წ ყ ე მ ს ი:

- 4 შენ მშვენიერ ხარ, მიჯნურო ჩემო,
როგორცა თირსა;
ლამაზი ხარ ვით იერუსალიმ;
ზავთიანი ხარ ვით ღროშოვანნი!
- 5 მომარიდე ეგ შენი თვალები,
რადგანაც მაგათ წამათამამეს!
შენი თმა ვითა თხებისა ფარა
ჩამოშვებულნი გილყადის მთიდან.
- 6 კბილნი ვით ფარა დედა ცხვრებისა
რომ ამოსულან საბანაოდან;
სადაც სუყველე თანასწორია,
და არ არს მათში არც ერთი ნაკლი*)
- 7 ბროწეულისა ნაქერი არის
ეგ საფეთქლები შენ თავსაკრავს შინ.
- 8 სამოცი [რიცხვით] არს დედოფალნი
და მხეველებიცა არის ოთხმოცი,
ყმაწვილ ქალნი ხომ არის ურიცხვი!
- 9 მხოლოდა ერთი არს ჩემი მტრედი,
ჩემი უმანკო,

*) ეს ორი ტაევი შეიძლება. ითარჯმნოს ასეც
სადაც სუყველა ტყუბ ნაყოლია
და არ არს მათში არც ერთი ბერწი.

ერთად-ერთი ჰყავს ის თავის დედას,
სპეტაკი ჰყავს ის თავისა მშობელს!
ნახეს ის ქალთა და ანეტარეს;
დედოფალთ, მხევალთ - შეასხვეს ქება.

10

ვინ არის ესა, რომ იყურება
ვითა ცისკარი?
მშვენიერია როგორცა მთვარე?
სპეტაკი არის იგი ვითა მზე?
ზავთიანია ვით ღროშოვანნი?

ს უ ლ ა მ ი თ :

11

კაკლის ბაღს შეველ, მსურდა მენახა,
მოლი მდინარის,
მენახა თუ რომ ჰყვავოდა ვაზი,
თუ გამოეცათ თვისი კუკური
ბროწეულეებსა.

12

მე თვით არ ვიცი როგორ მოვექვეც,
ჩემის ერისა კეთილშობილთა
ერტლებსა შინა.

თავი VII.

ძალნი იმარუსალიმისა;

1

დაბრუნდი ჩვენთან, დაბრუნდი ჩვენთან,
ჰოი, სულამით!
დაბრუნდი ჩვენთან, დაბრუნდი ჩვენთან,
რომ გიყუროთ შენ!
რას უყურებთ თქვენ ნეტავ სულაძითს,
ვითა ცეკვისა ორ წყებათ შორის?

მ წ ა მ მ ს ი :

2

რა მშვენიერ არს შენი ფეხები
მაგ ფეხსამოსში,
ასულო კეთილშობილისაო!

სირგვალე შენის თეძოებისა
სამკაულია, ნაწარმოები
ხელოვნის მიერ

- 3 ეგ შენი უპე თასია რგვალი,
უკლები ღვინის სურნელოვანის;
შენი მუცელი ხეავია ხორბლის
შროშანებითა გარს შემორტყმული.
- 4 ორი ძუძუნი ვით ორი ნუკანი,
ტყუპად ყოლილნი დედა შევლისა.
- 5 სპილოს ძელას კოშკი არს შენი ყელი
შენი თვალები - ტბები ხესბონის
ბათ—რაბიმისა ბკესთან მდებარე,
ცხვირი კოშკია ლიბანონისა
გადამყურალი დამასკისაკენ.
- 6 თავი გადგია ვით ქარმელის მთა,
შენი კაეები მეწამულია,
მეფე ტყვეთ ქმნილ არს მაგ კულუდებით.
- 7 რა მშვენიერი და რა საამო
ხარ, სიყვარულო, ფუფუნებაში!
- 8 ეგ შენი ტანი წააგავს ფინიკს,
შენი ძუძუნი ტევენებსა ყურძნის.
- 9 მოვიფიქრე მე: ავალ ფინიკზე,
ჩავეჭიდები მისსა ტოტებსა,
და დაე მეყონ ძუძუნა შენი
ტევენებათ ვაზის,
და სულთქმა შენი ვით სუნი ვაშლთა.
- 10 და შენი პირი ვით კარგი ღვინო,
რომელიც სწორედ ჩასდის მეგობრებს,
ამეტყველებს მძინარეთ ბაგეთაც.

ს უ ლ ა მ ი თ :

- 11 მე ჩემს საყვარელს ვეკუთვნი მხოლოდ
და ჩემდამია მის მისწრაფება!

- 12 წამოდი, სატრფო, გავიდეთ მინდვრათ.
ვათიოთ ღამე კვიპრებთა შორის.
- 13 გავსწიოთ აღრე ვენახებისკენ,
ენახოთ თუ ვაზი აყვავებულა,
დაყვავილებულ თუ არს ის უკვე,
აკოკრებულან ბროწეულები—
იქ გაჩუქებ შენ ჩემსა აღერსსა!
- 14 მანდრაგორათა გამოსცეს სუნი,
და ჩვენ კარზედაც არის ყოველი
საუკეთესო ხილეულობა,
ახალიც, ძველიც,—
სატრფოვ შენთვის მაქვს ის შენახული!

თავი VIII.

ს უ ლ ა მ ი თ :

- 1 ნეტავი გყო შენ ვითა ძმა ჩემთვის,
გეწოვოს ძუძუ დედის ჩემისა,
გპოვებდი გარედ გადაგკოცნიდი
და ამისათვის არც დამძრახავდნენ.
- 2 წაგიძღვებოდი, მიგიყვანდი შენ,
ბინასა დედის ჩემისაზედა —
შენ მასწავლიდი, მე კი გასმევედი
ღვინოსა კეთილ სურნელოვანსა
და ნაწურს ჩემის ბროწეულისას.
(იერუსალიმის ქალთა)
- 3 მარცხენა მისი მელღ მე თავით
და მის მარჯვენა გარს მებვევოდა.
- 4 გაფიცებთ, ქალნო ერუსალიმის,
შეღლებითა ჭნუ ირმებთა ველით,
რათ ღძრავთ და ანუ რაზედ ამხედრებთ
სიყვარულს სანამ მოისურვებდეს?

გალობა მესამე.

ს უ ლ ა მ ი თ:

5 ვინ ამოდის ეს უდაბნოსაგან,
დაყრდნობილია თავის სატრფოზე?—
ვაშლის ხის ქვეშე გაგაღვიძე შენ,
იქ, საცა გშობა დედამა შენმა,
იქ, სადაც გშობა შენმა მშობელმა!

6 დამისვი ვითა ბეჭედი გულზე,
ვითა ბეჭედი მაგ შენსა მკლავზე,
რადგან ძლიერი ვითა სიკვდილი
არს სიყვარული,
სასტიკ არს იქვი ვით ჯოჯოხეთი,
მის ისრებია — ისრები ცეცხლის,
ალი ძგზნებარე!

7 წყალთა მრავალთა არ შეუძლიათ
ჩააქრონ [ცეცხლი] სიყვარულისა
და მდინარეთაც ვერ წალეკონ ის,
კაცმა რომ მისცეს თვისი ოჯახის
მთელი ქონება სიყვარულშია
ამისთვის მხოლოდ დასცინებენ მას.

ძ მ მ ბ ი ს უ ლ ა მ ი თ ი ს ა:

8 და გვყავს პატარა და ძუძუები
ჯერედ არა აქვს მას,
რა უნდა უყოთ ამ ჩვენსა დასა,
როს მაქანკლები მოგვივლენ მისი?

9 თუ ის კედელ არს შეურყეველი,
ავაგოთ მაზედ ვერცხლის სასახლე;
და თუ კარი არს დავაუქმოთ ის
კედართა ფიცარით!

ს უ ლ ა მ ი თ:

10 მე კედელი ვარ შეურყეველი
და ძუძუები ჩემი ვით კოშკნი! —

აი, ამიტომ გაეხდი მის თვალში
ვითა სათავე სათნოებისა.

- 11 ვენახი ჰქონდა სოლომონ [მეფეს]
ბაყალ-ჰამონში,
გადასცა მცველებს იგი ვენახი,
ათას ვერცხლს კაცი გამოიღებდა
მისსა ნაყოფში.

- 12 ჩემს ვენახსა კი თვით მე განვაგებ,
ათასიკ შენა გქონდეს სოლომონ
და ორასი მის ნაყოფის მცველებს.

მ წ უ ე მ ს ი

- 13 ბალებთა შორის მობინადრე,
ამხანაგები უსმენენ შენ ხმას,
ერთი მასმინე!

ს უ ლ ა მ ი თ :

- 14 გაიქეც, სატრფოვ, და ედ:რეტი
შველსა, ანუ ნუკრს ფურ-ირმებისას,
ბალზამებისა მთებისა ზედა!..

დასასრული.

წიგნი 40 პეპ.

ნათან ულიამვილი - გაღაცარველი ღირსის პოპულარი

"არ იქნება გაღაცარველი არ უფრო, არა მკურნის ხამყარში არ არსებობს ისეთი უმრაველი კონკრეტული, ურის ისეთ მიხრეუბული, მიუიწყებული ნაწილი, რომელიც ასე უღდას დაპარაკობდნენ, ასე უფა იტოლდნენ მისი არსებობის შუხახებ... ასეუბი ვი ხაქარვე - ღირსი მხეოვრები უმრავლად არიან." - წერს ნათან ულიამვილი თავისი წიგნის "უღაცარში, რომელიც ურვე-ისხვესა და ხაქარველში მხეოვრები უმრავლად უქლენდნენ. ეს ხიფყუბი თავისუფლად შეიძლება გავეპრელოთ მასზე, ქარველი უმრავლადის პირველი იხეოკობის, ავი თუთი იყრ აქვეური და ხხეების ამავიქმელებელი, ქარველ-უქარველი აღიის მიიწერო - განი, წილების განმავლითაში რომ ავრელებდა უმრავლ უნახა და ხიონისხეკ ივდალებს ხაქარველში, თავისი ხელითა და არხით რომ ვანახირევიდა აღიის ხაქმე ურვე-ისხველში, იხ იგი მიუღა დავიწყებას, მიუხუდავად იმისა რომ უფაბ-თუვის არა ურთი მველი მიტორველ-თაგანი დღესად იტონებს მას, "უმი-პამიშავოში" მის მიერ გაგარვეტი მქმივე დღევებს, რეც ხამეუიის მიხამელებლად იმქმიდა და ხშირად ვერ ურეოდა მას.

და ხრორე ეს იხეოკობი, რომელიც თავისხარონ უმრავლენიდან მიწადი იყრ და რომლის პირველებად დავიწყების მურხიდან ამოიღევიდა უგანახველი წილებში, იხრადში მის თანავლელთა უმიგარეიხასა და ქარველი უმრავლადის ხედახად ურველ ვამიღეუქმებისთან დავავიკრებოთ, უღირსა ურვე-ისხველში რამისხვესა და დამევიკრებას.

აღხანიშნავია იხივ, რომ ხაქარველთან მხეოვრ აღიის წინ უქმიდა ქარველ-რხველი ურვე-რავრების შედევრების უმრავლ უნახე ურველში მთავრმედიის, უვედ მქმივე დავადელებული დავ ვამონივის რამისხვესა იხრადში. ამ აღიამ დავგანახა, რომ ქარველი უმრავლადი გამიორწილა არა მარტო მისახეოკობი თავისუფრემიო, არამედ მიიღე და უნახ მიწათვი, რომ მას ვანწიდა ვუღეურელ - უმრავლი ხვეიფიკურია, რად ვარკველ დავადერ პირმემი - ში არე თუ იხე წიველმეოკობი მივლენაა. ამ ხვეიფიკურების ყველაზე მწყნელად ვანახ-ხიურება ვი ამქრად უმრავლი დიფერავრისა და მიწროობის ხვერში ვანა რა უნდა იყოს იმ წიგნის ვარდა, რომელიც 50 წლის შემდეგ ქვეყნდება. ამ დიფერავრულ-იხეოკობა მარგალიტსა და მის მიხამელებელ მალეში შევრწილად დღეღვიწინ ამ უმრავლობის ხრონი ხაქ იმ მრავალი იხრადი მხეოვრების უნმეიერებაში, რომელიც პირველად ამყარებენ კონკრეტის რავის შეიღებთან და მთამიშავლენთან. ამ წიგნში უღიწილი ქარე. უმრავლად ხიხეიურ-ნათხეხავრ მიმარელებს უმრავლი ურხახაში ხაურთლ და ურვე-ისხველისათვი ვერმიდა.

ღიახ, ხრორე ამ წიგნიდან ვგვეუბი, რომ ქარველი უმრავლადის რეპარეიხა, შევიწროებული უმრავლობის ხხეა წარმომადგენელი რეპარეიხაგანთან შედარებით მიიწერეტი -

ვანი იყო. ხანგრძლივია რომ ხაზბოთა რეკომის პირიშეშვილ ვი მათი უზრუნველყოფის ქვეშ
 ყანაში მდებარეობს სხვა თანამოქმედის პილანდ შედარებით დადებითად გამოიჩინება. და ამ
 დენად კარგდება იწვევს ის ფაქტი რომ დღემდეც არა ვეძინია ხელთ რამდენადმე მარტო
 ლი ნაამბობი ამ უზრუნველ კონკრეტული შეხებაზე უმჯობეს წარსულისა და მიმდევრობა ხელუ
 ნეებში, თუმიც არც თუ ისე გრჯა დანიება ამ თემაზე, რაკრც უზრუნველ ახვევს სხვა უ
 ეშვით.

მკითხველი ივალს ადევნებს ნათან ულიამურიის ვამათს, თავისხვევ ხილვითში ითქმ
 დავიწყებულ გვი ქახლანთან, რომელმაც მრავალი წელი გააგარა რუსეთისა და სინაიზე მკ
 შაურობაში. ამ ახლდროინდელმა მიგზავრმა კიდევ ვამთავრებთ თავისი მივშაურობების ა
 ხახველი რამდენიმე წიგნი, მათ შორის "მივგვი ია'აკობ უნკურე იხრადელ", ხალაი ხაქარ
 ველოს უზრუნველდახაც ეხება. შეიძლება ითქვას რომ ქახლან წარმოადგენდა იმ პირთად
 ქვარს, რომელმაც დააწერინა ულიამურიის თავისი წიგნი, რამეთუ მიხლა ვახარადელ და ხა
 წყხარად აღმოაჩინა რომ ნახულის "თავუქმედებში და უნიდალავო მიხაპრებანი ქმნიდენ
 ქახლანს წიგნში იმ ნაშავს, რახაც თითქმისა უნდა აუხახა ქართული უზრუნველბის იხლო
 რია. ამდენად, თავის წიგნში ნათან ულიამური ხაკუთარი თემის (კონკრეტული) იმს ა
 არმიებს და დახანანია რომ ახეოთ დაკვიანებით ქვეყნდება იგი და იქნებ მელის ირანად
 არის ამამი, ქვეყნდება მამინ რღა ქახლანს წიგნი დიდი ხანია დავიწყებას მივღა.

მაშ ვინ იყო ნათან ულიამური, ქართული უზრუნველბის პირველი იხლორკოსი, ხაქარ
 ველიში რომ დაიბადა, აქ გააგარა თავისი ხილვითე ხაკუთად და უზრუნველ ვერმიდ?

2

პირველ მიოგრაფიურ წყაროს წარმოადგენს გაშ. "დავარის" (იხ. 27.3.1929 წ., მერე
 აღარის 183, თრე 19) პირველ გვერდზე დაშვებული ახეოთ შინაარსის პაგარა გნობა:

"ვინახს, 24.3 (მერე აღარის ი'3 -ს) თელ-ავივიში, შადახახ ხავადმყოფიში თრ
 ვმელბის ხანკრძლივი დაავადების შემდეგ გარდაიცვალა ნათან ულიამური, 36 წელ
 ხა. მან ხაქართულში, თბილისის გეგერნიის დაშ ხინვალიში დაშადმუღმა, ხაკუ
 თარი მუგდონეობით მიხლწია შოგახა და უზრუნველ ვანათლებას. დიდი ძალა შეაღო
 ქართული ენისა და დიგურაფურის შეხწავლას. ქართულად თარგმნა "ქემათა ქემა" და
 ხუნაწერის ხახით დაგოვა ქართული რომანის უზრუნველ თარგმანი.

იგი იყო უზრუნველ ენის მახწავლელთი, უზრუნველ ხულის დამახახველთი თბილისში
 და ხიონიხურთ აშრის ვამავრდელთელი თავის მრავალ თანამოქმედთა შორის. ითხ
 ბერგთან ურთად კავახიხაში უწულა მუშაობას ხიონიხურ-ავანგარდნიხველი მიძრ
 ობის ორგანიზაციისათვის. იხრადელი რამოვიდა ხეოთ წლის წინ ხიონიხურთ ორგ
 ნიშაციის ხუმმდევანელობასთან წარმოგზავნილი ხაქარს. უზრუნველბის დღევანდის

შემაჯავნებელია. ისევ დაბრუნდა საქართველოში და ითხო წილის წინ ჩამოკლებული ვაჭრის, უჭრაიხურის 17-ოჯახიდან ყველას. ხელი მოწვიდა მძიმე ფიზიკურ ხამურებში მომავლებში. ფიზიკურად თავიდასვე ხეხვამ ვერ გაუძლო მძიმე შრომასა და ვაჭირებებს. დახვრდა მუდრიც და ირი ბავშვი. აჩრდილი იყო ღვინა-თევზის მუშაობა ხაჭკოში. დაიკრძალა ღვინა-თევზში.

ახლო მინაპრისაა ეს მიკვლე ნეკროლოგი. ჩვენს ხელითა ერთი დამაფუძნითი გენობა (ხამურხარად ვერ მიხერხდა მიხი ავჯირობა და ვაშეთის ხაფურის დაღვანა), რომელიც ურე-იხ-რადღში მცხოვრებ "ნა" ავრობის ფორმის მუხახვმ დაწერილ ვრცელ ხვანგიაშია შეხველი. აქაფ ქახლეთის წიგნის პრიფიკული განხილვის ვვალდავვალ დაპირავია რიგი იხგროული ხავიხე-ბის მუხახამიხობაზე იმპროინდელი, ე.ი. იგიანი წიღობი მიერე ნახევრის ურე-იხნადობის ხინამდელითხან. ავჯირო უმყარება ხავუთარი თვალთ ნახულებ ღვინა-თევზში და ვანხავუ-რებულ ყურადღებას აქვრებს საქართველოდან ვამიხული რეპაგროინფუბის ახინამდობის პროფების რომელთაც იგი "ორე გურჯიად" იხხენიებს. იგი მოგვიხჩრბს მათ ხიქნულიებზე ხამურის პი-ვნაში, ხავაჭრო-ხაწვრილმანო ხაქმიანობაზე და იმაზე, თუ როგორ ქრება და იხპობა მათი ოღნება ღვინი მოკალით ურე-იხნადობი და იარხებინ მიწამიქმელებობის ხამურადობით. ხხვანა მირის იხ წერს:

"საქართველოს უბრალოთაგან ერთერთი პირველი რეპაგროინფუბი ნ. ელიამდელი, პირველი უბრაული მახწავლებელი საქართველოში და პულფური მიღვაწე. იგი იყო ქართველი-ვახი ხინიხხური ვაშეთის რედაქტორი, მე არ მაქვს ხრული წარმოდგენა ამ აღამიანის გოდანასა და შეხამდობობებზე, თუმცა შევიწყვ რომ ქართველი (გურჯია) ღვინა-რახურულ წრეებში იგი უქიით ქართულ ენაზე "ქემათა ქეობის" თარგმანისათვის. მხმე-ნია აგრეთვე რომ ეს პირველება დაინფურებულა და ვარკვეული შეშობაფ ვაუწევით ვავვახიის უბრაულით იხგრობის დაგში (მკინი წიგნიც აქვს ამ ხავიხებზე დაწერილი)... ახლა ვი ზიგურ შევხვდები მას ხილმე მომავალი (დაბა-დახახებუბა - მიარ, შენიშ...) მიხუგიაღეს თავის ოჯახისათვის რამე ხარისხი ხამურე-ად, თუმცაღა ამ-აიღ."

ეს ხიუყვები თავისთავად შეწყველებენ იმ ხაერით ვითარებაზე, რომელიც უხეზილათ არხებობა ღვინა-თევზელ მუშებს. ეს იყო გნობილი "მოსავლის აღების მოკლეების" პერიოდი, როცა ხშირად ხედიხდენ და ავანგირებდენ ხამურის დაფინდობი მიხიხნულ უბრაულ მუშებს. და აუღიოვებლად უნდა დავბინოთ, რომ ხნირულ ახლო შეჭირებობის ყამხ იჯლა ნათან ელიამდელი თავისი დარმული ბინის კვლავს მირის და ქარგავლა იმ დიდებულ ვრეხახმებელს (გარდა) თავისი თემის იხგრობისას წარხულდა და აწმყობი. თიქმის მუდამდებლით აღვიქვათ ახლო ეპიური აღწერის მუხამდებობა იმ დღეობის ღვინა-თევზელი მუშის პირვეული და ხაერით გა-

ჭირვემის ღონიერი. ამასვე მოგვანობენ ბრძანებითი ნათქვამი, რომ ორა არ არსებობს. აუ არა მით, უნდა თავს ხრისავს მას. ნათან ულიამვილიც ეს თავისი საკვლავი უიშვილო არსითა და ხულით განახორციელა. იგი მთელი ღღის ვანამვილითა ეძებს ხაშუპოს ოჯახის ვაჟისავევდალ, შერე ვი იკვებდა ხაილი, თავს ითავისუფლებს პირადი ვაჟისხავე და თავისი ხაილის წარხუხა და აწმყო ბრერს, ვერც გრძნობ რომ ეს ამბავი არ იწვევს ბილა უმწუნველყოფითი ხომავილის პირბებში.

მან ვაღმკვება თავისი მზობლიური თემის მავიანე და ძალაუნებურად თავის თავსად ჰყუხონ, იხილ შეფხისმეფი ხიფხინილითა და თავმდაბლით, მხილილ იმდენად რამდენადაც ეს მამირდებოდა ნაამბობის ხრულსყოფად. ავი მოგემულიცა ამ წიგნში ავფობიოგრაფიული ნაწილი, რომელიც ფაქტურად ავფობიოგრაფიულ-საზოგადოებრივია. მიუხედავად ყოველივეთი, მინებ ვერ მოიძებნა ვახუხი შვეთი დასმულ კითხვაზე: ვინ ხარ შენ ნათან ულიამვილი? - ამ მიზნით მოვმარაგე იმდროინდელი თობის ირ წარმომადგენლებს, წიგნის ავფობის მამს მან შალეი ულიამვილს ხიფ. მამასში (ფუთახ-თკვა) და მის უახლოეს მეგობარს მონ იუხილე მახინის, ვერენ-ვახილდის ვახს, ამჟამად რამათ-ხენის მგხოვრებს. ვარდა ამინა ნათანის ხიონიხური მოღვაწეობის მუხახებ საქარეულიში გნობში მოკვაწოლებს ხამარეობისმგონემ მონამ მამარაწ ხარდაგამა და მონამ ურილე შალენმა (ირივე ხიფილან). გნობში მომღინარეობდა ნათან ულიამვილის მეკობრისა და აღეკვაფ მამრამ ხარდაგამის მამის ვახხვენებული იუხიშვეულ ხარდაგამის არქივილან. ირივე უღრმეხი მამეობისა და ვურახვეთს დარხნი ართან ამ პირვენებობა და მისი მოღვაწეობის მუხახებ ხიონეურეხი მახალების მინოღებინათვის, მახალებინა, რომელიც თვით ავფობი ნაკლებად ეხება.

საქარეულობს დამა გხინვალიში ხადაფ 1893 წელს (თრნ³ გ) დამბადა ნათან ულიამვილი, უმრაველი მიხახლეობა მრავალრიცხოვანი და თავდამხაფევი ოყო - 500-600 ებრაველი ოჯახი. უმრავლესი დამის ხაურთ მიხახლეობის მუხახებ წარმოადგენდენ. ქარეულიებინა და ოხემის ვარდა, გხოვრობდენ ამ ხომხებშიც. ებრავლები დიდი შობაღობით ვამოიჩინოდენ და მათ დამოკიდებულება რელიგიისხაფი იმამი ვლინდებოდა რომ მღვდელთათვის რამდენიმე ხამეღვეული (ბელ-ვაქვენეხეთ) არხებობდა. ხადავარავო ენახ ქარეული წარმოადგენდა. ნათანის მშობლებს ურქვათ დავითი და ვაფა. ყველა ებრაველი მავშვის მხგავხად ნათანი ხელერში წავლობდა. ხაურთ, ნინა ხაურენის მეორე ნახვევარში ხაგრამნიში ვახდა ქარეული ებრავლები ვადახახლებდა ვახარა ხამოხახლო აღვოღებოდა უფრო დიდ დახახლებულ ვენეფებში. ამ ვახარად წარმოიშვა დიდი ებრაველი გენეფრი ნათანის მშობლიურ ქალქში. მუფეთა მამარეულობის ხანაში საქარეულიში ხკირად რამდლიდენ მადიხებში და წარმოკვაფნილები ერეგონ

რადიოდან, ტელერადიოდან და ტელევიდიან. ახე შიხვა ხაქარევილითი რევილიან ჩამიხელი რა-
 ბი ხელიეხი, რამიბი ვავლინებ განხეკურევითი ახარეხილდინ რამიხე შე ივრამილირევილი
 შიში, ვახევილი რამი ხუვი ბიევირევი ხეველიანი ვერევილიანი ვერევილიანი ნახევილი
 ნიჭიხე და ვიხევილივილივილი, თან ვახევილი ივი და "ხევილი-ხამიბი" ივილივიანი ვივივიანი ქ.
 რადიანი, აქ ნახევილი ვერი წელი იხევილი, შევილივი ვი ხევილი ვილიანი ვახევილივილიანი ვი-
 ვამილირევილი განხევილი.

ყვილი, ვილი ვი ნახევილი იხევილი, ვახევილივილიანი და ვი ნახევილი ნახევილივილიანი რანი, რამ
 ივი ვახევილივილი ივი წივილიანი ვიხევილი, თე რამი ნახევილივილიანი ხელი ვივილი თე ვივილი-
 ლი ივირევილივილიანი და ვივილივილიანი ნახევილიანი, ენევილი ხამი რამილივილი ივილი, რახევილი-
 ვილიანი ქარევილიანი და რახევილიანი ვახევილიანი. ივი ვახევილიანი ენევილივილიანი და ვახევილიანივილიანი
 ნახევილი, ამ ხიხევილიანი ხელი მიხევილივილიანი. ვახევილი ვახევილი, რამ, რავარი ვახევილივილიანი
 შიხი ივი ბივილივილიანი ვი ხევილი ვივილიანი ახელი ვივილიანი წივილიანი ვი ნახევილიანი განხევილიანი
 რამი, ახევილი ვივილიანი დევილივილიანი ვივილივილიანი ხევილიანი ენევილიანი... რამი ხელიეხი, რ-
 ვილიანი ხამივილიანი მიხევილიანი ნახევილიანი ხამივილიანი ნახევილიანი ვივილიანი ვივილიანი, რამ
 რამი ვახევილივილიანი რამი ვახევილივილიანი. ვივილივილივილიანი ივი იხე ვივილივილიანი რამი ივილიანი
 რამილი მიხევილიანი. ივი დახევილიანი, რამიხე ივილიანი იხევილიანი ნახევილივილიანი ნახევილივილიანი
 და და -
 ხევილიანი. რამი თრახევილიანი ვივილივილიანი ხევილიანი, თევილიანი ხევილივილიანი ვივილივილიანი. ვივი-
 ვი ვივილივილიანივილიანი ნახევილივილიანი და შიხი ვივილიანი მიხევილიანი ვივილიანი ივილიანი ვივილი-
 ვი, რამი რამი ნახევილი იხევილიანი ნახევილიანი, რამი ვივილივილიანი მიხევილიანი ვივილიანი რამივილი-
 სი ვილი ვივილივილიანი ახევილიანი ივილიანი მიხევილიანი.

ნახევილიანი იხევილიანი ხიხევილივილიანი ივი და ვივილივილიანი. ვახევილიანივილიანი, და ვივილიანი ვივილი-
 ვიანი ვივილიანი, რამი ხიხევილიანი და ვივილივილიანივილიანი მიხევილიანი ვივილივილიანი დევილივილიანი
 და რახევილიანი ხამივილიანივილიანი ხამივილივილიანი ნახევილივილიანი და ვივილივილივილიანი
 ხევილიანი რავარი ვივილივილიანივილიანი, ახევილი ხიხევილიანივილიანი. ვივილიანი ვივილიანი ხამი
 რამი დევილივილიანივილიანი ივი ივი ვივილივილიანი დახევილივილიანი, რავარი ხამივილიანი დიხე ვივილი-
 ვიანი ვივილივილიანი. ვივილიანი ივივილივილიანი ვივილივილიანი ახევილივილიანი ხიხევილიანი, ახევილიანი ხი-
 ხევილივილიანი-ვივილიანი ვივილივილიანივილიანი ხამივილიანი. ვივილივილიანი ივი დევილივილიანი
 დიხევილივილიანი-ვივილიანი ვივილივილიანივილიანი ივი დევილივილიანი მიხევილიანი და ხიხევილი-
 ვიანი ვივილივილიანი, იხე რავარი დიხევილიანი ვივილიანი ვივილიანი, ვივილიანი ვივილივილიანი
 ხამივილივილიანი დევილივილიანი ვივილიანი ვივილიანივილიანი ვივილიანი-ხიხევილიანი ვივილივილიანი
 ნახევილიანი რამი ვივილივილიანი ხამივილიანი ვივილივილიანი მიხევილიანი ივი ახელი ვივილივილიანი
 ნახევილიანი ვივილიანი ახევილიანი ვივილიანი მიხევილიანი ვივილიანი, ვივილიანი ვივილივილიანი
 ვივილივილიანი ვივილივილიანი ვივილივილიანი, მიხევილიანი, ვივილიანი და ხამივილიანი, ვივილი-
 ვიანი ივილიანი რამი დევილი ივი ახელივილიანი ვივილივილიანი ვივილივილიანი, რამივილიანი
 დიხევილიანი ხამივილიანივილიანი ვივილივილიანი.

მწველია წარმოუღებელი და ხაზინადად შევაფასოთ ამ მიმართულებით რაში ხერხდება ვლენა ხაქარაველიში. ცხადია ებრაული ენა იყო ლიტერატურული რაშიც, მისი მიწაფუძვლიანა ხამწყისი ხაკომუნისტური ენა. იგი განახლებულია ენის ფუნქციონის ხიონიშმთან მწველი შეწყვეტის ხიმბოლი. ამ რაშიც ხახახელი უნდა იქცეს, რამ მან აღწარმოა მწველი ხაქარაველი ხეუკეუბი ებრაული ინტელიგენციისა, რომელიც მთელ ქვეყანაში რეგულირება ებრაული ენახა და ხიონიშმს. ებრაული, ვითარცა მიწაფუძვლიანა და მახარაველი ხახვილი-ხადაპარაკო ენა ჩქარა გახლდა ხკოლის ფარგლებს, რაც თავისთავად იშვილოა ვლენა იყო არა მარტო ებრაული ლინგვისტიკაში, არამედ რუხეთშიც, რომელიც ფინიციონ იყო ვიხი ებრაული ფუნქციონირებელი. უფრო მეტიც, რაშიც ყველაზე ნიჭიერი მიწაფუძვლიანა რუხისა და პოლიტიკის წარადგინა თორახა და ზოგად შეგნიერებებში გოლინის ხრუხიხეუბისა, რაგორც უკვე აღვნიშნეთ მათ შორის იყო ჩვენი წიგნის ავტორიც, რომელიც ხიამოცუბიანა ლაპარაკობს ებრაული ენის გავრცელების წარმატებებზე ხაქარაველიში, რახაც ვერც ერთმა ხხვა მხარეში ვერ მიიღწია ებრაული ხამყარაში.

და რამდენადაც ელიამვილის თხრობა ხაქარავ. ებრაულია იხგორიული წარხულის მუხახვი ლიტერატურულ წყაროებსა და ნარაფულ-შევირ ვადმოცუებებს უყრდნობა, ამდენად მისიონირული პერიოდის ხაქარავ. ებრაულია და ხიონიშმის იხგორიის ერთერთი მთავარი მიწაფუძვლიანა შედეგად იყო, პერიოდისა რომელიც მოიცავს პირველი მხიგლიონის უკანახვილ წლებს, რველიცია, ხამოქილაქო იმს და იმ ქარამხიონან ღლეებს, რომლებიც თავს დაფუძლან ხაქარაველიც და რუხეთის ებრაულია. ამ მემოხვევაშიც ებრაული იხგორია ხაქარაველიში თავისებური იყო, ფაქტი, რომელიც ვაოცებებს ვამოიწვევს მათშიც, ვინც იმ პერიოდის რუხეთის ებრაულია იხგორია იგნობს.

4

ხაქარაველიში ხიონიშმს ირი მამამთავარი ჰყავდა, ერთი ხაკვორიც ხაქარაველია, რაში ღვიდ ბაბლოვი, მორე ვი ამქენაში - ღ-რი მ.ლ. შგრაიხერი, რომელიც აღვიდა ხამოქილელ ახპარეში რილი ვაანდათ, მათ თანამოაზრეა ყრუ ვლელიც უნდა ღაქილია, ერთი მხრივ ახიმილავორთა, მორეც მხრივ ვი კლერკავლერ-ხახვილიურ წარამოაღგენელთა რაგორც მათ ჩვენი ავტორი იხხენიებს. წინააღმდეგობა ღილი იყო, ვანხაკვარეშიც ქუთახს მი და ცხადია ამ მიმართულებას თავისი ფილიალები ვაანდა ხხვაღახხხვა აღგოლებიც. აქაც იყვნენ ... მთხის რუხის წარამოაღგენელი ქარაველიც, რომელიც ახიამოაზრეა ებრაული-ხიონიშმურმა მოძრაობამ მრამილა ვამოუცხადდა. ავტორი თავს იმდაბლებს და ვაქარაველია ლაპარაკობს თავის თავსა და იმ წელიწადზე, რომელიც ერთნული ვამოცუბების ხაქარაველია უძლიან. მიუხედავად ამისა მისი მონახრობიდან მკრთადად თუხვა ხაკვარაველია ანამიღეუბი ღად მინც ინიშნება მისი მოღვაწეობის გზა. აქვეა წარმოჩენილი ღუბავიჩერი რაშიცა

მისი მიმდევრების ანგონიონისხერხი მიღვანეობის შედეგები საქართველოში დასაშვებია. უფრო
ყოფილ განხატვშია ავგორის მკაცრი დამონაოქვამები მათი მონამართოთ. ამროვად წარმოებდა
გაანგროვებოი მკბოდა ხონისხერხა და ანგონიონისავრ მიმონონარუბებშ შონის, ამ მტბოთს
აქვლოთი მონანოლდ იყო ამ ნოვნიხ ავგორიო. ჩვენ ხანდო, ხარმშენო ხერათო ვერმენება ებ
რადელი ქერნიხ ხადროთ ვანწყობილბებშე საქართველოხ თოდხა თუ ვაყარა ბოვოლბში.

ლოდო იყო ერავებობა ებრადელი ენიხა და ხონიქიხადელი, და უფრო ბოვო იყო თავდობება,
რომელმაც ხადროთ ბო იგოდა თუ რა იყო ღამტოლებში და წინააღმდეგობა.

შაონე რა ვოვოთ ჩვენ საქართველოხ ებრადელიშხ გხოვრბამო ამ ქარნიშთთანო მივლებე-
ბოთ ბლხავხე ვეროთდოხ მუხახებშე ეს ნოვნი მიწოდებოთი ავგონახთხ ეს ღამტოთი ხამყა-
რო ნათან ელიამეოლიხა და მისი თანამოაშრეებშხ მტბოლიხ გონშე.

შემოთქმულბე შედხ ვებებოტო ჩვენ ნათონის ხიგოქხბოვსიშებერებელი ევტომტბოხავან.
ახე მავალითად, ჩვენ თოქოხ ბოვბოდ ვხედავო ბოლხეროხ დეკონარეოთი ბდროთგანებულ ნა-
თანხ, რომელხაც მხნრადე ვაუბოვა გოქრმა ერე-ინრადელი მამონელი აუბოლებოდაშე. მი-
ხი და მისი თანამოაშრეებშხ ინგურეხხ ხომ ხონისავერი იღეოთის ხიგეუხხშია წარმოადგენ-
და. ნოვნიღან ჩანხ რომ რევილეოთის შემდგომტრონდელი ვეროთდოი ნათანი იყო ერთოდროთ
ებრადელი, რომელმაც ბდვილბოტო მიხახეოტოხ ხაყარო ევკრებამე მიიღო მიწანოლოტბა, მახ
ხიგყვაც წარმოთქვამხ და ხაბხმა იხე რომ ბარ ვო იგოდა ვინ იყო ბრადრონი მხერვადე ჟა-
ბოთ ღაბოოლოვა ივო, რადგანბარ მინ ქაროლად დამონოქვა მიხახეოტოხ ხერვილი იმ ხავე-
ლიხნერო ჟამხ. მახ ხახელი ვაუვარდა ვოთარბა ხიგოთიხე. - დემოკრატიული ეუხეულეებშოხ
მქონე ვიროვებახ. ხაქმი იქამდელე მივიღო რომ როგა ახალი ხელიხელოტბა შოქრმა საქარ-
თველოში ნათან ელიამეოლი გხინვადოხ მმაროვოტბამო ხელმძღვანელ ვიროვებებდ ღონიშნა
და ხერვუდ ბრავტბრადელი იყვენე მისი ყველაშე ლოდი ვაგოვოხმეგემენი. ახლო ვხერხე შე-
ვებოთ ხეფოთხ, რომელშიც ბრე თუ იხე ბევერი ხაშოგადო მიღვანე ეწოთ წარმავებახ, ეს ხეფ-
რო ნათანის ღამოკოლებებულება ბოვერავგოთახთან.

ვვვა ვექონდა ღამბარავო მის მიმაროებამე შოვად და ებრადელი ბოვერავგოტბოთან. ეს მიმარ-
ოებო მთელი ამ წლებშოხ ვანმავოტბამო გუოიხხბობდა ვაბოთი მუშოპოახ და ვანხილელ ვერო -
ლოში ნათანი გნობილი იყო თბილიხში დამომავალი ქაროთელი ვაბოთის ვეპოლიოხვად. ამ ბრ-
ებრადელი ვაბოთში დამოაქვეყნა თავის მიურ ქაროთლად ნათარგმნი ებრადელი ნარწოტეპი "მ-
არწოლი", რომელიც ვაგრამებებებოთ იბებებოდა. ეს იყო ხამომქმელებოთანი ვიუხა, რომელხაც
ნამელოლი ვვარის ნაგოლად მთარგმნელმა ღხეველინიმი "ბოინ-დაბოთი" მიწანოდა. ებრადელიშხა
და ქაროვებებშხ შორის და ვანხავურებებოთ ინგულიავნეოთის წრებში ექსანნიწნავო უწოთრო-
ბებო ხეფუდა. როგო ვიუხის ვამოქვეყნებოთ ღონწყო, მრადელი ვოთხელოტბა თუ ვინ იყო მი-
ხი მთარგმნელი. ნათანის ნაენობ-მეგობრებში ვაბოკვეტემენ, რომ მიხი ხახლი ნოვნიბოთ
იყო ვაბებოლი და ვაქვოთრად ებრადელი თუ ბრავტბრადელი ინგულიავნეოთის ხახლ-კომოტეხხ ბარ-
XXXI

მოადგენდა, თბილისში ვადახახლებინ შექმნილ პიპოლოტკაში და კომისიების მიერ
 დანიშნულნი. ანაბრადუთ ხურდათ რამ მას ვანუხაჟა და შეუფახებინდა ისინი, რამეთუ ვა-
 ვად იხილენ მისი ნათელი ვინებობა და გამჭირახობის ამბავი. ყრველივე დანარჩენზე
 ისევ ნათანი გვიყვებოდა: რაკონ იბრძოდა ებრაული ენისა და ხიონიშმისათვის ხაჭკოთა ხუ-
 იხუფების პირველ წლებში და რაკონ არ შეწყვიტდა თავისი ბრძოლა იმავდ ებრაულითა და
 ხიონიშმისათვის ყველაზე მძიმე დღეებშიც კი.

ჩვენი ავტორის მონათხრობში ეს ბრძოლები რამდენად რამდენად იყვნენ ის-
 რინ აღწერილია ხელოვანი მწერლის ვაქმიან, დია და ხადი ფურები, და ამ უნფურებში მ-
 ინი ივრძნობა გზავრებისხული დამაბუღობა, რამეთუ შექმნილი არ ვანუღებოდა. ნათანის
 ნათემში იხრადღი თავის პირველ ჩამოხუჯაზე ნათდავის მონიხუვიხა და აღწერა მონიხუ-
 ქარხული ებრაულითის გზავრების დაგნობის მიზნით გრძელ დამაგვირუბელითა და დამიწუ-
 რებელი. ახუთ ვიხარება ხუფედა მამინ ერუგ-იხრადღი, ხილარისებ ვადუჯა ყრველივე
 ხუვი, ხაჭკოთა დახმარების აღმოჩენილ დარეხებულეებშიც არ იყო არხად. ერის მხრის
 იმდობამიხუვი მახუხს ელდა დედაგაგონისაგან ხაჭკოთის ებრაულითა, მერის მხრის კი
 წარმავნილი დედაგაგონა ხახრარკვილი ბრუნდებოდა ვამარუხებულე ერუგ-იხრადღიდან.
 ნათანმა, რამეთუ ფეხვაგაგარის და ფეხმოკიდებელი, ვარკვილი ვულფურული მადურიღურ
 ნებს მიღწეული ებრაულითიდან იყო ვამოხული, ამ ერუგ-იხრადღი ხაჭკოთის ებრაული-
 თი ებრაულითი მკრვა უმდაპრეს ხაჭკოთისგან ხაჭკურზე მდგარნი. გოგობელი რამ წიკ-
 ნში ახახა, მადრამ ყველაფრის ვადმოცემა, რად ნახა და ვაიგონა, მას რა ღქმა უნდა არ
 შექმნა. ამიხუთ მახზე იფყვიან აღბათ, ერის ხელის ვული ვამოაჩინა, ირივე კი დარჩანი.
 და ისევ და ისევ უნდა ილინიშის რამ, თავისი მრავალმხრისი მიღვანელობის მიხუბდავად
 ის მირიხათში იღურაფრისა და ვულფურის ვადი იყო. ამ ღქმა, რამეთუ ესოდენ მრავალ-
 მქმელითა მიქმელი და პირიყნება ნათანის ზეხახებ:

• **თქვენი ხაჩყარო მრავალეუ ხაღხაქურეული,**
ავუმივი აღრა და მიკვერავ შეაგულ ზღვაში,
თქვენთან ამოდ ვემიღბლი ხურაქოთ ხანაფრეოთ,
იქნებ ვეღირხო, ისრადღმა ვამიღოს ვარი.

დალა დალაზე შემარეული ზღვიზიდა-
 ზვირთა ხმარეში ივარკება ხიმივიღე ხულის,
 მავხევიდანად გულს დავრამიღს თუ ესიფყვიება
 ზღვა ბობქარი, რისხვა-ბრძოთ ვადარეული.

შეგის ხაზანებში, მოემის ცხხეღრ შორიონგს იქით
მოკეძა-ეძი ხაიღეშო ოგნებებს წაიოთ...
და თუ ვკოავშედად მოვაკოთხავს ხახონწარველია,
ცხხეღრ ხაზარელ დარჩევა ხიკველით ხანი.

შო, ნუ ხეღრიხარ მიქუნიავე თოთოვ და ხაონოვ ,
გხუხხავს ზაქოარი, ვაზაფხული ყერ არხით არის,
გხუარს, მოიხილო შირმინარი მზემინაობს ხახე?!
არ აბწყენილა და წყველიად იროხმევა ვრძალოთ.

ყერ იხევე დმუის ქარშორძადა, გრგვინვაა ყველგან ,
ყინულოვანვა მარწუხეშმა შეშვარეს მღინარე,
ხიფივე ხუღში იღვენთედა, წმინდანთა ვლემავ!
ჩვიოთს ხეღში გეყინება, თრთი და ვანვაღებ.

წყყოლე თვიგა, ივიღეშის ვონად იეღებებს
მზე მომინარი, ვაზაფხულის დარქოდავს ხიო-
ველის ყავავიღებს ეცხეღრშით ნორჩებს და ნაზეებს
და მუნებრივად წავეღვარება ხაქოშოთს ხიოში."

რამდენიმე წლის წინ , 1967 წლის (თებ^ს) ზაფხულში მთელი ებრაული ხაზყარა შეხმარა
ხაქაროვ. ებრაელობის წერილმა გაეროთანებული ერების ორგანიზაციის აღამიანის უფლებე-
შის დავის კომისიისადმი გაგზავნილმა. (დამბეჭდა მხიფილის ებრაულ და არაებრაულ შრე-
ხაში, ვამოიფა ვალტე ბრამურად და ახევე მ. ნაიშყაფის წიგნში "ხაქაროველის ებრაელები"
გვ.120-126). უხაშღეროდ დიდი ოყი ამ წერილით გამიწვეული შოამბეჭდილება, ერთ მთლიან
გამშულ მახილს რამ წარმოადგენს აღიისახევის, აღიისახვენ, იკი ახეთი ხიფყვეშით მთავრ-
ლება: "ჩვენ გვწამს, რომ ჩვენმა ლეგვამ მოადწია დმეროს, ჩვენ ვიფიოთ რომ ჩვენი მახი-
ლი მიწწვლება აღამიანებს, რადგანად ჩვენ ბერეს არ მოვითხოვთ, მხოლოდ უფლებას წინა-
შართა მოწაზე გამგზავრებისას." ხაქაროვ. ებრაელობის ეს ლელოვა ერეგ-იხარაღისახვენ
უკვე რამდენიმე ათეული წლის წინ გამომყდავდა არა მარყო ნათან ელიამვილის ჯგუფის
ჩამოხველით ქვეყანაში, არამედ იმ წერილებშიც, რომლებიც ხაქარო. ებრაელებმა გავგზავ-
ნეს ათვიანთ შირველ იღე-მიფიქვებს. ებრაელობისა და ერეგ-იხარაღის ხიყვარულის შათხ-
ოთ აღხავს ეს წერილები იმაზე მუფყველებენ, რომ აღრე მიხხენიებული წერილს ვაინდა თ-
ვის "მამა-წერილი" და "წინაშარი-წერილებიც" კი, რომელთა ავერიებს ნათანი ავანგარდისხ-

რეპრეზენტაციის მიზანდასახული და დაკრძალვის ხელშეწყობის ღონისძიებების დასრულებას ურეგულარულად
 მათ აძრავდაც არ მიხდებოდათ. რამ იხრაველი არ წარმოადგენდა იმს ფრედში დახასხვო ქვეყანას,
 რაგორც მათ ნაფრან-თქვენივეში უხახუმილად და რამ ბიურკრატულია უკვე იმ დღეებში
 იყო ავტოკრატიული დაავადებულ ქვეყელი. ამას ჩვენ ხერკონებში და ხერკონის შირის ვი-
 კისულობა, წიგნის იმ თავში, რამელიც აღწერს ხაქონიკელის უბრალოების მიერ წარგზავ-
 ნილ დღედავნიას იხრაველი. ჩავიკითხით პაფარა ფრადმენელი ამ წერილებიდან:

“რაგორც პაფრადმენის მიუხეხნემა, ყველა ჩვენ ქვემოთ ხელისშემწერი ილი ხა-
 ნის ვიხრადელი ურეგ-იხრავლისხვენ. უკანახველ ხანებში მიგვიპარება გზინვალი
 იმდენად ვაფარებდა, რამ გხოვრება აქ თორქიმის მიუმიველი ვახდა. დღეები ვი-
 შვერებახა და უხაქმერობაში ვაღის. მგხოვრება იმ მიერ დანიის მიგვიპარება,
 რამიგზახ რაღაც ხაქმე ვიღვე ვაანნიის დღიოდღე ვარუხუმა. ამიგვი ურხმა
 ვაღვეწყვილი ხანამ უკანახველი ვაპიკი არ ვახარუვთა უბიდან, ფული, რამელიც
 ეხილენა ხაჭირი ხაგზი ხარყეობისაგის, ყოველიანად ვგადილ, დავფორთ გზინვა-
 ლი და ურეგ-იხრავლისვენ გამივემგზავროთ, ხაღვი ვიშველენებო, რამე ხამეშის
 ლარხნი ვავხელებო. ჩვენ ყველანი ბავშვიბიდანვე ხამ შინაშე მიშობის ვარს მი-
 ჩველნი! ჩვენს თავებს ვიღვით აღამიანებელ, რამელიც ურეგ-იხრავლისაგის გა-
 იბადენ, ხილ ურეგ-იხრაველი ვი მიითვის მიქმენა. ამიგვი მიგვიპარავთ პაფრად-
 მელი, უღრმისი თხონით შევადილ და ვიშვი მიგვიპაროთ, შენ ხარ ურადირო ვაგი,
 რამელიც მიუშობა და გვიხმაროს ამ ხაქმეში. და გვიქრა. რამ გვიგრილად არ მი-
 ვიღვი შენი თანამიქალაქეების მიგვიპარებახ. ნუ დავიწყებ მათ ურეგ-იხრავ-
 ლი ჩახვლის მიშვეგ, ყველაფერი იღნი რათა მათ თხონა შეუხაროთ. მათი ყველა
 იშვილი შენზეა და არა ხაჭირი ხავერების გამრავლება, ანდა მიხამელებო!”

წერილის დახასრულს პირადად რამი ხუილები დახმენს: “შე ვუთახნებში შემით ხელისშე-
 წერი ახაღვამრდათა ამ ყვეფს, რამეთუ პაფრადმენად იქვევიან იხონი და ხიონიხერი არა-
 ნიშაგისი ხელმძღვანელია ვიყოფილი დარჩება მათი. იხონი ბუჯიოდ აღამეშველებენ თა-
 ანთ მიწის ნაკვეთებს და თავიანთი იფლით ჭამენ ურს.”

მორე წერილში, გზინვალში მგხოვრები ირი მამ იმავე რამი ხუილების თანხმობით ხხა-
 თა შირის ახე ხწერენ ნათანს:

“გვიდა რამ იფილე შენ, ჩვენი მშერა დღენიდაც შენსვენა მიმარული, დამე
 ბილი არ გვიპარება. ვუმინ-გუმინწინ ხამ არ ვაღვეწყვილი ურეგ-იხრაველი ვა-
 მგზავრება. ეს ხწარფვა ბავშვიბიდანვე დავყვება და მიხილად ახდა, რაგა შენ მი-
 ვიწარლი ვიშვი, იშვილის ნავრწკალი იფიქა, აი ახდა მათნე ახარულება ჩვენი ს-
 შმარო-ქო. ამრამ (პაფარადმენი) ვიხივს რამ იხ და ყველა მიქმე მიწათმიქმელო

რამდენიმე უკუფი რაწერა, პატივითაღიღებოდა ხომ ამას მიხედავენ! -"

ახელო შინაგარეობა და ნაწარმი წერილები. აღვიღო წარმოსაღვენი ნათანის ვანგლები, რაღა არ ძალუძდა რამიმე კონკრეტული და ხაქმიანი პასუხი მიუწერა ხაქმარველიში. იგი გვიამბობს დღევანდელია და მის შედეგებზე და ხგროქონებთან მისი აფორიაქებული ხული გამოკრახს, ურუგ-ინარაღის ხინამღვიღებსონ შეჯახებით აფორიაქებული ხული. შავრამ ახეოთა ხაღუგის ვა, რაღა არ შეუძლია ხხეუმის დახმარება, იგი თუთონ ახორღვიღებს ალიის თიღ ხაქმის და ყველაფრის მიუხედავად რამიღის რსრადელი. ამით ნათანი თითქმის არაპირდაპირ პასუხს ამ დღევს ყველა დახმული შეკითხვას: ვინც არ ეძებს პასუხს, აღავს რამიღვიღებს ინარადელი ყველა შეხამებული გზით. ამისი იყო მისი ალიის მნიშვნელოვანე.

ნათანის ვა ინარადელი თა კურმოდ ფიქსა-თიკვამი არ ყოფილა ვარდულით მიფენილი. იგი არა და არ დაყვა მივგობართა რწევას მახწავლებლიზისათვის მოკვიდა ხული, რამიღ რღების გამოხატულობაში იძენდა გამოფიქრებებს. ნათანმა ფიქიკურად დაიწყო მიუთამა, მიწაზე დახამბე-ის ხამილი მიწინა. რღიანი რღების ფიქსა-თიკვის ხინამღვიღვი კარგადდა რწმინდი, ვანგუყვეფერი შრძოდა ხამიუთისათვის და ახელი პირამებში ირმავშივიანი თჯახის რწენა ხაქვიად მწელი იყო. ნათანი არ მიწუნებებს, თუმცა მიუწის ბიღის შამინც გვიმყლავნებებს თიღის გულის ნადებს: 'ახლა ურუგ-ინარადელი არხებული შამიმე პირამების გამო, არ შენეიმილი უშედაღვიღვი-ნიღ რამე ხაქმარველის ეშრადელიზისათვის'. ეხეა რისი პასუხი ხაქმარველიდან გამოგზავნილ წერილებზე. პირდაპირი პასუხის გავებას მიუღიდა ნათანი და ეს მხილიღ იმაზე შეფუყველებს, რომ მას არ ხურდა ფივი რყალი, ვადეახსა თანამღვიღების რწენებებსა და მისწრაფებებზე ინარადელიხადმი... ახელი პირამებში იღდა ნათანი და რწერდა ამ რიგს, ავიტაშურ არღუკმს ხაქმარ. ეშრადელიზის, ურუგ-ინარადლის იმუვისა და მხილელი ეშრადელიზისათვის. ამღენად ხაქმარ. ეშრადელიზა ხავხებთი ვანხხავებულთ ხახით წარმოსაგება იმ შიამჭედილიღვიღებისაგან, რამღვიღ მისმა უკანახველია ხამიგარგელი ვადღამი "დაავიყოვას" რენ ეღწობი ამყახა და შამიღ, რამიღ ეშრადელი, ეკონიმიკურად ბიღურსა და ვანხჩავილ ეშრადელიზის. ეს რიგნი ხაქმარ. ეშრადელიზის შრწყინვადე მღვლია, იხევე რავორც ივი ვამინივიმისი თანამიღარვე მიწმემენგი. ნათანის რწმა ხიყვარული ლიჭვარეფრისათვის მის შრავალ ნაწარმიღვიღში, ეშრადელიდან ქართული და პირამით თარგმანებში გამოვიღინდა... ყველიგან ივრმინობა დახეუნილი ხიღი, აი თუნდაც ქართული მიწრღის ეკონიმიკურის მითხრობა "ქრისტიანი" ავიღოთ ნათანის მიერ ეშრადელი თარგმნილი. "ქრისტიანი ქრისტიანი" მისხულ თარგმანს ვი ღიღი შიამჭედილებმა მიუხედავია არა შარგი ქართული ეშრადელიზე, არამედ არავშრადელი ქართული მკითხველებზე. ვინ იღის რისთვის მიღწიო ვიღვი მას, ხული რადეც 36 რღისა რომ არ გამოხამღვიღიდა ხიღიღიღის.

ხის შემოქმედებით ნაყოფის ხილვას ხწორულ იმ პერიოდში, როცა ხაქართველი ებრაელები
 მახიურად იხწრადნის იხრადლიხაკენ. ამთავრებს რა თავის წიგნს ნათან ლიამეილი
 ზიბს ხხვადახხვა წინადადეგებს ქვეყანაში ხაქართ მღვთმარობის გახამეზობეზობად
 ხაქართველის ებრაელობის რეპრეზენტაციისათვის ხათანად პირობების შეხამებლებად.
 იხი ხიფყვიშიც: "...ეს ხამეუადებში შევკვიძლი ვამოვიყენი ამჟამად ხაქართველის
 ადღობის ხახარგებლად, ხანამ უკუთხი ღრ დაუდგება როგორც ერეხ - იხრადის, ახვე
 ხპირის ებრაელობას, მამინ შეხამლი ქართველი ებრაელობად არ მოხწყდება იხრადლი
 ხაქართ ირგანიშის ღა ვურთხევის მომგანი იქნება ქვეყნიხათობს."

ვერ მიუხწრ ხაქართველის ებრაელობის ერთგული ღა თავგანწირული მიძღვარი იმ უკუ
 ღროის ღადგომას, რომლის მომხწრენიც შენთან ღა ჩვენთან ერთად ხაქართველიან ჩამხ
 რეპრეზენტაციის ვახლენ. ხამავიერად, ხაქართველიან მისი თანაყომეღობის რეპრეზენტაცია
 მარტად ვურთხევის მომგანად იქნა მშობლიური ქვეყნიხათობს. ამღენად, ღილი მნიშვნე
 ზინაა ეს წიგნიც, არა მარტო როგორც ერთერთ მირითადი წყართ ხაქართველის ებრაე
 იხტირიაში, არამედ იმიტომაც რომ იგი მრავალს მიხეღებს ხამეუადებს ჩამევირღეს ამ
 ნგრევაგების შინაგან არხს, მის წარხუღსა ღა აწმყობს, რომლებსაც წითელი ზოლითი გა
 ღებს ხწრადვთა ერედ-იხრადლიხაკენ, რაც ჩვენს ღღებში ხირციღღება. გარდა ამისა, ა
 ურღან თვადმარგადლიგით ებწყინება ხაქართველის ებრაელობის ხიონიხყური ხაქმინა ღ
 ხრუღქმინადობის ავანგარდისხული ხიმბლო, მისი წიგნი ღა ხმადი-ნათან ელიამეილი, რომ
 ღიც ხამეილი აღვიღს ღამევიღღებს იხრადღერსა ღა ზოვადებრად ღიფერაფურაში.

ხუღნი,

ი მ ლ შ , შევკვი-შევეფი

ებრაელიან თარგმნა
 იღბავ დავიღმა

ეპრაული ენა და ეპრაული ერი

როდესაც იხეორიამ გამოიყვანა თავისი მხუავრი ეპრაული ერის სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობაზე და მიუხაჯა მას, რომ იძრწოდეს ერებთან შირის, როგორც აწრლილი უმიწაწყლოდ, სხვა სულადრ განმკუვლებასთან ერთად, რომელიც გამოიყვანა მან თავის საშობილიდან, წამილი იაფისი შვირფასი ენაგ. მან შმუენივრად იფიდა ამ შვირფასი განძის შნიშუნელობა თავისი ვრმელი წინმდებარე ბნელი მფიელი გზისხაივის და ფიისი ურთუნული არხეშობისათვის. ამიფომ შის წინ დადგა ხავიისი შიელი ხიშწავუი, თუ როგორ შიიქცეს ამ განძის შუნახებშეს ვერ შერიგეშობდა ხამშობლოს დავარგვას, ის ამას თვილიდა თავშე დაფხილ უბეღურბად და ყრვიელ ჟამს იფენბიშდა ამ უბეღურბის გამიხწორებამზე, თუ რა გზით ეს სულ ერითა, შხილილ ერით ვი ფხადი იყი, რომ ჟყვიუბას ის არახილეს არ შერიგეშობა და შას ხეულიდა ერს დილ უბეღურ ხიშშრად იაფისი ფხივრებისა, რომელიც შიუდამ იშეღში იყი, რომ ეს უბეღური ხიშშარი გაქრეშობდა, ამიფომ მან ყვიდა თავის წამილდებულ სულარ განძებს ხამშობილიდან და შიი შირის თავის ხაყვარელ ენასაც შიურწინა მავარი და შიუვადი ბღგილი, რომ დაფხული იხ იქ შიელი ხიშმინელი და რის ხაჭირებია შიიისივდა შისგან, ბიიელი ეს უმიწარეხი ხაჭირედი თავისი ურთუნული არხეშობისა და მიუხმარებინა თავის შფრეშის შიშარს, რომელიც გაბედავ ღენ შისი ურთუნული ხახის შებდაღვას. ეპრაულია ერში იშ დიდი იხეორიული უბეღურბის ღრისაც ვი, რომელიც დააფხუდა შას თავშე ხამშობლოს დავარგვით, არ დავარგა თავისი გონება და შრქეგვილი შისაშრება. მან ვარგად იფიდა რა იყი ჟყვიუბა, მან ვარგად იფიდა რა შვილი და ეკლიანი გზა ელ წინ და რა შრპილა დახჭირდებოდა თავისი სულიერი და ფიიიული არხეშობის შუნანარწუნებდად. ამიფომ დარწმუნდა რა, რომ შას შქინდა ფხივრების ხინამღვრილესთან ხაქში, იფიდა რომ შის ხაყვარელ ენასაც უმიწაწყლო დაქხაქხული მღვიმარეშობაში შიულოდა ხაფრთხილ დაფიწყობის და ვადავარემის, თუ არ გაფწია ფხივრების ხინამღვრილისთვის ანგარაში და არ გამოუქებნა შისთვის სულ სხვა შინა, ხადაც უშრუნეულიყოფილი იქნეშობდა შისი არხეშობა. ამისთვის დრეშობი შიხსნა ქეწილიდან და შიურწინა სხვა შინა - წიენი და ხანავლეშობი. შას ის არახილეს არ მიუვიწყნია, რომ იში შიშვილდებოლეს, ყრვიელების ახსოვდა იგი და ვარჯიშობდა შით. არც ურთ ეპოქა არ არის ეპრაული ერის იხეორიაში, რომ ამ ენაზე არ შიუქქინას მას ფიისი ურთუნულ-კვლეურული დრეშებებანი: შიშლია, იაღიული, ხამშალო ხაყვიენებში ფილიისფია, ვაბაღა, ეგშეგევივა (ფირუშიშ), ხარაშინა შწეღლია და ახალი შწარდობა. ყვიდა ეს იყი ხალხის შიურ შიქქინილი თავისი დროის შუნახეღრისად და ფხივრებასთან დავავშირეშული. ეს ენა არახილეს შიიკვადარა ხალხისათვის. შირაღლია არ იყი ის იჯახში ხალაშარავი ენად, მავრამ არც ურთ ეპრაული არ იყი, რომ არ იფენბდა შას ფიდად თუ შევირად. ხალხი შიკვავიირეშული იყი შასთან სულიერად, შუნებრავი ხიყვარელი და არახილეს არ ბულია შასზედ ხელი.

ეპრაულ ენას შკვდარ ენად ბლიარებენ შიენი, მავრამ იხინი ეიწც ახე მხუაღებენ შის შე

ხახვმ მუგალ ღამორმუღნი არიან ხინამღვიღეს და შერაღელ შჭოშენ. ენა ვეღუბა მარა
ღესხაგ ის წყუჯუხ ვაჟმირს გხორვშახთან, იყინება ერთ წერგოდზე და ვეღარ
გხორვშახთან წინმხვეღოშახ, ვერ მღიღრღემა ხათანადო ახალი გურმინეშით და კოლუჯუ
იღ და ნელ-ნელა იქვევა ის წარხულის ნაშთად და არქულოგორ ხაგნად. ვაღაჯუღლი ემრ
ღი ენის წარხულებ, იყი ის ერთ წერგოდზე გაყინული, ხრქვედა შახში სიღოგხლის ნაკაღლი
და გხორვშახთან ერთად იშრღემიღა და ვიღარღემიღა თუ არა?

ეშრახუღმა ენამაგ ვიღარა ყველა ის ხაჯუხურეში და გვიღღეშანი, როგორც ხხვა ყველა
გხადღმა ენეშმა. შავალითად, შიშლით; შიშნის და ვეშარხ ენა შვეური განსხვავეღშით
თორთახავან წურახა და ვაშიოქშის შანერით, ეყურება ენას თანდათანობით განვიღარემა
ყველა თვითული ამ ნაწარმიკუშახავანი აჟარუშხ თავის ეპოქის ეღუერხ. იქ ღროს როგა შიშ
იის ხეღი მღიღრა, შიშუერი, შიშაჯურელი, შიშინა უდრო შეწნიერელი, ხადა და გარკვეული
ენით არის დაწერილი, ენა უდრო შიხეშიღია და გხორვშახთან დაჟავშირეშული. შეღღეგ იქ
ემა ვეშარხ ენა. ამ უკვე ეხეღავთ, რომ ეშრახული ენა ხხვა ენეშის შვეავლეღის ქვეშ არ
ის, შახზე ვაღღენა აქვე არაშელხ, შერმწელხ, ღათწურხ, ხინახულებ და ხხვა. იგი იყინ
შხ შრავად ახალ გურმინეშხ, ახე ექვეთა კაღეშაღღეშხ, შათ იხე შიხურხეშუღად, რომ შვე
ვერც კი შეამწნევა, რომელი ენის შირხ ეყუთენის. შეღღეგ წინღემა ეშრახული თიღარაგარაშ
ვაშაღა, შიხგორი შიშღინარეშა. ამ ღარგში შექშინიღი შწურღობით, აჟარეშული ახალი ში
გორი გურმინეშით იხხემა ეშრახული ენა, რომელიღ ახე ღამახახათეშულით შიხთვის და სი
ღიგორ ეღუერხ ხღეშხ შახ. *

არც შეგოქვეში მოკლეშია ამ ენას თავის იხგორიის ხარპიღღეშე. ეშრახული ენას შრავაღღ
განწენია შიღიღე და ხაჯრხის წინაშე დაუყენეშია. შავრამ ხაღხის გულში იხე ღრშიად შჭ
ია ვეხვეში ვამღვარო, რომ ვამარჯვეშული ვამოხეღა შრმოღღეშან. ერთ ღროს არამეღელი ენ
უწევა შახ შეგოქვეშახ, შეღღეგ შერმწელი ენა. ეშრახული ერთ ჯარ იხევე თავის იწაშუ
ზეღ იყი, რომ შიხმა შიღაღმა წრეეშმა, არიხგორაგაში, ეღღინური ვეღგორით ვაჟაგეშეში
შეშიღიღი იჯახში ხაღაშარაკი ენად შერმწელი ენა. რამღენიშიღი იქ ღროს თავიანით თხვე
ანი შერმწელიღ წერეხ, შავრამ შათ ხაღხის გულში შინა ვერ შიკუეხ. ამა ვინ იგნის ეშ
აღღა შირის ფიღნხ, არიხთშელხ, ფიღვიანეხ შერმწელიღ? ხაღხი ფიღვიანეხ თავისი ეშ
ული ხახულით კოხიფენით, იგნის, ამ ენაზე კოხულიღა. *

***ხაკოშხავ წიგნად ხაღხიხათვის. შარათლია შვეური შიხეხა ვაგორიშახ ეშრახულეში
ჭიური შწურღეში ხხვა და ხხვა ენეშე, შავრამ ეშრახული ერთხ ხაყვარღე შწურღეშად ვა
ქვენეშ მხიღღ იხინი, რომელიღ წურღენე ეშრახული ენაზე, ახე შეღემა არგუნათ და შათ ნა
ერეში შეღღეგში ვაღაშარგმნიღ იქნა ეშრახულიღ. ერთ ღროს არაშეღ-ეხინეღის შწიოღი
ღესხაგ არაშელ ფიღხიფიამი ვამღეშეშული იყი არიხგორეღეხ ფიღხიფია, ამ ღარგში ში
ღმა ეშრახული შეწნიერე ეყუთენიღათ, როგორც შიშიშინიღი, ხაღლია ვიანი, შაღვეი, შეხია
აღღინეშული ხაგაშეო ხგრიქინის ბღღენა ხამწუხარღ ვერ შიხთახღა. (რღე. შენ.)

სხვა მრავალნი. ამ მეცნიერებში რამდენიმე თავიანთი ფილოსოფიური ნაწარმოებში აღიქვამენ ენაზე წერებს, მაგრამ ირიგინალი ხალხის მიერ მივიწყებულ იქნა, მათმა აღზრდებშია მხოლოდ მათგან მოიპოვეს ებრაულ ენში პოპულარობა, რადეხაც ებრაულად ითარგმნა. მათგანდის ფილოსოფიურ განქვეყნებს „მორე ნევესიში“ (სხედრქვედანიელი გზა აბნეულთა) ზეხიას უბანში. ნავ ფსიქოლოგიურ აღზრდებებს „ხოვათ შალევაიონის“ (ფეხილქვედანი გულისა), შალევის „ქუ- შარის“ ხააღია გაინის „შაქიუნთ ვიშაღე'ოთს“ (არქვედანი და აბრეში) ხალხი იგნოს მხოლოდ ებრაულად, ცნობილ თომონებათ თარგმანში, ამათ დაქნადა ხალხი და მათზე იბრევილენენ მრავალი თომონი ჩვენი ერისა უკანახუნელ ხანაშიდა. ფაქტია, რომ იგივე მათგანდის ხილქვედანი იხვანის და არაშეთის ებრაულითა, არაშელი ენის ვარჯელ მგონენი, კოხუ- ლბენენ მათგანდის არა ირიგინალს არაშელიად, არაშელ ებრაულად ხაშველ იშნ-თომონის თარგმანს, თუმცა მუცად მნელი ენით არის ნათარგმნი, ვინაიდან ხალხი ფსიქოლოგიურად იტყუ- ავშირებულნი იყი თავის ერისხელ ენახთან და მისით ცოცხლობდა. ამიტომ რადეხაც დინახეს იმ დროის მწერლებშია, მგონებშია და მეცნიერებშია, რომ შილს ებრაულ ფაქტებს მუცა მკითხ- ველი ჰყავდა და მათ ნაწარმოებებს ამ ენაზედ მუცა ხელიერი კავშირი შექნდა ხალხის გულში, მუცა წილმა ამ მწერელ მეცნიერთაგან იწყეს ებრაულად წერა. გემორღმა თავისი ფილოსოფიური და ხალიფურგოი შიშნები, შალევი თავისი კვლავი იტყუებში და იტყუში, რითაც მრავალი ხავეუნების განმავლობაში გაღიქვა ხალხის ხაყვარულ მწერდალ და ზოგად. მენ-ქვერ ამ თავისი ეგავეფიკური (ფორუშიმ), ფილოსოფიური და პოეტური ნაწარმოებში და სხვათა მრავალთა. მუ ეხდა არა ვწერ ებრაული ლიტერატურის იხყრობას და არც გავაგრქველემ ამაზე. ჩემს მიზანს შუადგენს ის, რომ ვაკვრიო დავახალი მკითხველს ებრაული ენის თანდათანობით მხედვლობა, განვითარება და ხალხის კოპირი მახთან. მიუხედავად იმისა, რომ იგი არ იყი თჯახში და ქვერში მუცამრც ხალიპარაკო ენად.

შემდეგ ეხვანეთ-არაშეთის მშვენიერ და ხანფარო მეროიდს მოჰყვა ხაშველი ხავეუნები მთელი თავისი ხიმწვაიეთ და წყვილილით. ებრაული ერი გამოეწყვედა ვიწრო და მნელ გე- ფუგში, მაგრამ მან შექმნა ამ მნელ კუხეში ხელიერი ხაშველი, ხადაც ანახვედა ის მეთ-შე- მიღრამებში თავის ნაღველს, გროდა და იგინიდა თავისი ხაყვარული ენით. მწერებლად ებრა- ულ ენაზე აუარებელი აღზრდებში, ხარწმუნებერი და მნობრივ-აღმშრელლობით ხახითის აგრეთვე ცხოვრების სხვა და სხვა დარგებში იმ დროის მუხაფერიხად, იწერებოდა არა ნახრ- ავლათვის, არაშელ ხალხისათვის. ხალხი მთელი მემადგენდობით (განხავეურებოი მამავანნი) კოხულობენენ გულმოდგინედ და მკითხველენ მახში ხელიერი ხაშრებს და ნეგემს თავიანთი მწ- უხარებისას. მიწერ-მწერა ურთიერთ შირის წარმიება ებრაულად. ებრაული რადეხაც დავა- რაკობდა უხი ენაზე, მას არ შირებოდა თავიდან ფაქრი, რომ ეს იყი „დროებითი“ გარდასავ- აღი.

დაშერა ევროპას სხვა ქარმა. დაღვა რეგორმაციის ხანა. ვაირდა მნელი კვლევში აღმარ-

თუღი ხაშუალო ხაუკუნეუეჲში ხაღბუჲს ზირის და ევროპის რენეხანხთან ურად მისილი ვინა
 ხეშა ყველი ღირებულეშაჲ, რომეღოფ ეანღერძეშინა ხაშუალო ხაუკუნეუეჲს ამ ხაღბუჲს
 ოხ. მირიაან-ფუხუიანად შვიგვალა შეხელეუღეშანი და წარმიღგენანი ხაღბუჲს ზირის განსა
 ვეშაჲ, რდღიგოიხა და აღაოწუხუბის ბღვილი ურენეშაჲთა ვანხაშეკარაჲი დაიკავა ურენე
 შა იხუარიაჲ, რახობრუჲთა თუიხებუეშა, ურენეუღეშა კუღგუარაჲ და ენაჲ. ეშკარელი ურად
 გა უკარდღინ გზაჲ, რა ექნა, ხალი წახუდიოჲ? შეხბუღეშა თავისი ურენეული ხახის
 რენეუბახ, ამ ღირებულეშაჲ ვაღაფახუბის ხანაში ოგოფ მიახწრუბდა ახალი შინაარსის
 ძეგნახ თავისი ურენეული არხებშინახოფი, თუ უკარი ღაუხუა თავისი თავიხოფი და
 უდიოჲ ჭხოვრუბის ხეღნიღან? ხარწმუნეობრუჲ რარჩოღი, რომეღოფ თუი ურის ხახუ
 ებუღი ღაიშხხუა და ღაღაჲ ხანა შიღიხა და გზა აშნეუიხა. შირველი, ეკრეწოღეუე
 ნღღეღხონის ხანაში თუი კოღეღ ახელი გდა, შაგრამ შიხი ბღეჲჲში შიღე ღარწმუნღენ
 ანთ მღღარ ნაშეჲ, ღაიწახუბ რომ არღ იხე ბღვილი ყოფიღა ურენეული თუი
 ღაღაღენღენ იხეუ ეშკარულ-ურენეული განმეღღიშის ვაღახანეუა-ვაღაშეჲავეშახ და
 ახალი შიღეუიხა. აშაში უპირველეხი რადი ოთაშაჲ ეშკარეუე ენაჲ. ამ ენაჲ შიღე
 თავისი უშრეღი ხახიფოღხელი შაღა და თავისი ძეღეღი და შარად ახალი ხიწმინღეღი
 გოა შქინღა ამ ენახ, შახ ღრშიღ შქინღა ურის გუღი ჭუხეუეში ვაღაშეღი და არღ
 იხე ბღვილი თუი შიხი ამოგღეუა, შიღიწუეშა. ამოგოფ შირვეღ ოარადღად
 განაღღეუიხა და ხაღბის თუიფენიშინეუბის მიშაროფე ეშკარეუე ენახ.
 ღაიწყო ამ ენაშე წერა ყოღეღნიორ ხაგანა
 ანაშეღი და ხაურთ-ხავგოშროი ხავიოხბეშე, რომეღოფ ეშაღრეუ შიშახხაღ
 ხაღბის ვაშე
 ხიშღეშა შიღაღენღა და განაღღეუიხაჲენ შიწიღეშა. შიწიღეუა რაღეუაჲ
 ეშკარელი ურენეული თუიფამორკვეუიხა გზახ ღაღაჲ და ურენეული
 თუიოწეუბის ახალი შინა
 ვაღაღიღა. ეშკარელი ენაღ ღაღაშეღი ხეღნიწიღვიოთ ვაიშარღა,
 ვაძიღვიღა და შიღე ღაიწარ
 ხაჲა მწერღიშაჲ ოთქეშის ოანახწორო ხიშიღღეუ ევროპის
 ღიღარაჲუროხა. შეჲაღ უკოფი და
 ახწარ შიშაღღეუეღი მხუაღიო ენღა თუიხ ბღაშინი
 ვაღღენთღი, რომ ვერ ხეღაღღეუ ენახ
 ხიშღიღრეუ, შიხ შინეუენეუიშახ ოანაშეღროჲე
 კუღგუარაჲი და აგრეოჲე შიხ
 შინეუენეუიშახ ურადღი
 ურისახოფი და ურადღეუეუ შახ
 შკვეღარ ენახ. ღიახ, შკვეღარღ
 ეწეუენეუიშა ოგო, თუ
 უღღეუიშახ შახ წინახწარ
 შიშაღღეუეღი აშრო, ოაროღღეუენ
 თუიხ ხინაშღვიღეუ და შიწეუი
 ან ურეღღეუ ვაჲჲეუნიღი
 ვანეღეუიხა, რაღეუახ ენეუიხა
 და ურეუბის ხიფოღხეღეუა
 და ხიწეუ
 ღღე.

ენა, რომეღოფ ბახწრეღოგოფ ახაშრღეუეშა ურს, შეღაღენღა შიხ ხეღიერ
 ხაშრღიხ, რომეღოფ
 ოგ ურს წეოხაღ ორ წარმიღღგენიო
 თუიხი არხებშია ამ ენახ
 გარეუე, რომეღოფ შრადღი
 ხე
 კუნეუიშის განმავღღეუიშაში
 ქშინღა და ხწერღა ამ ენაშე
 შეიღღეუა უხარათ შახ,
 რომ ოქეუ ამ ენახთან
 რა ვაქეუ ხაურთ, ანუ
 შკვეღარო ოგო? ღაოღწერი ენა
 შკვეღა და აშა ენახ
 ღღეუიხა ხეღღიხ შიხი
 ვაშიფოღხეღეუა, ხეღღიხ და
 ვაღაოარგენიხ ო? ენაშე
 შქინღე, გოიღიხ

საქართველოს
საქართველოს

უხედი, ღონჭველის „შაივათაჲ“. მღვდელ მღვრმწველი ენა იკუთხა და აჩაგობს მადლებს მისი გამოცდი-
 ლხლება, თუ გონდა მადლიანაჲ რომ სურდეთ, ამა სხვაღონ და გადამაარცმინონ ამ ენაში მადქისს
 კავიგადი, და თუ ეშრავდ ენაში ასე შეხანონიანად და შრწყონვადე გამოარჯვეშით გამოიღონ
 ხხენემული კავიგადურთ შრომები ეურთისთი შიარტონვითა და შინადელი ორიგინალურთ ნაშარტონ-
 ში, რომელთაჲ ხაერთ-ხავაგონშროი მინიშენდობა აქვთ, ეს ენისიშე ყონით კი არ არის გამო-
 წვეული, ეს ასე ხდება იმიჯთ კი არა, რომ ამო თუ იმ მწვერალს ასე სურს, არამედ იმიჯთ
 რომ გხივრება ასე მოთხობს და ეშრაველი ერის ხინამდელიც. როდესაჲ ეშრაველი ეკონსტანტინე
 მერგსონის „შეხავადელი შეჯავრიკისი შიქვერეშისხას“, ეშრახონის ფილოსოფიურ სავაგონებს და სუ-
 ქეგონებს გიუთხება, შექსშირშე და ხხევეშიშე, რევენს სმერას არ კუჯავრეში და ვანგევიტრეშიაში
 შიუღლივარს, ვამბობთ რამდენი ორიგინალობა და შიოთავსების ენარი უნდა იყოს ამ ენაში, რომ
 ასე დამამად, ასე ნამდელი ეშრაველი გადმოგვედეს ეს ნაში და ღრში აშრეში, რომელიც ამ-
 ახიათემენ ხხენემულ მწვერლებს.

დახასხრულ, იმ ენას რომელთაჲ შექონდა და აქვს აუთრეშელი ყოველდღიური, კვირეული და
 თვიური ყურნალ-გაზეთები, წილური ხალიგურავურს და ხამედნიური კრეშეული, შეკუს ღილი
 დაშქარი გამოიწენილი მწვერლებსხა, შყავს იხელი შიქვეში, როგორც შიოლიკი, შექრნისხევიკი,
 შნეური, იხელი მღვდურისხევიკი, როგორც ფრიშმანი, ვამაკი, შრენური, იხელი შექლიგისხევიკი
 როგორც ახად-შაქში, სიკილივი და სხვა, ის ენა მკვედარი არ არის. შარიალით, შევერი რამ
 არის უგნავრო და განსახვთერემული ამ ენის შეხახებ, იგი უგნავროა, როგორც უგნავროა თ-
 ვით ეშრაველი ერი. მათი მღვდელ სწორედ წადაგავს ერისმანებს, იხინი თიქის რადან ყოველივე
 მუნების კანონებისა და ფარგლების გარეშე ღვანან. ერი, რომელიც მოკლემულია ეშთავრებს
 აჭრიშეგებს ეროვნული არსებობისათვის ხაჭირის (ჭერიჭირია, ხაერთ ხალაშარაკი ენა და
 სხვა) შავრამ შიონს არსებობს. ენა, რომელიც მოკლემულია ენის სიგოგბლიხათვის ერი შე-
 ხედვით აუგოილებელ შირობას (მუღმივ ხალაშარაკი ენად ყოფნას) შავრამ შიონს უგბობებს და
 შყავის, სწორედ რომ არარეველებრივია, შავრამ ჭაქგია, სინამდელიც.

დაიბეჭდა გამ. შავრაველიში, №2

9 მარტი 1924, 3 აღარი 11, 5664

ნ. ელიაშვილის კუქსეგებს რედაქცია გაუკვალ
 და დახამბეჭდა შიამხალა იგხავ. ღავიღმა

מלון

עברי - 1702

קברי ע"י נתן בן דוד אליה שוילי

מלון

מלון - מלון

מלון

מלון מלון

מטרה	מבנה	מבנה	מבנה
יחס חוקי	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה
מבנה	מבנה	מבנה	מבנה

ידועים ימים
 מקרה אשר לא היה ידוע
 חזקה ונכונה
 ומה שאינו כן
 המה שיש לה
 חזקה ונכונה
 המה שיש לה
 חזקה ונכונה
 המה שיש לה

לתן, הם בלי זה חפשי להוכיח אדות חברנו הקר
 אכול דוד ומובטחת אם אתה לא תתחס אליו באוונת נפש
 יען כי הוא היחיד מבין הנרשאים שכבר הכן את עצמו
 על הדוק. ע"כ כאשר תזמן לנו מכתב מפורט כתוב פתח
 קטנה הם בעבודו. שלך יתחלת.

תת - תקוה

"לשבת" נתן אליה שו"ת.

נתן אליה שו"ת.

היהודים הגרועים הגרועים ובארץ ישראל.

הנה נאמן הזה, הישגת הרת עולם זו של האומה הישראלית, כשאברי האומה מתקטים וצבם אל צבם ~~בדעת~~ קרובה להתקבר האף אחר שלם לעמוד אחיה, ראוי הוון שנסים את אבנו אכל ואקר אכל חלק ואלק קטן מגוף האומה, ארצת את צברו, להתדונן ולא הכוה שלו, בכדי שתהיה יבאת הידנו להתנות או דרך אצטיו, שישוב גם הווא יחד זה כל האף לתת ולחיים תרשים.

במשל לא תפס זאת אהררה, ואם אמר, שאין צבור יהודי, אבר האומה, שצדק ונשכח בדולמנו, שידברו עליו כה מעט וידעו מתיו. כה מצד, כהיהודים הגרועים הגרועים ודונן האחרון בארץ ישראל. אמנם ישנן ידיעות וארות אבונות בה וטע דנוגס להם, אלה אלה שיהידיעות האלה לא נפוצות בעם ויקרי המציאות הן בשביל הצולח היהודי הגדול, שדוכחמרון הולשי הווא זה, שאין בהן דבר שלם מכל אשר נכתב עליהם, ואלו הכל ארצי, רשמי נוסד וכו' לו, שפוף סוף אדם מקנים היקפה שאיה על ההוי של מיי צבור שלם, שגם כמותו אינה אבולות כל כך ומספר אובלמיו מונה עשרות אלפים. אמנם צריך להודות, שלפי הרוב האמה נופלת על יהודי גרועים עצמם שדמשך מאלות שנים שקצו בתרמיה, דומית מות שדכה מסביבם ולא נשאו קולם במנגנת הדורות של האומה הישראלית. לא הקיטו אש דיום נתלה וכאל, שיספר לה' לדור את ולש צבר עליהם

מכון
המחקר
המרכזי

הנשיא הראשון של מדינת ישראל, יצחק בן-צבי, עם אשתו, רחל

הספרייה הלאומית
מכון המחקר

קבוצת עובדי החקלאות בארץ ישראל (1925)

תצלום קבוצתי של אנשי המוסד, 1948. אנשי המוסד הם אנשי המוסד
 המודיעיני הישראלי, המוסד המודיעיני הישראלי (המוסד) המודיעיני
 הישראלי

המחלקה
המרכזית

הקונגרס העולמי הראשון של הציונים, 1906, בני ברק.

נתן אליהשווילי והרצל באאזוב (1923)

הרב דוד באאזוב ונתן אליהשוויילי (1924)

נתן אליהשווילי

היהודים הגרוזים בגרוזיה ובארץ ישראל

התקין לדפוס מתוך כתב היד שבעזבון והוסיף מבוא:

ג. קרסל

צ'ריקובר מוציאים לאור בע"מ

תל-אביב, תשל"ה, 1975

ציור העטיפה: שרה ברקאי

©

כל הזכויות שמורות

יוצא לאור בסיוע:

האגודה לחקר תפוצות ישראל, ירושלים, ת.ד. 7422

קרן הזכרון למען תרבות יהודית, ניו יורק

המשרד לקליטת עליה

נדפס בישראל

דפוס מל"ן

תוכן הענינים

	הקדמה: נתן אליהשווילי — דוברו של שבט נידח / ג. קרסל	7
	פתח דבר	19
	היהודים הגרונים מראשית בואם לגרוזיה עד חצי המאה הי"ט	20
	החיים הכלכליים והחברתיים	31
	החיים הדתיים והמוסריים	36
	החינוך	41
	האישה ומצבה במשפחה ובחברה	44
	האמונות והמנהגים	47
	היהודים בחילופי המשטר בגרוזיה	49
	זרמי חיים חדשים ביהדות גרוזיה	55
	המאבק בין הציונות ומתנגדיה	60
	בגרוזיה הסובייטית וההכרה בעברית	70
	התארגנות והוצאת עתון	75
	המרצא האחרון: העליה	82
	יהודי גרוזיה הוותיקים בארץ	86
	חתימה	89
	נספח — נתן אליהשווילי ז"ל / י. חרלף	91
	צילומים	95
XXXIX	נתן אליהשווילי — השפה העברית (גרוזינית)	
XXV	הקדמה / ג. קרסל (תרגם לגרוזינית) יצחק דוד	
V	שיר השירים — תרגם לגרוזינית נתן אליהשווילי	
III	פתח דבר (גרוזינית)	

נתן אליהשווילי — דוברו של שבט נידח

א.

” — — — כמעט לא תיחשב זאת להפרזה, אם אומר, שאין ציבור יהודי, אבר האומה, עזוב ונשכח בעולמנו, שידברו עליו כה מעט וידעו מחייו כה מצער, כהיהודים הגרוזים בגרוזיה — — — “. כך מספר נתן אליהשווילי במבואו לספרו על יהודים בגרוזיה ובארץ-ישראל. את הדברים האלה אפשר לתת ענין גם אליו עצמו, ההיסטוריון הראשון של יהודי גרוזיה. הוא שהיה פעיל ומפעיל, מחלוצי העליה של הגרוזינים, המשביר במשך שנים תרבות עברית וציונות בגרוזיה, שהגשים בגופו ובנפשו את העליה לארץ, נשכח אף הוא, אף שותיקי ותיקים בפתח תקוה עדיין זוכרים אותו ואת קשי ימיו ב”אם המושבות”, עת נאבק על השגת העבודה, שלא תמיד נמצאה לו.

זכה היסטוריון זה, שהיה כאחד סופר מפואר בלשוננו העברית, ודמותו צפה מתהום הנשיה עם עליית בני עדתו לארץ בשנים האחרונות וההתעוררות המחודשת בקרב יהודי גרוזיה לעלות לארץ ולהתערות בה. אמת, קדמה לגליה-העליה ההמוני, עלייתו, והוא כבר בעיצום מחלתו, של המתרגם הגאוני ללשוננו מהספרות הגרוזינית והרוסית — רב גפנוב. עליה זו סימלה, שיהדות גרוזיה הצטיינה לא רק באוכלוסיה מיוחדת במינה, אלא גם, והוא העיקר, שהיה לה ייחוד תרבותי-יהודי, שבתנאי המקום הוא בוודאי מעבר לכל שיעור קומה רגיל. ואין לך סמל נעלה יותר מייחוד זה, הפעם בתחום הספרות והכתיבה העברית, מאשר הספר שלפנינו, היוצא עתה לאור לאחר שהיה גנוז במשך חמשים שנה. גילוייה של פנינה ספרותית-היסטורית זו עשוי לתקן לא במעט את דימויה של יהדות זו בעיני הרבים, הנתקלים עתה לראשונה עם בניה וצאצאיה. מכאן, ואך מכאן, אנו למדים על זיקתם השרשית של בני העדה לעם היהודי בכלל ולארץ-ישראל בפרט.

ומענין, שדווקא מספרנו זה אנו למדים, שעליית יהודי גרוזיה היתה פחות מכל עליית יהדות-מצוקה, שכן אפילו בימי המשטר הסובייטי היה גורלם היהודי טוב לאין ערוך משל אחיהם בכל רחבי המדינה הזו. ומשום כך משונה ואף מוזר ביותר, שעדיין לא היה בידינו עד כה

סיפור מוסמך על תולדות העדה הונו בימי עבר ובדורות האחרונים, אף שלא מעט נכתב על העדה הונו בעברית ובשאר לשונות.

הקורא דברי נתן אליהשווילי ימצא והוא מתדיין עם אחד, כבר בימי כמעט נשכח, הלא הוא צבי כשדאי, אשר בילה שנים על שנים במסעות החל בכל רחבי רוסיה ועד לסיני. נוסע מודרני זה פירסם כמה וכמה ספרים על מסעותיו וביניהם את ספרו "שבטי יעקב ונצורי ישראל" (תרפ"ח). ראה בכלל עליו בלכסיקון שלי לספרות העברית בדורות האחרונים חלק ב', עמ' 154—155), בו הוא עוסק ביהודי גרוזיה. ניתן לומר, שכשדאי היה הגורם העיקרי לאליהשווילי לכתוב את ספרו, שעל כן ראה, לתמהונו ומותר להוסיף לדאבון לבו, כיצד רשמי ראייה והשערות-סרק משמשים בעירוב בספר זה והוא, העירוב, צריך לשקף כביכול את תולדות יהודי גרוזיה. הוא נלחם איפוא בספרו זה מלחמת עדתו והרבה יש איפוא להצטער שבאיחור כה רב רואה אור ספרנו זה, היינו, ויש בכך משום שחוק הגורל, בימים שספרו של כשדאי נשכח זה מכבר מלב.

מי הוא זה נתן אליהשווילי, ההיסטוריון הראשון של יהודי גרוזיה, שנולד בגרוזיה וחי את חייה בכלל חיייה היהודיים בפרט?

ב.

המקור הראשון לתולדות חייו היא ידיעה קטנה ב"דבר", מיום ט"ז אדר ב' תרפ"ט (27.3.1929), שנדפסה בעמוד הראשון וכך לשונה:

ביום א', י"ב אדר ב' (24.3) מת בבית החולים הדסה בתל-אביב, אחרי מחלת-כליות ממושכה, הח' נתן אליהשווילי, בן 36. יליד צחינוואלי, פלך טיפליס בגרוזיה, הגיע בהתאמצות עצמית למדרגת השכלה עברית וכללית. השקיע מרץ רב בלימוד השפה הגרוזית וספרותה. תירגם לגרוזית את "שיר השירים". הניח בכתובים תרגום עברי של רומן גרוזי.

מורה עברי, מייסד בית ספר עברי בטיפליס ומטיף הרעיון הציוני בקרב אחיו. יחד עם יוסף ברץ עסק באירגון החלוץ בקוקו. בא לארץ לפני חמש שנים עם משלחת יהודי גרוזיה אל ההנהלה הציונית. חזר ושב לפני ארבע שנים בראש קבוצת שטרייכר, בת 17 משפחות. נכנס לחיי עמל וכיבוש במושבות. חלוש מעודו, לא עמד בפני הסבל והמצוקה. הניח אחריו אשה ושני ילדים. חבר "הפועל הצעיר", נבחר למועצת פועלי פתח-תקה. הובא לקברות בפתח-תקה.

כזה לשון הנקרולוג הקצר. אולם בידינו עוד ידיעה נוספת עליו

לצערנו לא עלה בדינו לפענח את שם בעל הרשימה וכן את העתון בו נדפסה הידיעה), הכלולה במאמר מקיף על "שבטי יעקב" בארץ. הכוונה גם כאן לספרו של כשדאי, עקב בקורת שנתפרסמה על הספר. אולם כאן המדובר ביישום הדברים ההיסטוריים של הספר למציאות הארצישראלית באותם ימים, במחצית השניה של שנות העשרים בארץ. הכותב מסתמך על מראה עיניו בפתח-תקוה וביחוד הוא מתעכב על דרכי קליטתם של עולי גרוזיה, הקרויים בפיו: "עולי גורגיה". הוא מספר על מצוקתם בהשגת עבודה ועל כן פנייתם לעסקי רוכלות וכיצד גז וחולף לפניהם חלומם להתיישב ולחיות מחקלאות. בין היתר הוא כותב:

בין ראשוני עולים אלה של יהודי גורגיה ודבריה בעבר מרן א. [הוא אליהשבילי] — אחד מראשוני המורים העברים החדשים בגורגיה ועסקניה התרבותיים, היה עורך בעבר עתון ציוני בשפה גורגית. אין לי מושג מספיק על ידיעותיו וכשרונותיו של אדם זה. אולם שמעתי, שבחוגי הסופרים הגורגים הללו עד מאוד בעד תרגומו את "שיר השירים" לשפה גורגית. שמעתי גם, שהאדם הזה התענין ועסק בתולדות יהודי קבקו (כמדומני גם חיבר ספר במקצוע זה).

וכעת פוגש אני בו לפרקים מתרוצץ במושבה לבקש טרף לבני ביתו ואינו מוצא — — —

הדברים האלה מדברים בעדם, אף שאין בכך משום הקלה אם נוסף, שכוה היה המצב בכלל בין ציבור הפועלים בפתח תקוה בימים ההם, הלא הם ימי "מאורעות הקטיף" הנודעים, עת הוכו ונאסרו פועלים עברים בוו המושבה בשל מלחמתם להשיג יום עבודה, וניתן להוסיף, שדווקא בימי-מצוקה אלה ישב נתן אליהשווילי ורקם בין כתלי דירתו הדלה את היריעה המפוארת של תולדות בני עדתו בעבר ובהווה. כמעט שאי אפשר להבין תיאור אפי זה על רקע המצוקה הפרטית והכללית של דורשי העבודה בפתח-תקוה בימים ההם. ועל כגון זה ודאי שניתן ליישם האמירה העתיקה, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית את עצמו עליה. נתן אליהשווילי קיים כלל זה בגופו ובנפשו. בעוד הוא מחפש במשך היום את העבודה לפרנסת ביתו הוא מתייחד בביתו, פוטר את עצמו מסבלו הפרטי, ומייחד את עצמו לתיאור עדתו בעבר ובהווה ואי אתה חש שהדברים נכתבים לא מתוך שלוה יתירה.

הוא סיפר על עדתו ומתוך כורח גם על עצמו, וגם זאת עשה בצמצום רב, במידה הנצרכת להשלמת התיאור. מצוי אפוא בספרנו חלק אבטוביוגרפי, שהוא למעשה: אבטוביוגרפי-ציבורי. ואף על פי כן לא

במצא כאן את התשובה לשאלה שנשאלה כבר לעיל: מי אתה נתן אליהשווילי? הלכנו איפוא אל שני שרידים אחרונים מאותה יהדות ומזה החוג הקרוב למחבר הספר, הלא הם אחיו, מר שלום אליהשווילי בכפר מעש בפתח-תקה ואל ידידו הקרוב מר יחיאל עמיחי, לשעבר איש קרן היסוד ועתה תושב רמת-חן. בנוסף לכך נמסרו לנו ידיעות על הפעילות הציונית בגרוזיה על ידי הער"ד מר עמירם חרלף ומר אוריאל שלון, שניהם בחיפה, שזיכוננו בתיאור הפעילות הציונית בגרוזיה מתוך עזבונו של יחזקאל חרלף ז"ל, ידידו של נתן אליהשווילי ואביו של הער"ד מר עמירם חרלף. יעמדו איפוא הם על התודה והברכה על שסיפרו פרטים על זה האיש ופעלו, כלומר דברים, שהמחבר עצמו המעיט לספר עליהם.

ג.

העיירה צחינוואלי בגרוזיה, בה נולד נתן אליהשווילי בשנת תרנ"ג (1893), היתה בעלת אוכלוסיה יהודית בולטת. כחמש מאות ואולי שש מאות משפחות יהודיות. האוכלוסיה היהודית היתה בה כשליש, שהורכבה עוד מגרוזינים ואוסטינים. (מקורם של אלה היא אוסטיניה על גבול גרוזיה ואפגניסטן) וכן היו עוד קצת ארמנים. היהודים הצטיינו בילודה גדולה והזיקה לדת התבטאה בכך, שהיו במקום זה שבעה בתי-כנסת כדי לאכלס את הבאים אליהם. לשון הדיבור היתה גרוזינית. נתן נולד לחוריו דוד וחווה וכדרך כל הילדים היהודים למד ב"חדר". בדרך כלל נסתמן בעיקר במחצית השניה של המאה הקודמת גליהגירה בין יהודי גרוזיה מהמקומות הקטנים למקומות-ישוב גדולים יותר. בדרך זו נוצר המרכז היהודי הגדול בעיר מולדתו של נתן. לגרוזיה היו מזדמנים, בעת שלטון הצארים, שלוחים ושד"רים אם מארץ ישראל ואם מפולין וליטא. כאן מצאו אלה כר נרחב למגביות למען ארץ-ישראל או למען ישיבות פולין וליטא. וכך נודמן לשם שד"ר מליטא, הרב חבולס, שרבה היתה השפעתו ביחוד על הדור הצעיר. רב זה, ריעו וחברו של הרב קוק בימי לימודיהם המשותפים, הבחין בכשרונותיו של נתן והוא שלקח עמו את הנער והכניסו לישיבת ה"חפץ חיים" בראדין, שם למד כשנה וכן למד בבית המדרש למורים בוויילנא.

מספרים כל אלה שהכירוהו וכן ניכר הדבר בכתבתו, שהיה נתן שקוד על הקריאה וכל שנודמן לידו מהספרות העברית והכללית, שעל כן בינתיים למד כמה לשונות העולם ואין צורך לומר: גרוזינית ורוסית, קרא ובלע. הוא נעשה אוצר בלום ואבטודידקט במלא מובן המלה. אין על כן מן הפלא שרבים המספרים על ספרייתו העצומה לאחר מכן, בה

לא הסר שום ספר עברי חדש או מהדורות הקודמים וכן ספרות כללית בכמה לשונות. הרב חבולס, שבא לשם מגבית נקלע למקום בדיוק כשנפטר רב המקום. הוא נתחבב על בני העיר עד כדי כך שהוזמן לכהן ברבנות. הוא הסכים להצעה ולאחר שחזר לביתו והביא את משפחתו, השתקע במקום. הוא לימד תורה ב"חדר" בעברית בהברה ספרדית. הקשרים בין הרב לתלמידו החרוץ התבטאו גם בכך, כי משעלה נתן לארץ מסר לו מכתב לרב קוק ובו הפליג בשבחיו.

הבית היה איפוא ציוני ועברי ובנוסף לכך אף חובה לציין, ואת זאת אנו לומדים מספרנו זה, שבניגוד ל"אמא רוסיה" הרשמית, העויינת את הציונות והיהדות כאחד, היתה רווחת בגרוזיה רוח אהדה וחובה ליהודים וכן לציונות. וגדולה מזו, היהודי בספרות הגרוזינית לא היה שלילי, כדרך שהיה, בדרך כלל אצל גדולי סופרי רוסיה. הספרות הגרוזינית אף היתה מפארת את הציונות. ההתעוררות הציונית בקרב יהודי גרוזיה לא נתקלה איפוא בקיר אטום של שנאה ועוינות, כדרך שהיא נתקלה ברוסיה הגדולה. הקשרים עם יהודים מחוץ לתחומי גרוזיה כללו איפוא בין היתר קשרים ציוניים ועבריים ואין על כן מן הפלא שבית זה של נתן אליהשווילי היה מהנענים הראשונים. נתן הורה עברית תחילה בעירו ולאחר מכן בטביליסי, היא עיר הבירה טיפליס. ההתעוררות הזאת החלה מכל העברים: בטיפליס כותאיס ועוד, אף שזרם ההתבוללות היה די גדול, כי אף הוא ניוון מקשריו עם העולם הגדול.

קשה לשער עוצם השפעתו של הרב חבולס בכיוון זה ובגרוזיה. העברית היתה ממילא לשון הקשר בין הרב הליטאי לבין תלמידיו וצאן מרעיתו בגרוזיה והיא סימלה כאן בצורה מופלאה את הזיווג שבינה לציונות. לזכותו של רב זה תיזקף העובדה שהוציא תלמידים ממיטב האינטליגנציה היהודית בגרוזיה, שהפיצה בכל רחבי גרוזיה את העברית והציונות. העברית כלשון דיבור של בית הספר, התלמידים והמורים, פשטה גם מעבר לתחומי בית הספר והיתה זו תופעה נדירה ביותר בכל רחבי הגולה ואפילו ברוסיה, המפורסמת בשרשיותה היהודית. וגדולה מזו עשה הרב: הוא שילח תלמידים מוכשרים לרחבי רוסיה ופולין לשם השתלמות בתורה ובמדעים וכפי שהזכרנו היה גם מחברנו בכלל אלה. בסיפוק הוא מספר על הישגיה של העברית בגרוזיה, ששום מקום אחר בעולם היהודי לא הגיע אליהם.

וככל שמספר אליהשווילי על תולדות יהודי גרוזיה בעבר על פי מקורות ספרותיים ומסורות בעל-פה, כן הוא ממשיך לספר תולדותיה של יהדות זו ובעיקר תולדות הציונות שלה בתקופה שהוא היה עד לה והוא איפוא „עד-מלך" היסטורי לדרכה של יהדות גרוזיה מהשנים

האחרונות לפני מלחמת העולם הראשונה עד לימי המהפכה, מלחמת האזרחים וכל הסערות שפקדו את יהדות גרוזיה בכלל יהדות רוסיה. ואף כאן היתה היסטוריה יהודית זו בגרוזיה מיוחדת במינה, עובדה שתפתיע רבים המכירים את תולדות יהודי רוסיה מאותה תקופה.

ד.

אבותיה של הציונות בגרוזיה היו שניים — האחד מגרוזיה, הוא הרב דוד בעזוב והאחר אשכנזי, הוא דר. מ. ל. שטרייכר. אף כאן לא היה הכיבוש קל כל עיקר, שעל כן היה צורך להתגבר על הקיר האטום של שותפים לדעה: ההתבוללות מזה והקלריקליזם, כפי שקורא לזרם שמרני זה מחברנו, מזה. בעיקר גדלה ההתנגדות בכותאים וממילא היו לזרם זה "סניפים" בשאר מקומות. אף כאן היו "גרוזינים בני דת משה", שהתנועה הצעירה, העברית-ציונית, אסרה עליהם מלחמה. המחבר מצניע את עצמו ופעלו באותה תנועת-התעוררות. ואף על פי כן מבצבץ מבעד לסיפורו רוב עיסוקו, כדרכו תמיד בצנעה, אולם תמיד ביסודיות. אף אתה שומע כאן מה רבה היתה הפעילות האנטי-ציונית של הרבי מלובאוויץ' וחסידיו בגרוזיה והנקל להבין ביטויי החריפים נגדם. המאבק בין הזרם הציוני והאנטי-ציוני התנהל בחריפות יתירה ואפילו מחברנו "צד" במאבק זה, הרינו מקבלים אספקלריה נאמנה להלך הרוחות ברחוב היהודי בגרוזיה במקומות הגדולים והקטנים גם יחד. גדולה היתה הנאמנות לעברית ולציונות וגדולה ממנה המסירות, שלא ידעה כלל על קיומם של מכשולים.

מה יודעים אנו על תקופה סוערה זו בחיי יהדות גרוזיה? ספרנו זה מגלה עולם עלום זה מבעד מאבקו ומאבק ריעיו לדיעה. ויותר משנאמר כאן אנו שומעים מפי השרידים שבכאן. כך למשל אנו שומעים את הסתערותו של נתן למשמע הידיעה על הצהרת בלפור. המחשבה הראשונה שלו היתה לעלות מיד לארץ. מאז היו מעייניו ושל ריעיו לדעה להגשים את הציונות הלכה למעשה. אף אנו שומעים שעם פרוץ המהפכה היה נתן היהודי האחד שהשתתף באסיפה פומבית של אוכלו-סיה הכללית במקום ובאיזור. הוא נאם באותה אסיפה והקהל, שלא ידע תחילה מיהו הגואם הזה, קיבל אותו, לאחר תום הגאום, במחיאיות כפיים סוערות, שכן ביטא בגרוזינית את מאוויי העם וההמונים בשעה גורלית זו. מאז נתפרסם ברבים גם מחוץ לתחום היהודי בשל השקפור-תיו הסוציאליסטיות-הדימוקרטיות. הדברים הגיעו לידי כך, כשהוקם המימשל החדש בגרוזיה היה נתן אליהשווילי מושל צחינוואלי ודוקא הלא-יהודים הם הם שהיו מעריציו הגדולים. וכאן אנו באים לתחום.

שלא רבים מעסקני ציבור נתברכו בו, הלא היא זיקתו של נתן לספרות. כבר הזכרנו את זיקתו לספרות עברית וכללית. זיקתו זו צמודה היתה כל הימים והשנים לכתיבה ובתקופה הנידונה נתפרסם נתן גם כסופר ופובליציסט בעתון הגרוזיני שיצא בטיפליס. בעתון לא־יהודי זה, תירגם יצירה יהודית "האנוסים" לגרוזינית והיא נתפרסמה בהמשכים. היה זה מחזה בן שלוש מערכות וכדרכו תמיד לא חתם את שמו המפורש על התרגום אלא בכינוי: "בן־דוד". היחסים בין יהודים וגרוזינים היו מצויינים וביחוד היו הדוקים הקשרים בחוגי האינטליגנציה. משהתחיל מתפרסם המחזה החלו רבים לשאול מיהו המתרגם. ועוד מספרים ריעיו וידידיו, כיצד הבית של נתן, המלא וגדוש ספרים, היה בית ועד לאינטליגנציה יהודית ולא־יהודית ולאחר שעבר לטיפליס העביר עמו את הספרייה לשם וכן, כמובן, את בית־הוועד שלו בביתו. לא יהודים ביקשו להישפט אצלו, שכן ידעו את צלילות דעתו ומחשבתו. כל היתר הוא מספר בעצמו: כיצד נאבק על העברית והציונות בימי הראשית של השלטון הסובייטי וכיצד לא הפסיק מאבקו למען העברית והציונות גם בימים הקשים ביותר.

סיפורו של מחברנו על המאבקים האלה, ככל שהם דרמטיים, מתוארים הם בעט סופר־אמן, בצבעים בהירים ופשוטים ויחד עם כך מרחף על פני הדברים מתח החיים, שלא פג גם לאחר מכן. הסיפור על עלייתו בפעם הראשונה לארץ לשם בדיקת המצב בארץ בכלל וחייהם של עולי גרוזיה משכבר, הוא מדכא ביותר. כך היו אז פני הדברים בארץ. הדלות היתה בכל ויד המוסדות היתה קצרה מהושיע. מצד אחד ציפתה יהדות שלימה לדברה הגואל של המשלחת ואילו זו המשלחת חזרה במפח נפש גמור, שרק אפס קיצו יכלה לגלות, מחמת כבודה של ארץ־ישראל. נתן, שבא מיהדות שרשית ומבוססת, בעלת אינטליגנציה והישגים תרבו־תיים וגם חמריים, מצא בארץ את עולי גרוזיה בתחתית גרם המעלות של החברה. מקצת מהדברים גילה בספרו ובוודאי שלא יכול היה לגלות את שראה ושמע ועל ידי כך גילה טפח וכיסה טפחיים. ושוב, חובה להדגיש, שעם כל עיסוקו, היה הוא איש תרבות וספרות. מונח לפני שיר, שהוא משמעותי ביותר לזה האיש נתן:

משירי הנודד

זנחתי עולמכם עם שאונו והמונו	הגלים יצאו במחול ירומו
פרשתי מפרשי ואפליג הימה	יגעשו ירעשו בהמון דכים
את מאויי אצלכם ביקשתי לשוא	מה מתאים עם המית לבבי
אולי אמצאנו שמה.	זעקת החרון של ים.

בין גלי הים בין הרי תכלת
אחתורה לחפש את סודי ושברי
ואם גם שם תיכזב תוחלתי
בארון התכלת אשים אז את קברי.

✱

אל תבכה אפרוחי ילדי החביב
עוד החורף שורר עוד לא בא האביב
חפץ הנך לראות את פני השמש
אך היא עוד לא זרחה עוד החושך ימש.

✱

עוד הרוח יילל עוד יסער הסער
בכבלי הקרח עוד רתק הנהר
הקור עוד כה גדול נפש יקרה
ידיך הקטנות עוד תקפאנה מקרה.

כתר עוד והשמש תורה
רוח אביב יפות והשדה יפרח
אז יחד נצאה נתענגה נא עוד
על יפי הטבע מלא זוהר והוד.

ה.

לפני כמה שנים, בנובמבר (1969), נסער העולם היהודי ממכתבם של יהודי גרוזיה אל הוועדה לזכויות האדם של אירגון האומות המאוחדות (נדפס בעתונות היהודית והלא-יהודית בעולם כולו. יצא גם בחוברת נפרדת וכן נדפס בספרו של מרדכי ניישטט: "יהודי גרוזיה", עמ' 120—126). ולא בכדי רב היה רישומו של מכתב זה, שכל כולו זעקה לעליה, שעל כן נאמר בחתימתו כי "אנחנו מאמינים: תפילותינו הגיעו אל האלוהים; אנחנו יודעים: קריאותינו יגיעו אל בני האדם; שכן אין אנו דורשים הרבה — רק שיניחו לנו לצאת אל ארץ אבותינו". כיסופים אלה לארץ-ישראל של יהודי גרוזיה באו לידי גילוי כבר לפני עשרות בשנים והתבטאו לא רק בעליית חבורתו של נתן אליהשווילי לארץ אלא גם בצרור המכתבים ששיגרו יהודי גרוזיה לחלוץ-העולה שלהם.

מכתבים אלה הרוויים פאתוס יהודי-ארצישראלי, מגלים שלמכתב בימינו היו "אבות" ו"אבי אבות". כל אלה הכותבים רואים בנתן את החלוץ העובר לפניהם ומבקשים בכל לשון של בקשה שיזדרו בתשובה. הם אינם מעלים על הדעת שאין הארץ כה ורודה כפי שהיא משתקפת בחלומות כיסופיהם וכי הביורוקרטיה הפכה מחלה ממארת כבר בימים ההם. אנו קוראים זאת מהשיטין ומבין השיטין בספרנו זה בפרק המתאר את המשלחת של יהודי גרוזיה לארץ. והרי לקט קט ממכתבים אלה:

כולנו החתומים מטה שואפים זה מכבר לנסוע לארץ-ישראל, כמו שכבודו יודע בעצמו. בזמן האחרון המצב בצחינוואלי הורע במידה כזו, שלחיות פה נעשה בשבילנו ממש אי אפשר כמעט. כולנו הולכים כל הימים בלי שום עבודה או איזה עסק שהוא. גם אלה המעטים, שיש להם איזה עסק, מצבם גם כן הולך ומתרופף מיום ליום. לכן גמרנו כולנו עכשיו, עד שלא אזלה

הפרוטה האחרונה מן הכיס, הצריכה להוצאות הדרך, להשתדל בכל מה שאפשר לעזוב את צחינוואלי ולנסוע לארץ-ישראל, אשר שם אנו מקווים כולנו להשיג עבודה. הלא כולנו מילדותנו הורגלנו לעבודת האדמה! והרינו רואים את עצמנו כאילו נבראנו בשביל ארץ-ישראל וארץ-ישראל נבראה בשבילנו. ובכך, הרינו פונים לכבודו בבקשה נמרצה, להשתדל להשיג בשבילנו ויוזת. אתה האיש היחיד, שבכוחו לעזור לנו בענין זה והרינו בטוחים, שלא תתיחס בשוויון נפש למצבם של בני עירך, לא תשכחם בבואך אל הארץ ותעשה כל מה שבכוחך להשיג את מבוקשם, כי עליך כל תקוותם ואין צורך להרבות בדברים וגם אי אפשר!

למכתב זה מוסיף הרב חבולס: "הנני להסכים על קבוצת הבחורים, הכתובים למעלה, שהם מתנהגים ביושר והנהגלה הציונית תפיק רצון מהם במטרתה ורובם בלי ספק יעבדו בחריצות את אדמתם ובזיעת אפם יאכלו לחם".

במכתב אחר כותבים שני אחים מצחינוואלי, במעמדו של הרב חבולס, המאשר דבריהם, בין היתר:

ובכן שתדע לך, שענינו תלויה כל הימים אליך וגם בלילה תדד שנתנו מעינינו. כי הלא לא מתמול שלשום החלטנו לנסוע לארץ. תשוקה זו תוססת בנו מילדותנו ורק עתה, מיום שאתה הבטחת לנו להשיג ויוזת, הוזהיר לפנינו ניצוץ של תקוה, שחלומנו זה יתגשם סוף סוף. אברהם (פציחדזה) מבקש, שתשדל לרשום אותו ואת כל הבחורים לאיזו קבוצה של עובדי אדמה, כי זאת היא המלאכה, שאליה הסכימו מילדותם —

וכך בנוסח זה כל שאר המכתבים. הנקל לשער תחושת לבו של נתן, שבירד אין כל בכדי להשיב בדברים של ממש על המכתבים. מספר הוא בספרנו על המשלחת ותוצאותיה ואתה חש מבין השיטין את מפת הנפש לאור המפגש עם המציאות הארצישראלית. אולם כך דרכו של חלוץ כל הימים והשנים, משאין בידו להושיע את האחרים הוא עצמו עושה מעשה ועולה על אף הכל ולמרות הכל. בכך הוא משיב בעקיפין לכל השאלות. מי שאינו מבקש תשובות יקום ויעלה בכל הדרכים האפשריות — זו היתה משמעות עלייתו.

ד.

דרכו של נתן בארץ ובפתח-תקוה בפרט לא היתה סוגה בשושנים. הוא לא אבה בשום אופן ופנים להישמע לעצתם של ידידים ללכת להוראה, בה התמחה במשך שנים, אלא אך ורק לעבודה פיסית במגמה

סופית להתנחל על הקרקע. המציאות בפתח-תקוה בשנות העשרים ידועה ואף ידועה: מאבק יומיומי על השגת עבודה, קיומה של משפחה בת שני ילדים קטנים בתנאים מעין אלה — כל אלה מסתמא השביעוהו מרורים. ואף על פי כן אין הוא מתלונן. רק בחתימת ספרו הוא מגלה את לבו, ש"עכשיו, בתנאי החיים והשלטון השוררים בה (בארץ) אין לאל ידינו לעשות דבר מה ממשי, באופן בלתי-אמצעי, בשביל היהדות הגרוזית בגרוזיה". זוהי התשובה שיש בידו לכל הפונים אליו מגרוזיה וזה הטעם שהוא מתמהמה להשיב, שאין הוא רוצה לשפוך צוננים על עצמת התלהבותם וכיסופיהם של בני עדתו לעליה.

בתוך תוכה של מציאות זו בפתח-תקוה הוא יושב וכותב את ספרו זה, מעין צוואתה של יהדות גרוזיה לישוב הארצישראלי וליהדות העולם. מכאן מקבלת יהדות גרוזיה דימוי אחר ושונה בתכלית מזה שאנו "הספקנו" כבר לשוות לעצמנו מגליה-הגירה האחרון של יהודי גרוזיה. אחת למד מספרנו על יהדות גאה ואמיצה, שרשית ביהדותה, איתנה גם בשרשיה הכלכליים, שרשים המצמיחים פארות בתחום הכלכלה מזה והתרבות, הספרות והרוח מזה. ספרנו זה הוא איפוא גילוי מזהיר אחד מני רבים של יהדות גרוזיה בדור-עבר, כשם שדב גפונוב הוא גילוייה של יהדות גרוזיה בימינו. זיקה זו לספרות הטבועה עמוק עמוק בנתן באה אצלו לידי גילוי ביצירות רבות ושונות, אם בתרגומים מעברית לגרוזינית ומגרוזינית לעברית. אילו בידנו העתונות הגרוזינית, היהודית והלא-יהודית, היינו יכולים ללמוד על אפקיו התרבותיים והציבוריים וכן, והוא העיקר, על עוז ביטויו, דבר הנלמד מביטויו העברי אם בספר שלפנינו ואם בספרו העברי האחר, שנשאר בכתבים והמונח לפנינו, הלא הוא תרגום עברי לרומן גרוזיני מאת אַגנַטָא נִינוֹשווִילִי: "כריסטינה". רומן זה מצטיין בלבושו העברי במיטב הסגנון השוטף והחי של נתן, כפי שאנו מכירים אותו מהספר שלפנינו. על תרגומו לגרוזינית של "שיר השירים", אין לנו לשפוט אלא לפי השמועה, שכן רב היה רישומו לא רק על יהודי גרוזיה אלא גם על קוראים לא-יהודיים. מי יודע לאיזה הישגים היה מגיע אילולא נקטף באיבו, בן שלושים ושש בסך הכל.

נתן אליהשווילי השאיר אחריו אלמנה צעירה, תמר לבית יוספשווילי ושני ילדים קטנים: בן, אהרון ובת, שושנה. אם גדול היה סבלה של המשפחה בתנאים של אותם ימים בפתח-תקוה, גדלה שבעתים המועקה לאחר מות ראש המשפחה. האלמנה, בת עשירים מופלגים בטיפלים, שם

גודלה ידעה בשנות חייה בארץ להסתגל לתנאים הקשים. ניתן לומר שההסתגלות היתה מורשת משפחתה. אביה, סוחר גדול אף במימדים של ימינו, נחשב למיליונר. אולם הוא נטש הכל ועלה עם אשתו ועם נכד, יתום מהוריו והתיישב בפתח־תקוה. אף הסוחר יצא לעבודה בפרדס ולכל עבודה שנודמנה במושבה. הוא הגיע למשק חקלאי, היינו, רפת ופרות.

האלמנה היתה איפוא מפרנסת הבית והיא, האשה המשכלת, ששלטה בכמה לשונות ומעורה בתרבות יהודית וכללית במלוא משמעות המלה, בנוסף לאינטליגנציה הטבעית ואצילותה, לא בחלה בשום עבודת כפיים לשם קיום הבית בכבוד, בהתאם למסורת אבי המשפחה. היא היתה מלווה נאמנה לבעלה וזכור בבית הסיפור העגום, עת מסר נתן לרעייתו, ערב כניסתו לבית־החולים, את כתב־היד של ספרנו וביקש ממנה לשמור עליו היטב היטב. ואכן היא שמרה על הפקדון וממנה עבר הפקדון לבת, שושנה, עד שזכה עתה, כמעט מקץ יובל שנים לחיבורה, לראות את העולם והדפוס. היו שרמוזו לאלמנה לחזור לגרוזיה. אולם היא ידעה לנצור מסורת בעלה של זיקה שרשית לארץ, על אף הכל ולמרות הכל. היא יצאה איפוא לעבודה בפרדס, בבית־חרושת ובכל עבודה שנודמנה לה. וכך, בעמל, גידלה את שני הילדים, שקיבלו חינוך יסודי ותיכוני.

אהרון, הבן, עבד לאחר סיום חוק לימודיו במוסך ולבסוף בנגרות־אריזה. בן שש עשרה התגייס לצבא הבריטי בארץ בנוסח המקובל אז: שוטרים מוספים בצבא הבריטי. שנה אחת שירת בחייל זה ונטש אותו בשל התעללות הבריטים. לעומת זאת התגייס לאחר מכן לבריגדה ועבר עמה את אירופה לאחר השחרור. שוחרר וחזר לארץ חודש לפני פטירת אמו ב־1947, והיא בת חמישים ואחת בסך הכל. אהרון ואחותו שושנה המשיכו לחיות יחד בביתם הקטן.

הימים ימי המאבק עם הבריטים ועם הכנופיות, כפי שנקראו אז אלה חבורות הערבים, שהיו מתנפלות על עוברי־אורח ועל ישובים, רוצחים את מי שנודמן לידיהם ונמלטים. השנה, שנת 1947, היתה כנודע השנה האחרונה למימשל המנדט, שפירוש הדברים למעשה השתוללות הכנר־פיות בגלוי, בלא שהשלטון ינקוט אמצעים מינימליים לבלום מעשי־רצח אלה במסתרם. מעשי־רצח של הכנופיות האלה התגברו ביחוד באביב 1947 ואחד הקרבנות הראשונים היה אהרון אליהשווילי, שחזר רק עתה מהצבא וביקש לחזור לחיים תקינים במושבה. הלווייתו הפכה להפגנת המונים במושבה וראש העיר יוסף ספיר ז"ל נשבע על קברו לנקום את נקמת הדם השפוך. דומה שאהרון חש כאילו, שמשוה עתיד להתרחש

וערב לפני הירצחו דרש מצעירי המקום להתארגן לשם שמירה, דבר שאכן יצא לפועל לאחר הירצחו. דמה הבן לאביו בפשטות הליכותיו, בהתערותו בעבודה במושבה ומסירותו לבית וכן לפעילות ציבורית. הבת שושנה, היחידה לבית נתן אליהשווילי, שמרה איפוא על מסורת הבית וכן ידעה לנצור את המורשת של אביה. בזכותה נשמר עזבונו הספרותי וביחוד הספר שלפנינו. כתב־היד היה לעיני יוסף שפרינצק ויצחק בן־צבי, זכרון שניהם לברכה. שניהם גם יחד השתאו לחיבור זה וביקשו להוציאו ובן־צבי אף החזיק במשך שנים בכתב־היד וגם השתמש בו לא אחת במחקריו. לא נסתייע הדבר לפני עשרות בשנים ורק עתה אנו זוכים לפירסום כתב־היד ובאיחור של יובל שנים כמעט זוכה אתנו גם הבת לראות פרי רוחה של אביה יוצא לרשות הרבים בימים, שעולי גרוזיה הגיעו ומגיעים בהמוניהם. אף זכות לו לצבי עופר, שסייע בהוצאת הספר וידע לפתוח דלתות לשם פירסומו ברבים.

— — — — —

את החיבור שלפנינו חותם נתן אליהשווילי, לאחר שהוא מציע הצעות שונות לשיפור המצב בארץ והכנת התנאים לעלייתם של יהודי גרוזיה, בדברים האלה: „אלה הם האמצעים, אשר אפשר להשתמש בהם לטובת היהדות הגרוזית לעת־עתה, עד אשר יגיעו ימים טובים מאלה גם לארץ־ישראל וגם ליהדות שבגולה, ואז אולי גם היהדות הגרוזית לא תידח מהגוף הכללי של האומה הישראלית ותהיה לברכה בקרב הארץ“.

לא זכה דובריה הנאמן והמסור של יהדות גרוזיה להגיע לימים, בהם זכתה, ואתה גם אנחנו, יהדות גרוזיה לעליה רבתי. לעומת זאת זכה, שזו העליה של בני עדתו מגרוזיה נעשתה לברכה בקרב הארץ. משום כך הערך הרב לספרנו זה, לא רק בשל היותו מקור יחיד כמעט לתולדותיהם של יהודי גרוזיה. הספר שלפנינו מאפשר לרבים להציץ לתוך תוכה של עדה זו, על עברה וההווה שלה, שכחוט שני עוברים בה ודרכה הכיסופים לארץ־ישראל, שרק בימינו אנו נתממשו. יחד עם כך יוהיר מעתה כאבן־נזר ביהדות זו אחד חלוץ, סמל ציונות ההגשמה של יהדות גרוזיה, ספרא וסייפא, הלא הוא נתן אליהשווילי, שמהיום והלאה יתפוס מקום כבוד בספרותנו העברית והיהודית כאחד.

חולון, טבת—שבט תשל"ה

נתן אליהשווילי

. היהודים הגרוזים
בגרוזיה ובארץ ישראל

בזמן הזה *), בשעת הרת-עולם זו של האומה הישראלית, כשאברי האומה מתלקטים ועצם אל עצם קרבה להתחבר לגוף אחד שלם ולשוב לתחיה, ראוי הוא שנשים את לבנו לכל אבר ואבר, לכל חלק וחלק קטן מגוף האומה, לדעת את עברו, להתבונן אל ההווה שלו, בכדי שתהיה יכולת בידנו להתוות לו דרך לעתידו, שישוב גם הוא יחד עם כל הגוף לתחיה ולחיים חדשים.

כמעט לא תיחשב זאת להפרזה, אם אומר, שאין ציבור יהודי, אבר האומה, עזוב וגשכח בעולמנו, שידברו עליו כה מעט וידעו מחיו כה מצער, כהיהודים הגרועים בגרוויה ובזמן האחרון בארץ ישראל. אמנם ישנן ידיעות אחדות, מפורות פה ושם, בנוגע להם, אבל מלבד שהידיעות האלה לא נפוצות בעם ויקרי-המציאות הן בשביל העולם היהודי הגדול, עוד החסרון הראשי הוא זה, שאין בהן דבר שלם מכל אשר נכתב עליהם, אלא הכל ארעי, רשמי נוסע ותו לא. כל אלה הידיעות אינן מקנות השקפה שלמה על ההווי של חיי צבור שלם, שגם כמותו איננה מבוטלת כל כך ומספר אוכלסיו מונה עשרות אלפים. אמנם צריך להודות, שעל פי הרוב האשמה נופלת על יהודי גרוויה עצמם, שבמשך מאות שנים שקעו בתרדמה, דומיית מוות שררה מסביבם ולא נשמע קולם במנגינת הדורות של האומה הישראלית. הם לא הקימו איש שיספר לדור, את אשר עבר עליהם במשך ימי גלותם הארוכה ולשים זאת כתוב בספרותנו. יכול להיות, שגם השאירו אחריהם דבר מה בנוגע לזה, אבל לא הגיעו עדינו מפני רוב התלאות והצרות אשר עברו עליהם.

בחיבורי זה לא באתי לכתוב תולדות יהודי גרוויה, אלא רוצה אך למסור אי-אלה ידיעות בנוגע להם, להפריע, לפחות, את הדומיה הכבדה, אשר החתלו בה במשך שנים רבות. מטרתי בחיבורי זה לדבר על חייהם ומצבם בהווה, אולם בכדי שהתמונה תהיה שלימה, אגע בקיום כלליים גם בחייהם בעבר.

* הדברים אמורים בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם הראשונה.

היהודים הגרוזים מראשית בואם לגרוזיה עד חצי המאה הי"ט

גרוזיה, ארץ קטנה זו (שטחה שווה בערך לשטחה של ארץ-ישראל עם עבר הירדן, 65 אלף קילומטרים מרובעים) עם הרריה הנישאים, אשר עבים יכתירו את ראשיהם, בעמקיה ובקעותיה הפוריים והנהדרים, עם נהרותיה השוטפים בעוז ומתפרצים בין סלעי מגור ויערות ארניה ואלוניה הגאים וזקופי הקומה; ארץ העשירה במעינות מינרליים ומכרות שונים, היא אחת הפינות הכי מצוינות, לוקחות לב ביפין מפינות העולם. משוררים גדולים שרו על יפיה (פושקין, לרמנטוב, טולסטוי, קנוט המסון) ותיירים רבים התפעלו מהוד טבעה והדרה. ארץ זו נמצאת מעבר לקוקאז, דרומית-מזרחית לים השחור ובה פלכי טיפליס, פותאיס, וחבל באטום וסוכום. העם היושב בה, הוא העם הגרוזי (כארתלי), עם עתיק ותרבותי, כבר היה ידוע לעולם העתיק, עם צור וצידון עשו מסחרם אתו, היוונים נשאו ונתנו עמהם מקדם קדמתה. באגדות היוונים ואצל הרומאים הקדמונים ידועה היא בשם „אבריה“ ו„קולחידה“. אל סלעיה ריתק ציאוס את פרומתאוס המורד בו, ויאזון עם בני לווייתו נסעו שמה לבקש אחרי האיליל עם „צמר הזהב“. גם הרומאים ידעו אותם וקיסרי רומא, פומפיוס, אספסינוס ואדריאנוס קיימו יחסים מדיניים עם מלכי גרוזיה.

מזמן עתיק אנו רואים עקבות היהודים בארץ זו. שמות כפרים ושכונות. יסודים חרבות בתי כנסיות ושרידי מצבות ישנות — כולם יחד יעידו, שהיהודים היו פה במספר רב, במשך אלפי שנים. ידיעות מדויקות ממספרם בעבר אין בידוע, אבל כעת אומדים אותם בקירוב משלשים עד ארבעים אלף. במקורות הגרוזים העתיקים הם נזכרים בשם „אוריה“ וארץ ישראל נקראת בשם „אוריאסטאן“. מה היא הוראת השם הזה ומהיכן מוצאו קשה לדעת. יש דעה האומרת, כאילו השם מורכב משתי מילים עברית „אור—יה“, כלומר, אור ה', או אש ה'. כך מבאר את השם הזה גם הסופר-הכהן מהמאה הי"ז ס. ס. ארבל'גני במלונו לשפת גרוזיה העתיקה. אולם אחרי כל זאת, כנראה, זה הוא רק, מדרש שמות ולא יותר וקשה להחליט אם הגרוזים התכוונו לכך בכנותם את היהודים בשם זה.

מהיכן באו היהודים האלה לגרוזיה? מתי הופיעו על אדמת ארץ זו

ומאיה זמן התחיל הישוב העברי שמה? לצערנו, ידיעות מרובות בעלות ערך היסטורי חשוב אין אתנו לעת-עתה. היהודים הגרונים לא השאירו לנו, כאמור, שום מקורות בכתב בנוגע לתולדותיהם וכותבי דברי ימינו מאחינו האשכנזים עברו עליהם בשתיקה גמורה (*). אבל בכל זאת מוצאים אנו אי-אלה ידיעות חשובות על היהודים בדבריי-מי-גרזיה הקדמונים עצמם, אשר אחרי הסירונו מהם את כל הנוזמאות וערימות הבדיות אשר נטפלו להם, אפשר יהיה להוציא משם איזה גרעין של ידיעות היסטוריות, אשר יתנו לנו איזה מושג שהוא מהופעת הישוב היהודי בגרוזיה ומעברו.

ישנם היסטוריונים גרונים, שמקדימים את הישוב היהודי בגרוזיה להגרונים עצמם. כי לפי דברי אחדים מכותבי דברי ימי גרוזיה, באו הגרונים לגרוזיה במאה השלישית לפני ספירת הנוצרים. אולם היהודים התישבו בגרוזיה לפי דברי ההיסטוריונים אחרי החורבן הראשון ואפשר גם קודם לזה, יען כי יש מסורה האומרת, שחלק מיהודי גרוזיה הגלו על ידי שלמנאסר מלך אשור בהגלותו את עשרת השבטים „לחלם, חבור, נהר גוזן וערי מדי“ הקרובות אל גרוזיה (**). בספר הידוע למקור תולדות גרוזיה „כארתליס צחורבא“ (חיי גרוזיה),

(*) מסנת הסמונים מהמאה שעברה מתחילים להופיע אי-אלה ידיעות ומאמרים בנוגע ליהודי גרוזיה. מלבד ספרו של י. י. טשארגי „ממלכות אררט“ של ה. כשדאי (בהזמן האחרון גם ספרו „שבטי יעקב ונצורי ישראל“), גם שפ׳, הרמבי ועוד, פירסמו איזה ידיעות וחקירות על דבר היהודים הגרונים. ביחוד נכנס פרק חשוב בשם „היהודים בקאוקאז“ מאת דוד מגיד בהיסטוריה הישראלית הגדולה שהתחילה להופיע ברוסית לפני המלחמה בתוצאת MNP במוסקבה, עבודה קולקטיבית, שהשתתפו בה הסטרייונים מומחים מחכמינו ומחכמי אומות העולם (חבל, שהוצאה חשובה זו פסקה באמצע מסיבת המלחמה). (***) מסביב לפרובלימה זו עוסק צבי כשדאי וספרו „שבטי יעקב ונצורי ישראל“ כולו מוקדש לפתרון שאלה זו. בספר יש חומר חשוב לחקירת הפרובלימה על עשרת השבטים ויש הרבה השערות המתקבלות על הדעת וראויות לתשומת לב. בכלל נכונה היא ההנחה הכללית, שעקבות עשרת השבטים צריכים אנו לחפש בהמזרח הקרוב, חלק הארץ, אשר היה ידוע ביותר להעולם העתיק ואשר בו אירעו המאורעות הכבירים של הזמן הקדמון. כמובן, יש לחלוק על הרבה מסקנות. ביחוד צריכים להיות זהירים בהגדרת המקומות. בהחסרת הווססת האותיות והילופיהן ואין לסמוך כל כך על זה, יען כי „מתחזה“ של חקירה כזו מביאה לפעמים גם לידי השערות מוזרות ואפשר על ידי זה „לרחק את הקרובים ולקרב את הרחוקים“, ואולם גם המחבר הנכבד אינו קובע מסמרים ומציע את מסקנותיו בתור חומר. מה שיש בספר זה בנוגע לגרוזיה וליהודים הגרונים, אעיר הערות אחדות בהמשך הדברים.

נכונה וקרובה לאמת היא ההשערה, ש„אפריקה“ הנזכרת בתלמוד במקום גלותם של עשרת השבטים, זו היא גרוזיה. ביחוד, החלק המזרחי, שנקראה בזמן הקדמון „איבריה“ הקרובה לאורביידג'ן, שהוא מדי או חלק מארץ מדי, כדעת רבים, ונקראה בפי הקדמונים גם איבריקה כמו חבל אחר בגרוזיה — אוסיאן, שקראו לה „לאזיקה“.

מוצאים אנו ידיעה כזו על דבר ביאת היהודים לגרוזיה: „או החריב נבוכדנאצר מלך בבל את ירושלים והיהודים אשר הגלו משם, באו לכארתלי (גרוזיה), ביקשו מראש המטה, אשר במצחטא, אדמה במס (פּרָגִיז בגרוזית) להתישב עליה, וראש המטה אשר במצחטא נתן להם את מבוקשם והושיבם על גדות אַנגִי (נהר בגרוזיה המזרחית, אשר קרוב למצחטא מתאחד הוא עם הנהר קוֹנְא ונופל עם זה האחרון לים הכספי) ועל מעיינות הנקראים בשם זנאוי“.

או שרר בגרוזיה „משטר רפובליקני“. מלך לא היה עוד ורק ראשי המטות, או ראשי בתי־אבות (ממסחליסי), אשר היו נבחרים על ידי העם, משלו בה. לעיר הבירה נחשבה העיר מצחטא (עכשיו עיירה קטנה, הנמצאת במרחק של 25 ק"מ מטיפליס).

את הגירת היהודים לגרוזיה מוזמן קדמון, מאשרים גם סופרים קדמונים. כגון הסופר נגוסתהון, אשר חי אחרי אלכסנדרוס מוקדון, המזכיר דבר גלות „העבריי“ הלובים על ידי נבוכדנאצר מלך בבל. הוא אומר, שחלק מן העמים האלה הושיב על הגדה הצפונית־מזרחית של הפונטוס (השם הקדמון של ים השחור).

לא פעם אחת, אלא הרבה פעמים גלו היהודים לגרוזיה. כפעם בפעם היו מופיעים גולים חדשים. את זה מאשרת ההיסטוריה הגרוזית. מספר היהודים בגרוזיה היה רב מאד. לפי עדות „כארתליס צחורבא“, כאשר כבש אלכסנדרוס מוקדון את גרוזיה, מצא שמה יהודים במספר רב. היהודים היו מתיישבים בגלילות שונים של גרוזיה, בהם היו הגולים החדשים מוצאים כבר בבואם גרעיני הישוב העברי. ההסטוריון הגרוזי ז. טשיטשינאדזא מביא בספרו „היהודים הגרוזים“, בשם הספר „כאר־תליס צחורבא“, שמספר היהודים בזמן קדמון היה כה רב בגרוזיה ושתתם כה נפוצה עד כי גם הרבה מן הגרוזים ידעו לדבר עברית (*).

בתור עדות, שעזרא הסופר ידע על מציאות היהודים הגרוזים, מציינים החוקרים את הפסוק: „ואוצאה אותם על אֶדו הראש בכספא המקום — — — להביא לנו משרתים לבית אלהינו“ (עזרא ה, יו). ז. א. שעזרא

(* בשפה הגרוזית מוצאים אנו הרבה מלים ושרשים מהשפה העברית, כגון: שלום, ברכה, דת, דין, כותל, קשר, חרבה, מערה, חור, חיך, מעלה, כיס, פתיל, צורה, זית, שמע, קבל, שעה, לקק ועוד. אמנם היה זמן, שהערבים משלו בגרוזיה והשפה הושפעה גם מהם, אבל ישנן מלים שמוצאן עברי טהור. וזה מאשר את העובדה, שאמנם במשך זמן מה היתה השפה העברית בפי הגולים, אגב הנני להעיר פה, שהמלים אשר מציין ה. צ. כשדאי בספרו „שבטי יעקב ונצורי ישראל“ עמ' 94, בתור מלים עבריות בהשפה הגרוזית, אין אף אחת מהן בהוראה זו בהשפה הגרוזית, מלבד המלה „חרדל“, שסוף סוף היא איננה מלה עברית.

הסופר שלח אנשים אל איזה אדו הראש בכספיה (אשר לפי דעת רבים מדובר פה על חופי הים הכספי. הרכבי מביא בספרו „היהודים ושפת הסלאוים“ בשם הרבה סופרים קדמונים, שבפי התושבים נקראו הרי קאזקווס בשם כספיה ועלי להוסיף, שבגרוזיה מתקיים גם עכשיו כפר בשם „כספי“, רחוק בערך חמשים ק"מ מטיפליס על יד מסילת הברזל, אשר לפניו היה שם ישוב גדול של יהודים), שישלח לו משם כהנים ולוויים לשרת בבית המקדש ההולך ונבנה.

כן מסופר ב„כרתליס צחורבא“ הנזכר, שבזמן הנוצרי היגרו יהודים רבים, בערך עשרת אלפים נפש, לגרוזיה, והתישבו במערב גרוזיה, בגליל כותאיס. מספר הגולים היה רב ועל כך תעיד גם העובדה, שכאשר מאייאיו סיבה הוכרח חלק מן היהודים להגר ממערב גרוזיה (איפנט) למזרח, נלוו אל שניים מגדולי היהודים זאגא וציצי 3.000 יהודים. עד היום נמצאות בגרוזיה משפחות נסיכים גרוזים זאגא וציצי-שווילבי, שיש להן מסורת-משפחה על מוצאן היהודי, שהוא מחוץ לכל ספק. גם בין היהודים ישנן משפחות בשם זה. היושבות באותם המקומות, אשר תושביהם היו משועבדים למשפחות הנסיכים הנזכרים.

הגרוזים היו אז עובדי אלילים ועבדו ביחוד את האליל „אַרפז“ (אהורמיז) ואמנת סראהוסטר היתה נפוצה בהם, אשר המלך פרנאזא (המלך הראשון של גרוזיה, חי 300 שנה לפסה"ג) הכניס אותה בין התושבים. בכלל חיקה מלך זה בכל תהלוכותיו את הפרסים. בשל ההנחות וקבלת-פנים יפה, הן מצד ראשי המטות והן מהמלכים אשר מלכו אחריהם, היה מספר היהודים הולך ורב. הם היו, כנראה, שבעי-רצון מהסדרים והחוקים אשר שררו אז בגרוזיה ביחס למהגרים. מרכז התישבות היהודים היה מצחטא*, עיר הבירה של מלכי גרוזיה הקדמונים, וסביבותיה. הם התישבו על גדות אַרגווי וקורה, בכפרים: קאַרסאַן, קודמאַן, דַגווי, זאַנאווי, חַרקי, מטאַחי, כספי, חַנדקי, מוכראני,

* הרבה מן החוקרים רוצים להוציא את השם הזה מן השם „משך“ הנזכר בתורה. אבל שם בעיקר הוא בא בתור כינוי לעם ולא למקום, והעם אשר ישב במצחטא מעולם לא נקרא בשם זה. אולם יש לשער מציאת שבט כזה, שנקרא בשם „משך“, במקום אחר בגרוזיה. הבל שלם בגליל אלהציק נקרא מזמן קדמון עד היום בשם „מסכתי“ והעם היושב שם בשם „מסכי“ (השון העברית מתחלפת אצל עמים אחרים תמיד ב"ס, כמו משה. — מסה, שושנה — סוסנה ועוד) משבט זה יצא המשורר המהולל, תפארתה, של גרוזיה, שותא רוסתאוולי, מחבר האיפוס המפורסם „לבוש עור הנטר“, אשר חי בהמאה ה-XII בתקופת תמר מלכת גרוזיה. בפרק האחרון של האיפוס מוזכר הוא את עצמו בשם זה: „אני הכותב והשר, מסכי מרוסתאווי“ [בתרגום גאפנוב: משורר מסחי מללתו מרוסתווי. ג.ק.].

קוותי־רווי ואוריאת־אובני (שכונת היהודים). כל הכפרים האלה היו מיושבים על ידי יהודים הרבה מן הכפרים והישובים נקראו בשמות יהודים, ואולם היום לא נשאר במקומות אלו שום זכר ליהודים.

מה הן הסיבות שגרמו להתרוקנות המקומות האלה מן היהודים וההתמעטות הכללית של מספרם? רדיפות והשמדת קהילות על ידי האזרחים, כמו שהיו בארצות אירופה, לא היו, בכל אופן אין אנו מוצאים שום סימנים ותעודות לזה. מה גרם איפוא לכך, שכיום אנו רואים הרבה מקומות, שעל פי המסורת, השמות והשרידים* שנשארו, רואים אנו, שבזמן מן הזמנים נמצאו פה ישובים יהודים פורחים ומשגשגים וכעת לא נשאר מהם שריד ופליט? את הפתרון צריכים אנו, אולי, לבקש בגורלה של גרוזיה עצמה, אשר היה מיוחד במינה. ארץ קטנה ויפה זו, נוצרית על פי אמונתה, נתונה בים של שבטים ועמים פראים, בעלי דתות שונות, על הרוב מושלמים. היא היתה לכן בכל משך הזמן לבז ולמשיסה, ומלחמות אין קץ היו לה תמיד עם אויביה מסביב. ומובן מאליו, שגם קהילות היהודים סבלו יחד עם הגרוזים מהמלחמות וההתנפלויות התכופות של האויב. היהודים סבלו אולי יותר, יען כי סוף סוף לא מסר מי שהוא את עצמו כל כך להגן עליהם ב„שעת חירום“ ובמנוסת בהלה. וככה נשמדו קהילות שלמות, נטמעו ואבדו, או נדדו לארצות השכנות אל העמים המושלמים מסביב, על מנת להבטיח את חייהם.

במקורות הגרוזים אנו מוצאים הרבה דברים, שקשה לעמוד על אמיתותם ההיסטורית. כן מסופר בהם, שכאשר העמידו את ישו הנוצרי לדין ודגו אותו לצליבה, נוכחו על פי הזמנה מיוחדת גם מגרוזיה שניים מגדולי היהודים אֶלִיוס (אליהו) ממצחטא ולונמינוס מקארסאן, ובשובם לגרוזיה הביאו עמיהם את בגדו של הנוצרי, אשר נפל להם לחבל. גם אחרי חורבן בית שני באו גולי יהודה לגרוזיה בימי מלכותו של ברטאם בן אדרך מלך גרוזיה. על מאורע זה אנו מוצאים ב„כרתליס צח־רֶבָא“ קטע כזה: „אספסינוס (טיטוס?) קיסר רומי החריב את ירושלים והיהודים, אשר יצאו את הארץ, באו למצחטא אל אחיהם היהודים אשר ישבו כבר שמה. בתוך הגולים נמצאו גם בני „בר־אָבָא“**), זה, שהיהודים שיהררו אותו מן העונש במקום ישו.“

* גם היום יפגוש הנוסע בכפרי גרוזיה בנייני־אבן עגולים וגבהים הנקראים „מבצרים“ או „מגדלים“, אשר שמשו למחסה ולמסתור בזמן התנפלות האויב והבוסה. במבצרים קטנים אלה התבצרו כמובן רק ראשי העם וגדוליו ואילו שאר התושבים וביחוד היהודים נעזבו ביד הגורל.

** עד היום נמצאות בגרוזיה משפחות גרוזינים בשם זה: בארנאבו — שכיילבי (בהוספת נון באמצע).

הנצרות התחילה להתפשט בגרוזיה כבר מהמאות הראשונות. בתחילת המאה הרביעית, כשהמלך מיריאן קיבל את הנצרות על ידי ניגא הקדושה, הוכרזה הנצרות לאמונה רשמית של המדינה. המקורות הגרוזיים העתיקים חשבו את ניגא זו לעבריה, אבל החקירה האחרונה הוכיחה, שהיא היתה אשה רומאית. היא באה בתחילה לכפר אורבניסי (בשנת 314), ומצאה את הכפר מיושב על ידי יהודים (עד היום נמצאים בכפר זה שרידי בית כנסת יהודי עתיק, אשר עליהם מתנוסס כעת בנין כנסייה נוצרית). והודות לידיעתה את השפה העברית יכלה לקיים יחסים עמם. היא גם ראתה בעיניה את בגדו של הנוצרי (כך מסופר במקורות הגרוזיים), אשר לפי המסורה נפל לנחלה ליהודי מצחטא, בידה עלה לנצר את החכם היהודי אביתר עם בתו סידוניה ובני משפחת "בריאבא", אשר בשכר זה קיבלו לנחלה את העיר "ציחי דידי". המסורת הגרוזית מייחסת תפקיד גדול בהפצת הנצרות בגרוזיה לניגא הקדושה, לאביתר ולבתו סדוניה. הם ידועים בספרי הכנסייה הגרוזית בתור קדושים, ואיזו תפילות ומזמורים ודיעות היסטוריות שונות המובאות בספר "כארתליס צחורבא", מיחסות לאביתר ולבתו. ניגא היתה סובבת ממקום למקום עם הצלב בידה ומנצרת את התושבים*, אבל בין היהודים לא הצליחה ביותר. הם נשארו באמונתם. היא מתה בגרוזיה ונקברה בכפר בודביסקווי.

גם השלחים ידעו על אודות גרוזיה והיהודים הנמצאים שמה. מסופר, שכאשר חילקו השלחים ביניהם את חלקי הארץ להטיף שמה לאמונה החדשה, נפלה גרוזיה בחלקו של השליח אנדרי, תלמידו של ישו, להפיץ שמה את הנצרות.

גם באודן'קא, עיר-המלוכה השניה של מלכי גרוזיה הקדמונים ובכפרים סביבותיה, נמצאו יהודים במספר רב. מן הנשים היהודיות מהזמן ההוא ידועה האישה שלומית מאודן'רמה, שהיתה מפורסמה בחכמתה וידיעותיה בתולדות גרוזיה. היא קיבלה את הנצרות וכתבה את תולדותיה של ניגא הקדושה. גם בטיפליס**), בהיותה עוד כפר קטן, מזמן קדמון מוצאים אנו

* עד היום נמצא בבית-היראה הגדול "ציון" אשר בטיפליס, צלב ישן נושן עשוי מעץ גפן עם סערות אשה כרוכים עליו, אשר המסורת הגרוזית מייחסת אותו לניגא הקדושה, שעם צלב מעץ-גפן זה בידה היתה סחורת ממקום למקום ומנצרת את התושבים.

** יש הרוצים "ליהד" את השם הזה, כאלו נוצרה מן המלה העברית "שבילות", אשר גם ה. צ. כשדאי בספריו "שבטי יעקב וממלכות ישראל" מזכיר את זה בשם איהו "חכמ" ונותן ערך להשערה זו. אבל עלי להעיר, שכל זה כמו שם העירה "סוראם" בסרסם ל"שיראים" ול"שרה-אם", היא

עקבות הישוב היהודי. עד היום ברובע הישן של העיר, לרגלי ההר, לש רחוב הנקרא רחוב „בית־היים“. לפי המקורות הגרוזיים, היה נמצא לפניו סמוך למקום הזה ישוב יהודי ובמקום הזה היה בית־קברות יהודי, אשר היו קוראים לו „בית־החיים“. כעת עומד על מקום זה בית־יראה ארמני בשם „כנסית בית־היים“.

כבר מזמן קדום שררו יחסים טובים בין היהודים והאזרחים. היהודים נהנו מכל הזכויות המדיניות והאזרחיות כהגרוזים עצמם, ומושלי גרוזיה לא הבדילו אותם לרעה. העם הגרוזי היה מטבעו אוהב גר והיה מקבל את כל הבא לארצו בסבר פנים יפות. לחובתם המוסרית חשבו להתייחס בכבוד ליהודים, בדעתם, כי משפחת הבגרטיונים, בית־המלכות האהוב והמכובד כל כך על העם הגרוזי, היתה מזרע היהודים. כמו כן ידעו, שאלה האנשים הגדולים, האבות ואנשי השם הנזכרים בכתבי הקודש: אברהם, יצחק ויעקב, משה, דוד, וכן ישו והשלוחים, כולם ממקור יהודה יצאו. והדבר, אשר שימש למקור שנאה לעמים אחרים בארצות אחרות, היה בגרוזיה למקור ברכה ליהודים. יחסי־אהבה אלה שררו ביניהם עוד מזמן קדום עד מלכות בית הבגרטיונים ועד בכלל. אולם אחרי כן משתנים פני העניינים, כשהנצרות התחזקה בארצות מערב אירופה והתחילה לרדוף את היהודים ולהצר צעדיהם ולהביט עליהם כעל מעוני אלהים ושותי דם הנוצרים.

לאט לאט התפשט הרעל הזה גם בארצות אחרות וגם גרוזיה לא נמלטה ממנה. גם שם התחילו להביט על היהודים כעל מעוני אלהי הנוצרים וגם האגדות והדיבות על דבר שימוש דם הנוצרים מצאו קן בלבותיהם, אם כי השנאה הזאת לא התבטאה בחריפותה ובמרירותה כמו בארצות אירופה. רדיפת היהודים במערב אירופה מתחילה מהמאה

אמצאת חכמים „מתחכמים“ ובטלנים ואלה השערות הבל. הטעם האחד הוא, שהיהודים לא ביטאו מעולם את ה-ת כ-ס ולא יכלו לקרוא „טיפלים“ במקום „טבילות“, שנית, העיר נקראה על שם מעיינות החמים הנמצאים בה וזה הוא שם גרוזי טהור (בגרוזית: „תפילי“ — הם). העיר נוסדה בהמאה החמישית לאחר הספירה על ידי וקטאנג ה־I ומסוף המאה ה־V ואילך נחשבה לבירת גרוזיה במקום מצחטא.

על דבר ייסוד העיר ישנה אגדה יפה, שגם איננה רחוקה מהאמת: במקום זה, שעכשיו עומדת טיפליס, בירת גרוזיה, היתה ערבה נוראה ויערות ושיחים סבוכים כיסו את כל הסביבה. פעם יצא המלך וקטאנג ה־I לצוד ציד במקום זה. הוא ראה עוף פורה, ירה בו את חיצו ופצעו. העוף נפל לארץ, בין השיחים, וכאשר התחיל המלך לחפש אותו במקום שנפל, מצא אותו נופל בשלולית של מים רותחים והוא כולו שלוק. המלך התפלא על זה, בראותו את המים הרותחים יוצאים מבטן האדמה ונעלמים בין השיחים. אז ציווה לברא את העיר ויסד על מקום זה עיר וקרא לה „טיפליס“ (כך נקראה העיר בגרוזית הרוסים קראו לה טיפליס) על שם המעיינות החמים הנמצאים בה.

השמינית, ימי הביניים, ימי חושך ואפילה לעם ישראל. אולם בגרוזיה עומדת הממשלה עצמה, בית הבגרטיונים, למגן ליהודים יושבי גרוזיה, משתדלת לפזר את העננים מעל שמייהם ולקרוע את רשת השקרים והדיבות הנארגים מסביב להם ודואגת להבטיח את חייהם ולהגן עליהם בעתיד. המדינה עצמה, בתור מעוניינת בהבטחת חייהם ורכושם בעתיד מכל רדיפה והתנקשות בשלומם ובזכויותיהם, מכריזה על היהודים בתור קנייני בתי-היראה הגדולים, ההגמונים והכמרים, ומשעבדים אותם להם החל מהמאה העשירית, כדי שהייהם יהיו בטוחים יותר תחת הסותם. מאותו הזמן והלאה אנו מוצאים את היהודים משועבדים לבתי-היראה הגדולים של מצקטא, ג'לטי, אַלְלֶנְרֶדִי, ציון, וכן לבתי-היראה קטנים מאלה. הודות לזה נשארים היהודים שקטים ובטוחים. כל משנאיהם ורודפיהם ידעו מראש, שכל הנוגע בהם עתיד ליתן את הדין לפני הפטרון שלהם, אשר אימתו עליהם. לכן לא העיזו לנגוע בהם לרעה. גם היהודים מצדם הינן נוהים, לא הקניטו את התושבים, היו בצניעות ובהכנעה ונשאו את גורלם בדומיה.

היהודים המשועבדים לבתי-היראה ולהעומדים בראשם היו מעלים לפטרונם שלהם מידי שנה בשנה מס מכל הבא לידם: חיטה, תירס, יין, דונג, דבש, חוטי-ארג ועוד. ומלבד המסים והמתנות האלה היו תמיד מוכנים לשירותם ולהוכיח בכל מקרה לפטרוניהם את נאמנות רוחם.

מענייני הצבא והמלחמה היו היהודים פטורים ובמקום זה היו משלמים מס מיוחד. אבל בשעת הצורך, היו היהודים הגרוזים מראים גם במקצוע זה את שירותם להמדינה, ומוכיחים את נאמנותם בין בשכלם ובין בממונם ותמיד היו ערים לכל דבר מדיני המתרחש מסביב לארץ מגוריהם. כשהתפלגה גרוזיה (בהמחצית של המאה החמש עשרה) לשלוש ממלכות (כאַרְתְּלִי, קַחְטִי, אַמְרִטִי) ולחמש נסיכויות, עשה הדבר הזה רושם קשה מאוד על יהודי גרוזיה: אבדן אחדותה של גרוזיה היה גם אבדן אחדותם הם ותמיד היו רואים בזה סימנים לרעה למצבם. כאשר עבר מחוז אחלציק ליד המושלמים, היו היהודים עוברים את הגבול, באים לגרוזיה ומספרים למלך ולשרים אודות השולטן והרוחות המנסבות שם, דבר אשר היה לו ערך מדיני גדול בשביל גרוזיה*.

אולם במרוצת הימים, מפני אי-אלה סיבות וגורמים שונים, משתנה המצב בגרוזיה. כוחות בתי-היראה והעומדים בראשם הולכים ונחלשים, באופן שאין להם עוד אותו הכח ואותה ההשפעה הנחוצה להגן על נתיניהם-משועבדיהם. כשמרגישים בזה היהודים, מפחדם שלא יישארו

* ז. טשיטסינאדזה: היהודים בגרוזיה.

הפקר „ומרמס לרגל השור והחמור“, מתחילים הם לחפש אחרי אדונים ופטרונים אחרים מבין הנסיכים והאצילים, שיהיו חוסים בצלם ויהיו למגן להם. וככה עוברים המה משיעבוד לבתי היראה לשיעבודם לנסיכים ולאצילים. על הרוב מבכרים הם להשתעבד ולחסות בצל אלה האדונים, שלפי המסורת התיחסו על זרע ישראל. החל מהמאה השתים עשרה עד מחצית המאה התשע עשרה, זמן שחרור האכרים ברוסיה וגרוזיה, היו היהודים משועבדים להנסיכים האלה: דאדני, אריסתווי, צרטלי ועוד במערב גרוזיה, קטשבלי, אַנאלישווילי, פלונדוף, ציצי-שווילי ועוד במזרחה.

ידועות מרובות ובעלות ערך אין לנו ממצב היהודים בידי אדוניהם משעבדיהם וכן על היחסים ששררו ביניהם, אבל ידוע שלא היה כמעט נסיך ואציל בגרוזיה, שלא היו לו מספר משפחות של יהודים משועבדים לו ונחשבים לקניינו, שעשה בהם כרצונו. היהודי היה מעלה מס לאדונו מידי שנה בשנה, שהיו קוראים לזה „קולוחי“, הספיקו נעלים ומלבושים להמשרתים בבית האדון ועוד דברים ממין אלה. נתונים בידי אדוניהם משעבדיהם היו תמיד תלויים בחסדם ובמצב רוחם. היו תקופות, שיד הממשלה היתה חלשה והנסיכים והאצילים הפרועים רדו בנתיניהם ועשו בהם ככל העולה על רוחם. היו מוכרים אותם לארצות אחרות לעבדים, הוטפים את הילדים, ביחוד הבנות, מבית הוריהם ומוכרים אותם לערי תורכיה ונותנים כנדוניה לבנותיהם משפחות שלמות של יהודים. היו גם אדונים קשים, אשר התנהגו באכזריות גוראה עם משעבדיהם כהגרוזים כהיהודים, היכו אותם, גזלו את רכושם ושלטו בגופם כבהמות.

לדוגמה ממצבם בידי אדוניהם והערך אשר היה ליהודי בעיני אחדים מהם, נביא עובדה אחת מהמאה השמונה עשרה. בשנת 35 למאה זו, היה הגמון גרוזי אחד, דומנטי שמו, שחי זמן ידוע ביוון ובמשך הזמן הזה התחייב להסחורים הצרפתים ולהפטריק היווני 5500 לאו (550 רובל בערך). כעבור זמן מה תבע הפטריק את החוב מגרוזיה. דומנטי זה לא ידע מה לעשות. לא היה לו במה לשלם ולבסוף שולח הוא תמורת חובו 17 יהודים וגביע של זהב (*). מזה אנו רואים שהאדונים הגרוזים לא רק הקדישום לבתי יראה ונתנום כנדוניה לבנותיהם, אלא גם את חובותיהם שילמו בהם. ככה עשו גם הנסיכים מבית אַרבלני עד אשר לא נשאר אצלם אף נתין יהודי אחד מפני שכולם נמכרו על דם לארצות אחרות, ניתנו במתנה, או החליפום בחפצים שונים.

* מסע סימטאוס לירושלים. (מובא בספרו של ז. טשיטשינאדזה) הג"ל.

האדונים במזרח גרוזיה (כארטלי) היו עריצים יותר ודספוטים גמורים, אשר התנהגו עם משועבדיהם באכזריות. ומפני זה התחילו היהודים לזרום ממזרח גרוזיה למערבה (אמרט'י), שם היו האדונים יותר מחונכים ויהסיהם לנתיניהם היו יותר אנושיים. הם הקדישו על הרוב את עבדיהם היהודים לבתי יראה, דבר הנחשב ליהודי להנחה גדולה. בהכתבים הגרוזיים העתיקים אנו מוצאים ידיעות, על דבר הקדשת משפחות יהודים על ידי אדוניהם לבתי יראה בתור הודאה לאלהים. הנה למשל מוצאים אנו ידיעה כזו מסולומון השני מלך אמרטיה (1800). "היות וברצונו הטוב של סולומון הראשון מלך אמרטיה נחצב לו קבר במנזר ג'נטי, לכן אני מצדי הנני מקדיש להמנזר שלש משפחות מנתיני היהודים ועליהם יהיה לשלם להמנזר מידי שנה בשנה 15 רובל וליטרא * דונג **).

גם מרים המלכה, בת הנסיך דדיאן, אשת סולומון מלך אמרטיה, מקדישה מצדה בהמאה השמונה עשרה משפחות אחדות של יהודים, אשר קיבלה כנדוניה מבית אביה ממינגרליה.

בכלל נחשבו היהודים לאלמנטים רצויים מאד בגרוזיה וכל אציל ונסיך היה מעונין בנתין יהודי, עד כי היו מקרים שאציל אחד היה מתנפל על השני וחוטף ממנו את נתינו היהודי. למשל אנו מוצאים שבשנת 1799, מתאונן נסיך אחד (רוסטאם פלונדוף) לפני מלך כארטלי, שהנסיך צרטלי מאימרטיה התנפל על כפרו וחטף ממנו יהודי אחד עם משפחתו והוא מבקש מן המלך, שיכתוב למלך אמרטיה לצוות על צרטלי זה, שישלב לו את נתינו היהודי, כי הוא קיבל אותו כמחר מאשתו.

מן הידיעות המצומצמות האלה אפשר גם לראות, שאמנם לא סבלו היהודים בגרוזיה מצד הממשלה, כמו בארצות אחרות, מגזירות קשות ורדיפות דתיות מסודרות. אבל בכל זאת מצבם לא היה מזהיר ומצאו אותם די תלאות וצרות בין מהמלחמות התכופות ובין מהמבוכות הפנימיות, אשר גרמו להפקרות ועריצות מצד אלה, שגורלם היה מסור בידיהם. וכל זה הוא כנראה הגורם הראשי לטמיעת היהודים ברצון או באונס, ולהתמעטות הכללית של מספרם בהמאות האחרונות, עד כי בהיות ארטשיל מלך אמרט'יה בשנת 1703 במוסקבה ובתארו לפני הנסיך גאלווין את מצבה של גרוזיה, הוא מציין בין השאר, שכל התושבים הם נוצרים, מלבד מספר מצומצם של יהודים. כל חוקרי דברי ימי גרוזיה מאשרים את העובדה, שחלק הגון מן העם הגרוזי,

* הליטרא הגרוזית היא קרובה לתשעה פונטים רוסיים.
** נדורבי.

ביחוד במערב גרוזיה, האימריטיים והגוריים, מנרע היהודים מוצאם, היינו מיהודים, שנטמעו בין הגרוזים. קלסתר פניהם, נימוסיהם, שמות המשפחה וגם השמות הפרטיים העבריים הנפוצים בהם כל כך במדה מרובה, מכריזים בגלוי, שאכן יש יסוד להשערה זו. גם כיום מוצאים אנו ביניהם הרבה שמות עבריים כגון: אברהם, יצחק, יעקב, משה, דוד, שלמה, יוסף, גבריאאל, מיכאל, אליהו, אלעזר, בנימין, יהורם, זכריה, מלכיה ועוד. וכן שמות הנשים: תמר, מרים, שרה, חנה, אסתר, שושנה, שלומית ועוד.

מן הידיעות המועטות שיש לנו בנוגע להחיים הכלכליים והחברתיים של יהודי גרוזיה, רואים אנו, כי היהודים התעסקו בעיקר במסחר. כבר מוזן בואם לגרוזיה התחילו לשלוח בו ידיהם. כל המקורות הגרוזיים מזכירים אותם בתור סוחרים ורוכלים. אכן, חלק מהם היה עוסק גם בחקלאות ובאומגויות שונות, אבל עיקר פרנסתם היה המסחר, ביחוד המסחר הפעוט והרוכלות. אולם עם כל היותם אנשי מסחר, בכל זאת, כמעט כל משפחה חשובה, ביחוד במזרח גרוזיה, שם האדמה היתה יותר מרובה ופורייה, התעסקה בחקלאות והיתה לה נחלת שדה וכרם. ואם לא היה לה משלה, חכרה מאחרים, מהאצילים או מהאכרים. ביחוד עסקו בנטיעת גפנים ובתעשיית היין. הם נטו יותר למטעים מאשר לפלחה, אולי משום שהפלחה דרשה התמסרות יותר לאדמה והתאכרות מחלטת. גם השבת עיכבה. ולכן היה היהודי הגרוזי מתרחק מהפלחה ונטה חיבה יתירה לכרם ולעצי פרי, יען כי סוף סוף אכר גמור לא היה. גרוזיה נחשבת לארץ עשירה ופורייה ולכן החיים, ביחוד בעבר, לא היו קשים. מובן, שהחיים היו פשוטים והתביעות פרימיטיביות: „לחם לאכול ובגד ללבוש“ — ואת זה היה היהודי מוצא על נקלה. בכלל, מהצד הכלכלי היו שבעי רצון. קשה היה למצוא איש שיהיה נצרך לבריות. העניות היתה יותר מצויה בין היהודים ההרריים, תושבי דגסטאן וקובא, מאשר בגרוזיה. ולכן היו מצויות תמיד שיירות שיירות של קבצנים מתארצות ההן לגרוזיה. אבל בין יהודי גרוזיה מעט מאד היה מספרם.

היהודים התעסקו, כאמור, על פי הרוב במסחר. היו חוזרים כל ימות השבוע רגלי בכפרים עם צרור סחורתם על שכמם, או בסוסים כשהסחורה, על הרוב מנופקטורה, סדורה באמתחותיהם ועמוסה על גבי הסוס מזה ומזה. היו כאלה, שלרגל מסחרם, היו עוזבים את משפחתיהם לששה חדשים, לשנה שלמה, והיו סוחרים בחבל אחר של הארץ ובתגים היו חוזרים לביתם אל משפחותיהם. את הסחורה היו קונים הסוחרים הקטנים, אלה הרוכלים המחזרים בכפרים, אצל הסוחרים הגדולים בעלי החנויות מן היהודים, אשר אלה האחרונים הביאו אותה מקושטא, טרפונד, ארְרוֹם ועוד. ולכן, לעיתים תכופות, היו נוסעים לערי תורכיה הגדולות, אם כי הנסיעה בימים ההם היתה קשה והדרכים

היו בחזקת סכנה. אבל מה הוא הקושי שיעמוד לפני היהודי כשהוא נצרך לפרנסה! אף כי אין לנו ידיעות מספיקות, המעידות על עשרם ונכסיהם הגדולים של יהודי גרוזיה בעבר, בכל זאת עסי-הארץ היה מביט עליהם כעל עשירים ואמידים והיה שגור על פיו ש„אין עשיר כיהודי“, „וככל שהיהודי קרוע ובלוא אז דע לך שבכל קרע בגדו יש כסף“.

יש לשער, שאמנם צברו אחדים מן היהודים הון הגון, אבל מזמן לזמן היו מושלי הארץ וגם אדוניהם-משעבדיהם מנצלים אותם ומטילים עליהם מסים כבדים. גרוזיה היתה תמיד במת-מלחמה וכפעם בפעם היתה נופלת בידי עמים שונים, שהיו כובשים אותה ומטילים מסים כבדים על תושביה. במקרים כאלה היו המושלים שמים פניהם אל היהודים והוציאו מהם, באונס או ברצון, את עמל כפיהם. לא בלי יסוד שם הסופר אלכסנדר סומבאטוב בהדרמה ההיסטורית הידועה שלו מחיי גרוזיה, „הקשר“, בפי אחת מן הנפשות הפועלות כדברים האלה: „מהיכן נשיג, אדוני, בשביל השאָח כל כך הרבה זהב, אשר הוא דורש מאתנו? אדוני אומר: האם מעט הוא הזהב ליהודי סוראם? אבל ישים נא אדוני אל לבו, שהיהודים האומללים הללו נוצלו לא פעם. התורכים היו מנצלים אותם — אחת; אנחנו ניצלנו אותם — שתיים, ומעתה ינצל אותם השאָח הפרסי. ומה, האם הזהב הוא מלפפון הגדל בגן הירק בכל שנה ושנה בתחילת האביב?“ כן, בכל צרה ותלאה אשר מצאה את גרוזיה, היו היהודים הקרבן הראשון, אם לא בנפשם, לפחות בממונם.

אולם יחד עם זה צריך לציין, שהיהודים מעולם לא נחשבו כגרים והיו אהובים ורצויים מאד, כמו להממשלה, כן לאדוניהם, לא קיפחו את זכויותיהם, שמרו ותמיד הגינו עליהם כלפי חוץ מיד זר. כל יהודי היה יקר בעיני אדונו-משעבדו. כל נסיך וכל אציל היה משתדל, מכמה וכמה טעמים, שבין גתיניו ימצא יהודי. האחד — שהיה היהודי יותר נוח ושקט, לא היה ממרה את פי אדונו, היה ממלא אחרי כל פקודותיו. יחד עם זה הבינו את ערכם הרב בתור סוחרים המחיים את הארץ ומקשרים גלילות וערים שונות זו אל זו לרגלי מסחרם.

מצד החרושת והתעשייה — אף שגרוזיה היתה ארץ עשירה בחמרים גלמיים, היתה נחשלה בכלל מפני המלחמות התכופות והסדרים הפיאודליים ששררו בה, ולכן היה חלק היהודים במקצוע זה בעבר מצער ובלתי ניכר כמעט. גם האומנות לא היתה נפוצה כל כך בין יהודי גרוזיה. צורפי-זהב וסוחרים באבנים יקרות, מקצוע, אשר התמחו בו היהודים בארצות אחרות, אין אנו מוצאים ביניהם. בין שאר האומנויות היו נוטים היבנה יתירה לסנדלרות. היו ביניהם גם מתעסקים

באריגה וסריגה (ביחוד הנשים התעסקו בזה). היו ביניהם גם כובענים ובנאים במדה מועטת.

גם בהלוואת כספים בריבית התעסק חלק מהם. אבל בתקופת השיעבוד, כשהיהודי היה משועבד לאדונו וכל אשר לו נחשב לקניינו, היו זהירים במקצוע זה מאד מאד, שלא ירגיש אדונו־משעבדו בהוננו. כבר צויין לעיל, שהיהודים נחשבו לאלמנטים רצויים במדינה ולכן נהנו בכל הענינים מזכויות אורחיות וכלכליות. ואין לנו סימנים לכך, שבאיזה זמן הבדילו את היהודים לרעה משאר האזרחים וקיפחו את זכויותיהם באופן רשמי. ביניהם לבין עצמם היה שיוון גמור, כקטן כגדול, כעשיר כעני, כחכם כ„עם הארץ“, מלבד הכבוד, שחלק ברצונו החפשי „עם הארץ“ לגדול ממנו בחכמה ובעושר. בכל עיר וכפר יצרו להם ברצונם הטוב שכונות מיוחדות, „שכונת היהודים“, ותמיד נמשכו היהודים כמו באופן אינסטיקטיבי להצטופף ולגור זה בצד זה. השכונה היתה נחלקת לבתי־כנסיות והמשפחות שהיו נמנות על בית כנסת אחד נקראו „קהל“. בראש הקהל עמד נבחר הקהל (אחד או שנים), שנקרא „גבאי“. הלה ניהל על הרוב ענייני בית הכנסת ושאר צרכי־צבור הקשורים להחיים הדתיים.

פרנסים תקיפים, המושלים על הצבור ביד חזקה, כמו בשאר קהילות ישראל בארצות אחרות, אין אנו מוצאים בתוכם. כן אין אנו רואים ועד הקהילות, המרכז מסביב לו את הצבור היהודי הגרוזי בכל תפוזותיו. אמנם אנו מוצאים „שתדלנים“, הקרובים אל המושלים והשרים ומוכנים לכפר את פניהם לעת הצורך. אבל, כנראה, לא היו אלה נבחרי הקהילה במחשבה תחילה, אלא אנשים בעלי מעמד חשוב, בעלי־בתים הגונים, ששירתו את הקהל על הרוב שלא על מנת לקבל פרס. מוסדי־צבור מאורגנים אין אנו מוצאים בתוכם, אבל ענייני הצדקה וגמילות חסדים, עזרה למך ולכושל והכנסת אורחים היו נמצאים בהם במידה מרובה.

מרכז לכל זה שימש בתי־הכנסת. העניים. או שאר הנצרכים לבריות, היו פונים ישר לקהל בבית הכנסת. לרוב בשבתות ובחגים, והקהל, כל אחד ואחד כפי נדבת לבבו, היה מנדב לצדקה לטובת הנצרך, אשר היו גובים אחרי השבת או החג, על ידי איש הממונה לכך ומוסרים לו. וכן אורח־עני שנצרך לאכסניה היו מכריזים על זה בקהל בבית הכנסת ואחד מן הקהל היה מקבל על עצמו ולוקח את העני אל ביתו. באופן כזה היו מסתדרים כל העניינים הצבוריים, ענייני הצדקה, גמילות חסדים וכדומה, עד כי אנשים מעמים אחרים היו מתפלאים שלא ראו מימיהם קבצן יהודי מחזר על הפתחים. אל נכון היו עניים ונצרכים

לבריות. אולם היהודים היו מפרנסים את ענייהם בצנעא ולא נתנו לו להתגול בפרהסיא. יתומים קטנים, שמתו עליהם הוריהם ונשארו בלי אב ואם, היו עוברים לרשותו של הנסיך, אדון המשפחה; הוא היה לוקחם אליו ומוסרם למשרתיו לטפל בהם. באופן כזה היו הילדים נטמעים בין הגויים. אבל במקרים שכאלה, היו נכבדי הקהילה מתאמצים להשפיע על האדון, לפדותם מידו, ולהציל נפש ישראל מטמיעה. אולם, למרות השיעבוד „לאדונים קשים“, המלחמה על פת לחם, הטלטול מכפר לכפר בכל ימי השבוע, למרות כל אלה, היה היהודי רחוק מהעצבות. היהודי בגרוזיה היה ידוע לאיש עליזות, מלא אהבה וששון החיים. החיים היו פטריארכליים ומשפחתיים. הקרבה המשפחתית היתה גדולה ביניהם, גם אחרי הנשואין היו האחים לרוב ביחד וכיס אחד היה להם. קשים היו הפירוד ו„הריסת הבית“. אב המשפחה היה מוכבד וכל דבריו היו קדושים בעיני בני המשפחה ולא היו ממרים את פיו.

בחגים ובימי הפגרא, אחרי שלמו את חובתו לאלהיו בבית הכנסת, בבחינת „חצי לה“, היה מבלה את שאר הזמן בשמחה ובשעשועים. נאספו הבורות חבורות על המגרשים הרחבים ושיחקו במשחקים שונים, החביבים עליהם. פה נציין משחקים אחדים, שהיו נהוגים בהם ושיחקו בהם תדיר ואלו הן: „כדור יד“, „משחק על רגל אחת“, „המעגל“ וה„התגוששות“.

„כדור יד“. את הכדור היו דוחפים לא ברגל אלא ביד. המשחקים היו נחלקים לשתי כיתות, כל כיתה היא בת חמשה או ששה חברים. היו מוצאים להם אבן גדולה, שטוחה וחלקה והציגו את זה ל„אם“. אז היה אחד מחברי הכתה לוקח את הכדור וזורקו למעלה בידו השמאלית ודוחפו בכוח גדול בידו הימנית והכדור היה עף מעלה, מעלה, הרחק מעל לראשי המשחקים מהכיתה השנית. כל המרחיק לדחוף הרי זה משובח, גבור ויקרא וזה תיבחן גבורתו. חברי הכיתה השניה, או שהיו צריכים להתאמץ ו„לצוד“ את הכדור מן האוויר בידיהם עד שיגיע לארץ, או לכוון ולירות מהמקום, שם נפל הכדור אל האבן ה„אם“ העומדת ליד הדוחף את הכדור, ולפגוע בה. אם עלה בידם אחת משתי אלה אז בא השני תחתיו, כסדר, עד שהיו „נאחזים“ כולם ובאה הכיתה השניה על מקומם. לא עלה ביד הכיתה השניה, השלימה הכיתה הראשונה את הדחיפות עד המספר הקבוע מראש, מבלי אשר „תאחזו“. אז היו צריכים האחרונים לשאת את המנצחים על כתפיהם לאיזה מרחק ידוע הקבוע מראש.

משחק על רגל אחת. היו נבחרים צעירים, ולפעמים גם באים בימים,

והחילו גורל ביניהם. מי שנפל הגורל עליו היה צריך לרקוד על רגל אחת ולרדוף אחרי המשתתפים במשחק ולתפסם. כל המשחקים היו מסובבים אותו וכל אחד ואחד מחלק לו מכה על גבו וגשמת מתחת ידיו, עד אשר עלה ביד ה"רוקד" לתפוש את אחד מן המשחקים ובא הוא תחתיו.

"המעגל". סימנו קו עגול גדול על האדמה וכיתה של שלשה-ארבעה אנשים היתה נכנסת במעגל. על הארץ, בתוך המעגל, השכיבו על ידיהם רצועות עור או חגורותיהם אשר על מתניהם וככה שמרו את החגורות. כמספר הזה היו מסובבים סביב סביב, למעגל ומתאמצים לחטוף את החגורות מתחת לרגלי העומדים במעגל ותוך כך להיזהר, שלא לקבל בעיטה. והיה אם עלה בידם וחטפו את החגורות מן המעגל, או התחילו לסבב סביב סביב, ברצועות בידיהם והרביצו להם מכות. אלה שבתוך המעגל לא יכולים לצאת החוצה מן הקו המסומן, אלא להיות זריזים, להישמט מן המכות ולתת בעיטת רגל מן המעגל לאחד מן התוקפים ואם עלה הדבר בידם ובאו הם תחתם.

"ההתגוששות". מן ההמון היו נבחרים זוגות זוגות של בחורים חסונים ונבורי כוח, שרווליהם מורמים עד מרפקיהם ומכנסיהם עד ברכיהם והיו נאבקים זה עם זה (לפעמים גם עם בני עמים אחרים בימי אידיהם), אשר כל אחד מהמתגוששים התאמץ בכל מיני תחבולות וחריצות להראות את כוחו וגבורתו, ולהפיל את מתנגדו. והיה זה אשר עלה בידו לנצח את חברו, נחטף בידי ההמון בדברי-שבח ותהלה. אבל יחד עם זה מביאים את המתגוששים זה אל זה ל"התנשק", שלא תישאר טינה בלבם איש על רעהו.

כל המשחקים האלה הצטיינו בזריזות, אומץ-לב, התעמלות והיו מלאים צהלה ותשואות החיים. הם נשאו אופי המוני ומאות מסתכלים הכתירו אותם מסביב.

כבר מקדם קדמתם היו היהודים בגרוזיה על פי דתם ואמונת אבותיהם, אשר הביאו אתם מארצם. בראש הקהילות עמדו רבנים, תופשי התורה, שנקראו בשם „חכמים“. קשה להוציא משפט נכון על חכמתם וידיעתם של החכמים האלה בתורה ובשאר מקצועי היהדות. הם לא השאירו לנו שום כתבים ותעודות, אשר יתנו לנו אפשרות לתהות על קנקנם ולהקנות לנו מושג נאמן מלימודם והתפתחותם הרוחנית. ואם נבוא לדון מן המאוחר אל המוקדם, כלומר, מהחכמים שעמדו בזמן האחרון בראש הקהילות של יהודי גרוזיה, או המסקנות לא תהינה מזהירות וחיוביות. בכל אופן יודעים אנו, שלימוד התורה לא היה נפוץ כל כך בתוך העם ובמשך שנות מאות אין אנו מוצאים זכר לאנשים גדולי-תורה ואנשי שם בחכמת היהדות כבשאר קהילות היהודים, אשר בארצות אחרות. את התלמוד לא הכירו וישיבות למרכז התורה והיהדות אין אנו מוצאים שם. אולם למרות חסרונם בידיעת התורה, היו נשמרים במלואם הדת ומנהגי ישראל. את ספרי הדינים ידעו והתנהגו על פיהם. ה„טורים“, ה„שולחן ערוך“ וה„יד החזקה“ של הרמב”ם היו מצויים ביניהם ונהגו על פיהם בדרכי החיים הדתיים. עד כמה היו בקיאים בתורה ובהלכה ועד היכן הגיעה הבנתם בספרים האלה, קשה לדעת, אבל מנהגי ישראל היו בידם והיו מתנהגים על פיהם. את התפילין ושלוש תפילות חשב היהודי לשרשי האמונה ובמזמורי תהלים הגה תמיד ונשא אותם בחיקו בכל אשר פנה. בהיותו גודד בדרך, הרחק מביתו ומשפחתו, לבקש טרף לילדיו, את ספר התהלים נשא אתו תמיד, בו שפך את שיחו ושיגו ובו מצא את נחמתו.

את בית-הכנסת חשב לביתו העיקרי ומלבד שלוש התפילות — שם היו נאספים ושם היו נידונים ונחלטים כל צרכי הצבור. המילה והנישואין היו נעשים כדת משה וישראל. החכמים ותופשי התורה היו מכובדים בעיני העם כמלאכי אלהים והיו מפרנסים אותם בכבוד. על פי הרוב, החכם היה ממלא גם תפקיד הרב, החזן, השוחט והמלמד. את משכורתו היה מקבל מהכנסת בית הכנסת (דמי העליות שהיו נמכרים בהכרזה ועוד), וגם קיבל איזה חלק מהבהמות השחוטות (הצוואר). אם היה מלמד לתינוקות קיבל גם שכר-לימוד מאבות התלמידים. השבתות

והתנים היו מכובדים ונשמרים על פי חוקי התורה * והעיירה היהודית בגרוזיה היתה בימים ההם סמל המנוחה והשלווה הנפשית והרבה מן היופי הרחני והתרוממות הנפש היה איש מוצא בראותו יהודי יושב ביום השבת על יד ביתו, או בחצר בית־הכנסת, ובידו ספר תהלים, או ספרי־מוסר אחר ועוסק בו. בתי־הכנסיות היו בנויים על הרוב מעץ או מאבני־נחל, אבנים הלוקות, בלתי מסותתות ומסיד. אבל גם בתי כנסיות מפורסמים בגדלם וביפיים לא חסרו (בית־הכנסת הגדול בטיפליס, בכותאיש, באוני ובאחלציק, בנויים אבני־גזית ומתנוססים לתפארה).

את ספרי־התורה היו מביאים מא"י, ויום טוב היו עושים אותו יום, שזכו להכניס ספר תורה חדש לבית הכנסת. גם הזוהר וספרי הקבלה היו ידועים בעם והתעסקו בהם. אולם עד כמה היתה הבנתם מגיעה בספרים אלה קשה לדעת. אבל את שם האר"י ז"ל ושאר שמות המקובלים היו מעלים על שפתותיהם בחרדת קודש.

כיתות ומפלגות לא היו בתוכם ולא היה הבדל בין יהודי ליהודי בהשקפתו על הדת וביחסו לאלהיו. נוסח התפילה היה ספרדי כבשאר קהילות ספרד. את סעודת מילה, נישואין ובר־מצוה היו חוגגים ברוב פאר והדר. החג היותר עליו וחביב על העם היה חג הפורים. באותו יום היו רוכבים על הסוסים, צוהלים ושמחים כל היום ובלילה ערכו „סעודת פורים“ חגגו עם רעיהם וקרוביהם במסכות, בתופים ובמחולות. בטחונם בה' היה גדול והאמונה בעיקרי היהדות היתה נטועה בלב ההמון עמוק, עמוק. וכן האמונה בעולם הבא, בתחיית המתים, בשכר ועונש וביחוד בביאת המשיח. התקוות המשיחיות היו תמיד חזקות בעמנו, אבל אצל היהודי הגרוזי אלה היו כל חייו וכל קיומו. בשכבו ובקומו, בצאתו לדרך ובכל אשר פנה, היה הוגה וחי בתקווה זו: הגואל! בכל יום, בכל רגע חיכה לו. כל שנות גלותו הארוכות היו רק הכנה אחת גדולה: הציפיה לגואל, שישוב לארצו ל„עיר הקודש ירושלים“. הוא תמיד חשב את עצמו בארץ מגוריו „כאורה נטה ללון“, אשר עוד מעט „ואם הדור יהיה זכאי“, ישיב אותו האלהים לארצו ואל נווהו.

האהבה והתגעועים לארץ ישראל היו גדולים ועמוקים בלבנו. היהודי הגרוזי חשב את עצמו לאזרח ארץ־ישראל. בדמיונו חי שם, בארצו הגלות היתה רק חלום רע אחד, ארוך, שעונותיו גרמו לו. להיקבר בלי עפר א"י, זה היה חילול המת ודבר שלא יצויר. עד כמה השפיעו התנועות המשיחיות, שהיו בעמנו בתקופות ידועות, על היהדות הגרוזית

* וגם היום שהדת ירדה עד הדיוטא התחתונה תחת שלטון הסובייטים עוד לא העיז היהודי הגרוזי לפתוח את חנותו ביום השבת, ואפילו בהערים הגדולות, מה גם בהעירות הקטנות ובכפרים.

לא ידוע לנו, אבל ידוע, שהיו הרבה מחשבי־קצין. גם בזמן האחרון
 היתה האמונה חזקה בלב העם, שבשנת תרס"ו (1906) יבוא הגואל
 (הם סמכו על הפסוק ותפר בגדי אלמנותה — בראשית ל"ח, י"ד).
 כל ימיו חלם היהודי לעלות לא"י, לראותה פעם בעיניו, לפחות, או
 להיקבר לעת זקנתו שמה. זה היה כל מאווייו ובוזה היה נשבע.

לגרוזיה היו באים משולחים מארץ־ישראל לאסוף נדבות בשביל
 ישיבות ומוסדות שונים. בכל בית־כנסת היתה קבועה „קופה“ בשביל
 „ארבע ארצות“ (ירושלים, חברון, טבריה וצפת). המשולחים היו על
 הרוב ספרדים. כנראה, גם הם לא היו מגדולי התורה ולרוב היו באים
 שמה אנשים פשוטים ובורים, אשר רק אל הבצע עיניהם, שהיו מאספים
 סכומים הגונים בשם הארץ והכל היה הולך לטמיון. אולם בכל זאת
 יש לשער, שגם אחדים מגדולי התורה היו מודמנים שמה ועל חשבונם
 צריך לזקוף הפצת מנהגי התורה והדינים, אשר ביהדות יסודם. שאם
 לא כן, קשה להבין, איך פנינה נידחת זו, אשר לימוד התורה לא היה
 נפוץ שם, נשמרה בכל זאת היהדות בטהרתה. העם היו מקבלים אותם
 בכבוד גדול ובסבר פנים יפות, וכל בעל־בית היה חושב לו לכבוד
 גדול לאכסן אותו בביתו.

בכלל, לומדי התורה היו מכובדים ונערצים מאד בעיני העם, ביחוד
 תלמידי חכמים שבאו מארץ ישראל. אולם יחד עם זה, לא חסרה גם
 ביקורת המונית, הנוגעת בהצד השלילי שבהם. עדים לזה הבדיחות
 המסופרות בפי המון העם על ערמתם של ה„שליחים“ (כך קראו
 בגרוזיה לתלמידי חכמים שבאו מא"י) והחכמים המקילים לעצמם
 ומחמירים לאחרים ומוליכים שולל את העם. נביא פה לדוגמה אחדות
 מן הבדיחות המסופרות בפי המון העם: היה מעשה, ופעם בא „שליח“
 אחד מא"י לכפר מיושב על ידי יהודים גרוזים. התושבים היו אנשים
 פשוטים, „עמי־ארץ“, שלא ידעו את התורה וגם לא ידעו מתי חלים
 החגים. הם שמחו מאד בראותם תלמיד חכם בא למקומם מא"י. אז
 באו אליו לשאול אותו, מתי חל יום זה שצמים בו וקוראים פעמים
 רבות „ויעבור“? (התכוונו ליום הכפורים). השליח ראה, שהאנשים
 בורים גמורים הם וכן ידע, שביום זה בני ישראל נעשים נדיבי לב
 יותר, לכן החליט לקרב את היום ההוא ועשה עצמו כאלו חושב דבר
 מה. לאחר מחשבה קלה ענה להם, שבעוד שני ימים יחול היום ההוא,
 וזה היה בחודש אב. אז כולם התכוונו לקראת הצום הגדול וביקשו
 מהמשולה להישאר אצלם לאותו יום וגם יהיה להם לחון וישלמו לו
 ככל אשר ישית עליהם. וכך היה. הגיע היום וכל העם נהר לבית הכנסת
 והיו מתפללים הפילת יום הכפורים. קרה מקרה ובאותו יום הגיע

לכפר עוד משולח מא"י. ראה שאין איש בכפר, הלך לבית הכנסת ומצא
 עם כל בני העדה עומדים עטופים בטליתות וצועקים „ועבור“ המשולח
 השתגע למראה עיניו וצעק: „טפשים, מה אתכם, האם היום יום
 הכפורים הוא?“ אז המשולח הראשון, העובר לפני התיבה, קרא לו
 בניגון של „ועבור“: „שתוק, שתוק, כולם המורים, חמש מאות רו“כ
 (רובל) לקחתי, הצי לי וחצי לך“. בשמוע המשולח השני את זה, נפל
 על הרצפה, התחיל לספוק כף על ירך ולבכות, באמרו, שאכן יום
 הכפורים הוא היום הוא טעה בחשבון וחילל את קדושת היום. העם
 סלח לו והמשיך את תפלתו.

חכם אחד ראה, שנושאים מנחה ביום השבת. כעס והתחיל לצעוק:
 „אסור אסור!“ אך כאשר נודע לו שאת המנחה נושאים אל ביתו אז
 הוא התרכך ואמר: „אמרו לנושאי המנחה שילכו בצדי הרחוב.“
 פעם רבץ חמור ברפש ביום השבת ובאו לשאול את פי החכם אם
 מותר להקימו. השיב להם שאסור. אז אמרו לו: חמורך הוא, רבנן.
 התחשב ואמר, שיעשו שינוי, שלא ימשכו אותו באפסרו, אלא בזנבו.
 חמורו של הרב מותר“, אומר ההמון.

בדיחות כאלה, המסופרות בפי המון העם, מורות, שאמנם היו חכמים
 ומורי העם, שהיו מוליכים את העם שולל ומרמים אותם. אבל כנגד
 זה סיפרו על איזה חכמים שידעו את ערך עצמם ואת ערך התורה ולא
 נתנו ל„עמיהארץ“ להקל את ראשם בהם. מספרים על חכם אחד,
 ששחט תיישים אצל קצב אחד. הקצב היה פטפטן ובדחן. הוא בא אל
 החכם וקרא לו, שילך לבדוק את ה„חמורים“ ששחט (הוא קרא את
 התיישים בשם זה מפני גדלם). החכם בשמעו את זה, אמר לו, שהוא
 לא ילך לבדוק את ה„חמורים“ והם טריפה בלי בדיקה.

כן היו זקנייהדור, עדי ראייה, מעלים על שפתותיהם ביראת כבוד
 שמו של חכם אחד ר' משה מצחינוואלי, אשר יצא לבית-הקברות, הוא
 והקהל עמו, עם ספרי תורות בידיהם, והתפללו על הגשמים בשנת בצורת
 גדולה ולא זו משם עד שלא נתקבלה תפלתו וירדו מטרות עזו וקידש
 שם שמיים בעיני הגויים.

טהרת המשפחה וטהרת המדות, שהצטיינו בהן בני ישראל, היו מצויות
 גם ביהודי גרוזיה במידה מרובה. הם היו תמימים ונמוכי רוח עם
 האלהים והאדם. הפשעים החברותיים היו יקרי המציאות, ביחוד הרצח.
 יהודי שירצח את בן עמו או בן עם אחר היה יקר המציאות ומקרה
 יוצא מן הכלל, שהיה מועזע את כל העולם היהודי-הגרוזי. לפעמים,
 שלא בצדק, מערבבים את היהודים ההרריים עם היהודים הגרוזים
 וקוראים להם „קוקאזים“ (ובזמן האחרון קוראים לכולם „גורגים“).

מלבד ההבדל היסודי שביניהם בשפתם (היהודים ההרריים מדברים טאטית, מין בליל שפות תורכיות-פרסיות ועוד, והיהודים הגרועים מדברים גרועית כאזרחי הארץ ואין להם שפה מיוחדת), נבדלים המה זה מזה במידותיהם ובתכונות-נפשם הכלית שינוי. היהודים ההרריים חיו בין התורכים, בתוך שבטי עמים פראים הרבה הושפעו מהם בחייהם בבית ובחברה. הם מהירי חמה, אוהבים להשתמש בנשק ועלולים לרצוח על נקלה. הנקמה היתה מצויה ביניהם, כמו בכלל בין שבטי המזרח, כמו שציין את זה גם ז. אניסימוב, במאמרו „יהודי ההרים“ (השלח כרך י"ח), שעירה שלימה של יהודים (נוגה-דיר) הומתו זה על ידי זה לרגל הנקמה, עד כי רק מתי מספר נשאר מהם. להיפך מזה, היהודי הגרועי היה רחוק מנקמה ומרציחה, היה יותר שקט ונח לבריות, עד כי היה שגור בפי המון עם הארץ: „שקט כיהודי“. מובן, שהיו גם יוצאים מן הכלל. היו ביניהם גם „פושעים“ ו„חוטאים“, אבל במידה מועטת מאד. אלה היו נחשבים לעבריינים ואומללים, אשר כל יהודי הגון התרחק מהם. ביחוד היו מצויים ביניהם „משחקי בקוביה“ ושולחייד בגנבות קלות, אשר נקראו בשם „גנבי-ליל“. הקהל התייחס אליהם כאל פסלתה של האומה וקראו להם „פריצים“ וגם בשם גנאי, המיוחד לאנשים מסוג זה, בגרועית: „קינטו“.

על הטמיעה, נישואי תערובות והמרת הדת בדורות הקדמונים אין לנו ידיעות מדויקות ואין אנו יודעים באיזו מידה היו פועלות בשיכבות העם. אבל בדורות האחרונים, כשרק הונח להם, כשהתמוטטו העריצות הפיאודלית ושרירות לבם של הנסיכים והאצילים והחיים נעשו יותר בטוחים, נעשו המאורעות האלה יקרי המציאות ומקרים יוצאים מן הכלל לגמרי. ואם קרה מקרה כזה „פעם ביובל“, אז היה נמחה שמו של יהודי זה מכלל ישראל ולא היו שום קשרים עמו לא לקהל ולא לקרוביו.

בחצונותו היה היהודי הגרועי סמל הטיפוס הטריציוני של היהדות. הזקן והפיאות היו מקודשים בעיניו ועד הזמן האחרון כמעט לא היה יהודי, שיעזו לשלוח יד בהם. הוא אהב לשמוע את „דברי התורה“ והאגדות „המנש[א]ים את עמלו“. בכל יום שבת לאחר הסעודה היה מקדים ללכת לבית הכנסת, לשמוע את הדרשה ודברי המורה שהיה החכם מטיף לעדתו ביום השבת סמוך למנחה.

חינוך הילדים היה עומד בשפל המדרגה. זה היה מסור בידי החכמים, שרובם היו „עמית־ארץ“ גמורים, שלא ידעו לתרגם פסוק כצורתו. בית־הספר היה מטיפוסו של ה„חדר“ ברוסיה, אשר בגרוזיה היו קוראים לזה „בית המדרש“, או „מדרש“ סתם. זה היה דומה לה„חדר“ רק בתצוגיותו. אולם בתכנון היה נופל ממנו הרבה. לימוד התורה, כאמור לעיל, לא היה נפרץ בגרוזיה. המלמדים בעצמם לא היו בני תורה והסדר היה לקוי מאד. ב„חדר“ אשר על יד בית הכנסת, אשר היה נקרא „בית המדרש“, או בבית הכנסת, או בביתו של המלמד, או על הגג בימות הקיץ (הבתים לרוב היו בעלי קומה אחת וגגיהם שטוחים), הסתדרו תלמידים משלושים עד ארבעים ולפעמים יותר. ישבו שורות שורות על הארץ כשרגליהם מקופלות תחתיהם (ישיבה תורכית), או על קרש עץ ארוך וספריהם מונחים על ברכיהם. הילדים היו בחדר אחד מכל הגילים ומכל הסוגים, החל מבן חמש אשר זה עתה התחיל את הא"ב, וכלה בבן חמש עשרה, הלומד כבר „עין יעקב“ — וכל אלה אצל מלמד אחד.

המלמד ישב כנגדם גם כן על הרצפה, כשמקל ארוך מונח על ידו, לייסר בו את השובב, או המתבטל מלימודו. לפעמים, באשמתו של שובב אחד לקו גם ה„צדיקים“, כלומר, מכיוון שניתנה רשות ל„משחית“ (המקל) והותרה הרצועה, אז הוכו כולם יחד, בגדול החל ובקטן כלה, מי על העבר, ומי על העתיד. כולם היו לומדים יחד, צועקים בכל כוחם ומשננים את שיעוריהם ואחרי כן היו ניגשים למורה ואומרים לו, שכבר יודעים את שיעורם. יש והמלמד האמין לו ונתן שיעור אחר ויש שאמר לו שיקרא לפניו את השיעור ואם לא ידע אז אוי ואבוי לו — מטר של סטירות־לחי, תלישת אזניים והצלפות־מקל ירדו על גבו. ועוד היה מנהג מוזר ופראי אחד, שקראו לו „המלאך“. בערב, סמוך למנחה, כשהתלמידים היו מתכוננים ללכת לבתיהם, אז המלמד סידר אותם בשורה וקורא לפניהם מלה במלה את הפסוק מברכת יעקב „המלאך הגואל“. מובן, שזה היה טוב אבל הסוף היה רע, רע מאד. בגמר ההקראה, כל תלמיד היה צריך לפשוט את ידו ברצונו הטוב והמלמד היה מצליף על כף ידו במקלו, עד שפני אחדים היו מתעוותים מרוב כאב. וכל זה „כדי שיירשם במוחו ולא יישכח ממנו, מה שלמד

במשך היום". בכלל, היה נחשב המקל לפדגוג מומחה ולעזור מצוין ביותר בהצלחת הלימודים.

המלמד לא היה מקבל שכר לימוד קבוע חדשי מאיזה ועד או מוסד, אלא מן ההורים — העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו. על הרוב נקבע השכר בקבלנות, למשל: לימוד הא"ב ו"גמירת הסידור" 10 רובלים, החומש 15 רובל, "העשרים וארבעה" (תנ"ך) 25 או 30 רובל וכן הלאה. כמובן שהמלמד היה מעוניין בהחשת גמר המלאכה ולכן סבל מידו באופן נורא התלמיד המפגר וקשה ההבנה. תכנית הלימודים כללה את הקריאה, התפלות, תנ"ך ואם התלמיד היה זכאי, או אחרי התנ"ך התחיל ללמוד איזה ספר מוסר. על כל "סדר" חדש היה המלמד מקבל מהורי הילדים מתנת-כסף, גרביים, מטפחת, מיני מאפה וכדומה. ספר-המוסר היותר מקובל בתור ספר-לימוד אחרי התנ"ך היה הספר "קב הישר" הידוע. ילד שזכה לכך אשרי לו ואשרי לילדותו וכל השכנות התברכו בו. ואם עמדה לו זכות אבות ולא עזב את לימודו באמצע, לסחוב את עול החיים ולחזור עם אביו בכפרים, ועלה בידו לגמור בשלום את "קב הישר", אז התחיל ללמוד "עין יעקב" — וזה היה לעילא ולעילא. לכל הלימודים האלה היה נצרך התלמיד לעשר שנים ויותר, וסוף סוף היה יוצא על הרוב "בלב ריקם וניעור" ולא ידע כלום.

את כל הלימודים, מלבד התפלות, למדו בתרגום גרווי, זא. לא שהיו קוראים עברית כל פסוק ופסוק או כל מלה ומלה ותירגמו כל מלה לגרווית, כאשר היה נהוג ברוסיה בחדרים, אלא, פשוט, לקחו ספר עברי והמורה עם התלמיד הביטו בו. המורה מקריא אותו בגרווית ישר, כאלו הספר נדפס גרווית וככה למדו ושיננו כל הספרים. מובן, אחר שעזב התלמיד את "המדרש" הכל היה פורח על הרוב והתלמיד היה נשאר בור וריק כשהיה, אשר מלבד הקריאה ב"סידור" לא היה נשאר בידו כלום. אבל מה המלמד ושיטת הלימוד כי ילינו עליהם? את החסרון תלו בתלמיד ובחולשת זכרונו!

כדאי לציין כאן את אופן הביטוי של אחדות מאותיות הא"ב העברית, אשר היה נהוג בגרוויה, בהבדל משאר ארצות. המבטא היה יהודי, אבל לא הבחינו באותיות ב.פ.ת.ד. בין דגושות לבלתי-דגושות. לעומת זאת הבחינו בין גימל דגושה לבלתי-דגושה. את הראשונה בטאו כרגיל ואת השניה ג רפויה כמו שמבטאים הרוסים את ה-G בהמלה BOG, או הגרמנים את ה-g הסופית, למשל, בהמלות traurig, montag. מבחינים עד היום באופן יפה ומצלצל בין ק, ליכ ובין ט, לית. את

היצ"ב ביטאון כהתימנים — ס עד שהיו נשפעים מן האשכנזים (וכן
בביטוי היג.)

גם ה"סמיכה" היתה נהוגה בין היהודים הגרועים. בחור שהגיע לידי
גמר "עין יעקב" היה מכין עצמו ללמוד "שחיטה". דיני השחיטה היו
מלמדים מן הספר "ימין משה" אשר היה מצוי אצלם (על הרוב בכתבי
יד) והיו משתמשים בו להלכה ולמעשה. התואר החשוב היה, אם אמרו
על איזה תלמיד, שהוא כבר גמר "ימין משה". התלמיד אשר היה
מוכן כבר לקבל סמיכה, היו חכמי העיר, נכבדי הקהילה, ואורחים
רבים נאספים אל בית החכם הסומך את ידיו על תלמידו והתלמיד
הנסמך יצא ועמד לפני החכמים ולפני קהל המזומנים והתחיל לקרוא
בעל פה בשיר ובנעימה דיני שחיטה בחרוזים "אני ריאה, אני מראה
כשרותי וטרפותי", הנדפס בסוף ספר "ימין משה". ובגמרו, השמיע
דברי שבח ותהלה כל קהל השומעים: "חזק, חזק ואמץ!" ואחרי
ששאלו ממנו דינים אחדים בהלכות שחיטה והוא השיב עליהם היו
סומכים את ידיהם עליו בקריאת הפסוק "ויסמוך משה את ידיו",
נתנו לו עוף לשחוט והצרמוניה נגמרה. יום טוב היה עושה אבי
התלמיד-חכם החדש לו, להחכמים ולכל קרוביו.

בתי-דפוס עבריים לא נמצאו בגרוזיה ועוד לא נדפס ספר עברי שמה.
את הספרים הביאו להם מא"י, מערי תורכיה ואחרי כיבוש גרוזיה
על ידי הרוסים — מערי רוסיה.

האשה העבריה בגרוזיה היתה יותר חפשיה ביחס לחברותיה בשאר המקומות. היא היתה נהנית מחירות גמורה וזכויותיה היו מרובות במשפחה. האיש מעולם לא הביט עליה כעל מקנת כספו, אלא כעל רעייתו וחברתו בחיים. הוא כיבד את אשתו והבנים כיבדו את אמם. „חרמו של רבנו גרשום“* היה נהוג בכל תוקף ובשום אופן לא נשא איש אשה על אשתו. אפילו הדין של „גרוש אשה עקרה אחרי עשר שנים“ לא היה נהוג ביניהם והאיש היה מקבל בהכנעה את גורלו להיות ערירי ובלבד לשבת עם אשת נעוריו. האשה היתה עסוקה במלאכת הבית ולא התערבה בעניני המסחר, שלפרנסת הבית דאג רק האיש. היא לא היתה יוצאת רעות פנים כנשי הדגסטנים, כמו בבית כן ברחוב היתה מהלכת גלויית פנים. גם את שערותיה לא גוזה אחרי נישואיה וכל אשה יחד עם יפיה הטבעי היתה מהוללת בצמותיה העבותות ובפאותיה הארוכות והמסולסלות. בימות החול נשאה על ראשה מטפחת צמר, או משי, ובימי החג התקשטה בכל מיני קישוטים.

מלבושי האשה היו כמלבושי נשי גרוזיה**): בימי החג לבשה שמלה ארוכה ומהודקה אל הגוף סמוך למתניה יפה, שממנה התבלטה יפה גזרת גווה, ביחוד המתניים, החזה והשדיים. החולצה על החזה היתה מרוקמה בחוטי כסף וזהב, על מתניה היתה חגורת כסף, או חגורת משי, אשר „כנפיה“ יורדות לפניה עד קצה שמלתה. באזניה היו עגילים ועל זרועותיה צמידים כסף או זהב. על ראשה „מצחון“ צר ועגול כקשת. עטוף קטיפה מרוקמה ועליו כילה דקה מהודקה בסיכת זהב ומופשלת מאחוריה. צמות עבות וקלועות השתלשלו על גבה, ומשני צדי לחייה פאות ארוכות ומסולסלות, הרחבות מלמעלה והולכות צרות למטה ומגיעות עד החזה, אשר מסכו עליה חן ויופי.

נישואי בוסר לא היו נהוגים כל כך. על הרוב היה האיש מבן 18—20 שנים והעלמה מבת 14—16. את החופה היו מסדרים ברוב פאר והדר חתת כיפת השמים עם שושבינין ואבוקות של אש, בתופים ובמחולות. להחתן קראו „מלך“ ולכלה „מלכה“ (כך ייקראו החתן והכלה בגרוזית).

* בענק איסור נישואין בנוסף לאשה אחת.
** בזמן האחרון כמעט כולן מלובשות אירופית.

אחרים מן התיירים בערי גרוזיה ציינו ברשימותיהם, כאילו אין הנשים יושבות על שולחן אחד עם הגברים ומובדלות הנה מחברת אנשים. אבל הדברים לא נכונים. האשה לא היתה מעולם מרוחקת ומובדלת מחברת אנשים, ביחוד במשפחתה. אלא מפני שרובם דרו בחדרים מצומצמים וחיו לא בריוח, אולי מפני הנימוס בפני האורח הסתדרו סביב השולחן, אנשים לחוד, ונשי הבית, שלא הקפידו כל כך על הדבר, הסתדרו מפני כבוד האורח בחדר מיוחד, ולא מפני שאסור היה להן לשבת ליד השולחן יחד עם הגברים, או להיראות בפני איש זר.

אם השתמטו שלא להיפגש בתכיפות יתירה עם האורח, זה רק מפני הנימוס והצניעות, ביחוד מפני אורחים זרים, שאת שפתם לא הבינו והרגישו את עצמן במצב לא נעים. בכלל בגרוזיה, גם בין הנוצרים, ה"קולטוס" * של "בת חוה" היה נערץ וכל גבר התחייב לחלוק לה כבוד ולתת לה דין קדימה בכל דבר. על כל פה היה שגור הפתגם ש"אפילו הכלב מרגיש כבוד לאשה ולא יחרץ עליה לשונר". עד כמה לא היתה האשה כבולה ו"אסורה" כמו במקומות אחרים, נראה גם מזה: בימי החגים, או בכלל באיזו חגיגה שהיא, והנה נשים אחדות יוצאות על המגרש, או על איזו רחבה שלפני הבית. אחת אחזת בידה את התוף והשניה את המפוחית ("הרמוניקה") ומתחילות לנגן ולתופף. מיד, בשמען את קול התוף, היו נאספות מכל הבתים והשכונות נשים ובתולות, עושות מעגל גדול ועורכות "גיל", כלומר, מחולות. שתיים שתיים כסדר היו יוצאות במחול ומחוללות מיני מחול שונים, מלאים הן יופי. ואגב, היו נאספים גם בחורים להסתכל ולשמוח אלי "גיל" ולפעמים היו משתתפים גם הם ויצאו יחד במחול. ככה היו המחולות מקבלים צורה המונית עליזה ונהדרה.

הבנות לא היו מקבלות שום חינוך בשום בית ספר. אולם גם בשבילן היו קיימים בתי-חנוך מיוחדים במינם, שם היו מתחנכות להיות אמהות ובעלות-בית טובות בעתיד. בין נשי יהודי גרוזיה היה סוג של נשים "מלומדות", שנקראו "אומנת". אשה כזו היתה מקבלת אל ביתה נערות, שהיו לומדות אצלה מלאכת-יד (תפירה, סריגה, רקמה) וקריאה וכתיבה גרוזית (הבנות בגרוזיה לא למדו לקרוא עברית). באופן כזה, במשך שלושה-ארבע שנים היו מספיקות לרכוש להן איזו ידיעות הנחוצות בחיים בבית בעליהן. אופיני היה שכר הלימוד. את שכר הלימוד לא החורים היו משלמים לה "אומנת", אלא החתן. בזמן החופה היתה ה"אומנת" מופיעה (היא היתה תופרת את בגדי הכלה וזכותה היתה

* פולחן.

לקשט אותה בזמן החופה) וגובה את שכרה מהחתן ורשות היתה בידה לעכב את החופה עד שהחתן לא יתפשר אתה ולא יספיק את תביעותיה. הכלה היתה מכבדת את חמותה ואת חמיה ובמשך שתיים שלוש שנים לא היתה פוצה את פיה לנוכחן. כל בתולה התאמצה ללמוד לנגן על התוף והמפוחית. והמתנה הראשונה מהארוס לארוסתו היתה מפוחית טובה ותוף מפואר.

בין הרבה מנהגים יפים ונאים היו להם גם הרבה מנהגי הבל ואמונות־ישוא, אשר דבקו בהם מן הגויים שכניהם, „מנהגי עכו״ם׃. ועוד דברים כאלה, אשר בדמיון המוני יסודם. גם אחדים מן ה„חכמים״ היו עוסקים בדברים ממין אלה, בריפוי חולים ע״י לחישות, „הטלת נרדל״, כתיבת קמיעות ועוד. על כל קיר ודלת היתה תלויה „שמירה״ לילדתה, לחולה, ולכל פגע־רע. ביחוד היו „סחרים״ בזה המשולחים מא״י. בהיות יולדת בבית, או במשך חודש היו סוגרים את הדלת עם שקיעת השמש, ש„המשחית״ לא יבוא לבית ולא יפגע בילד או היולדת על ידו. לא נתנו להוציא איש מבית המינקת בלילות ועוד דברים כאלה. היו מחלות שלא הירשו לעצמם להשתמש כנגדן בשום אמצעי רפואה. שלא להקניט את המלאך הממונה לכך. ביחוד היו מתייחסים ברעה ובראית כבוד לשתי המחלות הידועות „אבעבועות״ ו„אדמת״. לה„אבעבועות״ קראו „אדונים״ או „מלאכים״ וכבוד גדול חלקו להם. לא שחטו, לא צלו ולא כיבסו כלום באותו הבית כמעט גם בבתי השכנים הקרובים בכל משך ימי המחלה. כמובן שגם לא השתמשו בשום רפואות כנגדן, שלא להקניטן ולא ילכו עם החולה בחמת קרי. סרו שירים שונים לכבודם, הוציאו כל מיני בגדי צבעונין לכסות בהם את החולה לכבוד המלאכים ולפעמים רקדו גם ההורים מסביב למיטת הילד החולה, לשכך את חמת ה„מלאך״.

היו ביניהם גם הרבה אמונות־הבל. לדוגמה אביא אחת מהן, שהיתה נפוצה בהמון והרבה האמינו בו: פעם בשנה, בליל פורים, „גדרמים״ המים לשעה קלה ופוסקים מלזרום. המשכים עם קריאת הגבר אל הנהר (אשר על הרוב היה נמצא מחוץ לעיר), מבלי פצות פיו וביא אל ביתו כדים מלאים מים, באופן שלא יפליט מפיו אף הברה כל שהיא. אזי ימלא ביתו כל טוב ואושר ועושר לא יסורו מביתו עד עולם. אבל גם הוסיפו, שאין הדבר עולה על נקלה. יען על האיש העושה מעשה זה לעמוד בנסיון קשה מאד. היות ולפי אמונת ההמון, במלאת האיש את כדיו מתעוררים כל הרוחות הממונים לשמור את האוצרות, רודפים אחריו, מחקים את כל קרוביו ומכיריו להשלותו ולהמליט הגה מפיו. ואם לא עלה בידם הדבר אז הכבידו את הכדים

עד כי היה קשה עליו לסחוב. ואם התגבר על כל המכשולים ובא בשלום אל ביתו, אז אשרי לו... אולם גם זה היה, שהרבה ניסו לעשות כדבר הזה ולא עלתה בידם.

בתחילת המאה הי"ט חלו שינויים יסודיים בחיים המדיניים של גרוזיה. היתה זו מדינה נוצרית קטנה הנתונה, כמו שהוזכרנו לעיל, בים של עמים פראים וזרים, רובם מושלמים, אויביהם בנפש. היא סבלה לנתיים תכופות מהתנפלויותיהם של תורכים, פרסים, ערבים, מונגולים, דאגסטנים ועוד ונלחמה עמהם בגבורה ובחרף נפש להגן על נפשה ועל קיומה המדיני. אבל יחד עם זה הרגישה, שבמצב כזה לא יימשכו ימיה ואם אין ברצונה להיכחד מתחת שמי ה', עליה לבקש בעלת-ברית חזקה ואדירה, אשר תחת מוטות כנפיה יכלה לחסות ולהמשיך את קיומה. לבסוף נמצאה לה גם בעלת-ברית כזו — רוסיה, אשר בתחילת המאה הי"ט היתה הולכת ומתפשטת לארצה ולרחבה ביחוד בכיוון גבולות תורכיה. אירקלי השני מלך גרוזיה, כרת אמנה עם יקטרינה מלכת רוסיה, ולפי כתב-האמנה נכנסה גרוזיה תחת חסותה של רוסיה. הוא התנפל על תורכיה יחד עם הצבא הרוסי ונלחם עם אויבי ארצו בגבורה נפלאה. בשנת 1795 התנפל אגא-מחמד חאן מלך פרס בחיל כבוד על גרוזיה ואירקלי, עזוב לנפשו, באין עוזר וסומך, נלחם בתחילה בחרף נפש עם האוייב, אבל לבסוף הוכרח לעזוב את טיפליס, אשר הפרסים בזוה והתריבוה.

אירקלי מת בשנת 1798 ואחריו מלך בנו גיאורג השנים-עשר, המלך האחרון לגרוזיה. הוא היה איש רפה אונים ולא-יוצא. כבר בחייו היה הכסא רופף למדי, ואחר מותו התאחדה גרוזיה לגמרי עם רוסיה (בשנת 1801). לכתחילה היו ההסכם והתנאים בין רוסיה וגרוזיה אחרים לגמרי, באופן שגרוזיה היתה צריכה ליהנות מהנהלה פנימית שלמה ועצמאותה לא היתה צריכה להיטשטש לגמרי. אולם ברבות הימים, הנשר ארך-הכנפים הכניס את צפרניו עמוק, עמוק, בבשרה של גרוזיה וכבש אותה לחלוטין.

גרוזיה נכבשה על ידי רוסיה. השלטון הגרוזי חדל-האונים נתבטל ותהתיו באה ממשלה תקיפה ולארץ הונח מאויביה מסביב. ההתנפלויות התכופות מצד העמים הסובבים אותה חדלו, אולם העריצות הפנימית, הפיאודליות, עוד נשארו בתקפן ושררו במשך זמן רב, כמו ברוסיה גופה, אשר רדתה בתושביה כנוצרים כיהודים. היהודים עוד המשיכו את מקצועם המסחר והרוכלות (טלטול מכפר לכפר). חילוף השלטון,

כנראה, לא השפיע עליהם בימים הראשונים כל כך ולא הביא שום שינויים בהתווי שלהם, המצב הכלכלי נשאר עוד בימים הראשונים פרימטיבי ובשפל המדרגה כשהיה והמצב הרוחני עוד יותר, לחוצים ודחוקים מהתגנפלויות התכופות ומאי־בטחון בחיים, בכפרים ובמקומות הפרוים. הן מן האוייב החיצוני וכן מן האצילים הפרועים משעבדיהם — מתחילה ההתרכזות. היהודים עזבים את מקומותיהם בכפרים ומתרכזים בערים ובעיירות, בהן מוצאים גרעיני הישוב היהודי.

כסדר, בזה לאחר זה, עזבות קהילות שלמות את מקומות מגוריהן בכפרים ובאות להתישב בערים כמו טיפליס, כותאיס, צחינוואלי, סוראמי, סאטשחרי, סודזינא ועוד. כל קהילה וקהילה מתיישבת בשכונה מיוחדת, בונה לה בית־כנסת לעצמה על פי הרוב מן החמרים אשר נשאה עמה מכפר מושבה, קוראה לשכונתה בשם הכפר, אשר משם באה, ומתארגנת ליחידה עומדת ברשות עצמה. בעיירה אחת, צחינוואלי, אשר היתה מונה לערך ארבע מאות משפחות יהודים, התקיימו שבעה בתי כנסיות וכל בית כנסת וקהלתו נשא את שם הכפר אשר משם באה. כגון: „סמראשני“, „ברטי“, „קריחי“ ועוד. התפלגות זו לקהילות קטנות עם „חכמים“ ו„פרנסים“, גרמה אחרי כן למעצורים ולעיכובים רבים על דרך התפתחותה הציבורית של היהדות הגרוזית.

חינוך הילדים נמצא עוד במצב הקודם: חינוך טרדיציוני, בלי שום שיטה ובלי שום סדר, ריק כמו בחיצוניותו כן גם בתכנו. החינוך היה מסור בידי „חכמים“, אשר לא קראו ולא שנו ולא ידעו בין ימינם לשמאלם והם חינוכו דורות על דורות במשך מאות בשנים. אמנם מומן כיבושה של גרוזיה על ידי רוסיה, התחילה הממשלה לפתוח, לפחות, בהעיירות החשובות, בתי־ספר מסוגים שונים והמון עם הארץ התחיל לאט לאט לנהור אליהם ולרכוש להם שמה „ראשית דעת“. אבל היהדות הגרוזית בכל זאת נשארה עומדת מן הצד ולא ראתה שום צורך ונחיצות בהבאת שינויים בחינוך ילדיהם ולא היה מי שיתן להם דחיפה ויעוררם לכך בין מבפנים ובין מבחוץ. תקופת ההשכלה וההתסיסה הרחנית הגדולה, שקמה בין היהדות הרוסית בשנות השישים והשבעים למאה ה־ט, עברה על היהדות הגרוזית כמעט בדומיה גמורה, בלי שיעשה רושם כל שהוא. אף כי עם כיבוש גרוזיה וחזירת הרוסים לארץ התחילו לאט לאט להיווצר גם ישובים של יהודי רוסיה במקומות המרכזיים בקווקאז, כגון, באקו, טיפליס, באטום ועוד. אבל במשך עשרות שנים, שני אחים אלה לדת ולגזע, עמדו זה בצד זה מבלי להשפיע זה על זה כלום.

היו לזה הרבה גורמים וביחוד השפה אשר הפרידה ביניהם ועשאוּם

לזרים ואייטובנים זה לזה. וצריך להיאמר במקום זה לגריעותא של הישוב היהודי האשכנזי בגרוזיה, כי מזלם הרע של היהודים הגרוזים גרם, שיהודי רוסיה אשר חדרו לגרוזיה בעשרות השנים הראשונות להתפתחות הישוב הזה, לא היו מן העידית שבאומה, מן התורנים והלמדנים. בעלי-היחס ואנשי המעלה, שבהם התגאו ליטא ופולין, ולא הביאו עמם מוזן תורתם ועשרם הרוחני להאיר את אפילת חייהם של אחיהם הנדחים אלה. אלה המהגרים היו על הרוב מן הזיבורית, עמיהאראך גמורים מפליטי הצבא של נקולאי הראשון וכדומה, שהיה בהם יותר מן השלילי מאשר מן החיובי שביהדותם. ומה פלא שהיהודים הגרוזים, אשר למרות חסרונם בידיעת התורה, היו על פי המסורת והקבלה, חיים דתיים וטרדיציונים, לא התקרבו אליהם, בראותם, שהם מתייחסים להרבה מקדשי הדת בקלות ראש ועמדו מנגד. עובדה היא, שעד היום לא זכתה טיפלים, עיר שיש בה ישוב הגון של יהודים אשכנזים (5.000 נפש בערך) לרב, שיהיה ראוי לאותה איצטלא ויהיה בכוח לפרוש את מצודתו ולהשפיע מכוחו הרוחני כמו על עדתו כן על עדת היהדות הגרוזית. במשך עשרות שנים שירתו שם רבנים, שהיו או בורים גמורים בתורה ובעניני היהדות ורק שימשו כתריס כלפי הממשלה, או אנשים שלא עמדו על הגובה המוסרי הראוי והירבו רק מחלוקת וסכסכו איש ברעהו.

אמנם התפתחותם השכלית ורמת השכלתם של היהודים הגרוזים היו בשפל. בכל זאת במוסריותם, בתום לבבם, בטהרת המשפחה וטהרת המידות עלו הרבה על שכניהם הנוצרים. ואף בהיותם בארץ אויביהם, גולים ונדחים, נתוקים מהעולם הגדול של היהודים והיהדות, בכל זאת לא באו עד דכא ולא ירדו עד הדיוטא התחתונה. בכל זאת היה ניכר, שהוא „עם אלהי יעקב“. גם בהתפתחותם השכלית, לפחות בעניני החיים, הקדימו את שכניהם הנוצרים. היהודי, אף כי לא היה מבקר שום בית ספר רשמי לבד מן ה„מדרש“ (חדר), היה בכל זאת האחוז של היהודים ידועי קרוא וכתוב גם בשפת הארץ גדול הרבה מכפי אצל הנוצרים. היהודי היה יותר פיקח וער, והבנת החיים והסתגלות לתנאיהם היו יותר מפותחות אצלו.

גרוזיה, בכואה תחת שלטונה של רוסיה, יצאה מגבול הצר והמצומצם, צם, חוגה התרחב ותושביה יצאו „למרחב העולם“. לאט לאט התחילו החיים הפטריארכליים והפיאודליים להידחק מפני התפתחות החיים והתקדמותם. באוויר התחיל כבר מרחף הד שחרור האכרים מתחת יד אדוניהם-משעבדיהם. הנסיכים והאצילים גם כן הרגישו, שהקרקע הממוסט מתחת רגליהם וכי חיים כאלה לא ימשכו לעולמים. לכן

חיפשו גם הם דרכים אחרות בחיים. להבטיח את חייהם בעתיד. רובם התחילו להתקרב אל הממשלה, למדו על מנת לקבל משרות ותפקידים, להסתדר במשרדים ולשרת את כובשת ארצם — התחילה „רוסיפיקציה“ גמורה.

גם במבנה הכלכלי באו שינויים. גרוזיה נתונה עד אותו הזמן במכבש של עמים פראים, הבוזזים והשוטים אותם מכל צד, שאפה רוח לרווחה מיום שהתאחדה עם רוסיה וגבולות תנועתה התרחבו. נסללו מסילות ברזל וכבישים, התנועה גדלה, המסחר התפתח והמרחקים התקצרו. גם היהודי הגרוזי, אם כי בצעדים איטיים יותר, אבל בלי הפסק, התחיל לצאת אל „העולם הגדול“. בעיירות הגדולות כבר צפו על פני תהום החיים היהודים עשירים וגבירים. בכותאים, טיפליס, באקו, באטום, פוטי ועוד, הציצו סוחרים גדולים במנופקטורה ושאר תוצרת הארץ, שכבר הספיקו לצאת מד' אמותיהם של עולמם המצומצם, עשו עושר וטעמו טעם חיים מרווחים. גם בעיירות הקטנות הוטב מצבם של הרבה משפחות. מזמן שחרור האכרים נעשה היהודי נצרך יותר ויותר לשני הצדדים: האציל והאכר. האציל הגרוזי היה תמיד נצרך לכסף לבלות את חייו במשתה והוללות במרכזי החיים והאכר, לחוץ על ידי אדונו בעבר ומשועבד לקרקעו, אשר תמיד התאמץ לפדותו מידו, נצרך לכסף — ושניהם נצרכו ליהודי. אצלו היו מוצאים „פרוטות“ ללוות היהודי היה מלווה להם בעין טובה. על שטח זה היה לו ליהודי עוד מתחרה אחר — הארמני. אבל שניהם, גם האציל וגם האכר, היו מבכרים לעשות „עסקים“ עם היהודי ולהחכיר לו את נחלותיהם מכפי עם הארמני, מפני שהיהודי לא היה יורד כל כך לחייו, לא היה „מוצץ את דמו“ כארמני ובעיקר לא היה מעוניין לנשלו מעל אדמתו ולרשתו כמזהו. להיפך, היהודי היה מוותר לו מצידו בכל מקרה ונתן לו להתעודד. רק שייחנה היהודי הנאה כל שהיא, שתהיה לו פרנסה ועם כל השאר לא דקדק.

היתסים בכלל בין היהודים ובין האזרחים נשארו טובים כשהיו. המסחר והתעשייה היו בהתחלת התפתחותם ורובם נמצאו בידי הארמנים (המסחר בסיטונות) ובידי היהודי (המסחר הפעוט). באופן כזה לא התנגש התושב העיקרי, הגרוזי, עם היהודי על דרך החיים ולא היה מקום להתחרות ול„דחיקת רגל“ של האחד על חשבון השני, זה הגורם הראשי של כל שנאת-לאום ללאום. הגרוזים בכפר היו רובם ככולם אכרים, עובדים את אדמתם, ובעיר רובם פקידים, בעלי אחוזות ופרעלים. ובאופן כזה היו מביטים על היהודי כעל „מתווך“, כעל איש, שמקצועו ותפקידו בחיים להמציא סחורה והדברים הנצרכים ממין זה

מהצד אל הכפר ולהיפך. ולכן היו סובלים אותו ונתנו לו לחיות בעין יפה. אמת, שהרבה יהודים היו נגזלים ונהרגים על הדרכים ובכפרים לרגל מסחרם, אבל כל זה לא היה נושא אופי של שנאה לאומית, אלא של מאורע רגיל הנקרה בחיי-אדם היום-יומיים על דרכי החיים משודדים ואנשי-חמס שונים.

מעניינת מאד העובדה, שהאינטליגנציה, זאת השיכבה הסוציאלית, העומדת תמיד על המשמר של אינטרסי האומה, השיכבה, שתמיד היתה מן המקדימות בשנאת היהודים, השיכבה הזאת, האינטליגנציה הגרונית, דווקא התייחסה בחיבה ובסולידריות ליהודים. גרוניה, זאת הארץ הקלאסית של מהפכנים ולוחמי מלחמת החרות בסוף המאה הי"ט ובתחילת המאה העשרים, ארצם של ז'ורדניה, צרטלי, טשקנקלי, טשחידזה, דוֹגֶאֶשְבִילי (סטאלין), גגטשקורי ועוד, לא בגדה במסורתה והאינטליגנציה הגרונית תמיד התייחסה בחיוב ליהודים והשתתפה בצורתם. ידועה היא עמדת הצירים הגרונים ב„דומת“* הממלכה הרוסית בכל השאלות היהודיות. והרי נאום של גגטשקורי בזמן שרצו להכניס את „שאלת בייליס“ בדומת הממלכה, הגנת הסטודנטים הגרונים בזמן הפרעות באודיסה, שאחדים גם מסרו את נפשם ונהרגו בידי הפרעים ועוד ועוד. הם תמיד הגינו על העם היהודי בחרף נפש בפני שונאיו ומנדיו ועמדו לימינו.

בשנות השמונים של המאה הי"ט התחילה תנועה לאומית בגרוניה. כמו לה משוררים וסופרים, אשר ביצירותיהם שמו להם למטרה לעורר את העם הגרוני לשוב לחיים לאומיים עצמיים. הנסיכים אַקְקִי צְרְטְלִי, אֶלְנָא טְשׁוּטְשׁוּאֹדְזָה, רפאל אַרִיסְתוּוֹי, דניאל טשונכדזה ועוד, קראו בשיריהם ובסיפוריהם להעם הגרוני להתנער מתרדמתו ונטעו בלבו האהבה והחיבה לארץ מולדת. רפאל אריסתווי, זה הקולצ'וב** הגרוני, תיאר בשיריו את האכר בענייו ובסבלותיו ביגונו ומכאוביו. אחדים מן הסופרים כתבו סיפורים, דרמות, אשר בהם ביקרו קשה את ההופעות השליליות שבחיי מרום עם הארץ, האצילים והרוזנים המבוזים את רכוש האומה — את הקרקע — ומעבירים אותו לידי זרים, את האכרים המנוצלים על ידי הממשלה, את הנושים ונושכיי-נשך שונים, המוצצים את דם האכר כעלוקה. אבל, עד כמה שידוע, בכל משך תקופה זו לא השתמש ביהודי אף סופר גרוני אחד בשום יצירה ספרותית, בתור חומר וטיפוס שלילי. כאשר הוא בא לתאר בסיפורו או בדרמותו טיפוס של בוצע בצע, נושך נשך, מנצל, כילי וחרד על ממונו, אז לקח לו

* בית הנבחרים.

** משורר רוסי (1809—1842) נחפרסם ביותר בשירי-עם שלו.

לחומר את הארמני ולא את היהודי וזה לא במקרה. הוא אמנם ידע, שגם בתוך היהודים יימצאו טיפוסים שליליים כאלה, אבל יחד עם זה ידע, שזה לא היה אופי לאומי כללי, אלא תולדות חייו המיוחדים, שהיו נתונים בהם במשך ימי גלותו הארוכה. להיפך, כשמי שהוא מן הסופרים נזכר ביהודי, אז דיבר עליו בחמלה וברחמים רבים.

סופרים ופובליציסטים אחדים במאמריהם ובסיפוריהם עמדו על המצב החמרי והרוחני הירוד של היהודי הגרוזי וקראו לבוא לעזרתו, להרימו משפלותו ולהושיט לו יד עזרה. גם לתחיה לאומית של עם ישראל התייחסו בתחילה בחיוב ובהערצה. אקקי צרטלי כתב שירים אחדים יפים על חורבן ירושלים וגלות ישראל; אַרְיֵדִין אֶדוֹשׁוּיֵלִי כתב שיר יפה בשם „קינת עם ישראל“; אנטון פורצלדֶזֶה כתב דרמה מקורית בשם „יהודים או בית ישראל“, תירגם שירו של פרוג „פרומתיאוס“ ועוד ופירסם מאמרים פובליציסטיים חשובים בנוגע ליהודי גרוזיה. בבוא ה' אוסישקין בשנת 1902 לטיפליס בענייני הציונות, הדפיס השבועון הגרוזי של הסוציאל-דמוקרטיים „קנאלי“ (המסילה) מאמר חיובי גדול חשוב ומעודד וקידם בברכה את התנועה הלאומית ואת התעוררות העם היהודי לתחיה ולחיים חדשים. בכל הספרות הגרוזית החדשה אין אנו מוצאים כמעט אף יצירה אחת המתארת את היהודי בתור טיפוס שלילי ומעליב את כבוד עם ישראל (*).

ככתם שחור על שמי גרוזיה ביחס ליהודים בזמן האחרון, יישאר רק מאורע אחד, אף כי לא היו לו שום תוצאות מעציבות, — זו היא „עלילת דם בכותאייס“ הידועה, אשר נרקמה בידי אחדים משונאי ישראל ואשר עסקנים צבורים ואנשים ידועים מיהודי רוסיה הגינו על זה. ואכן, לא מצאה שם העלילה קרקע מוכשר להכות שרשים ושקעה כלעומת שהופיעה.

היהודים נשאר עד הזמן האחרון אזרחים גמורים ונהנו מכל הזכויות המדיניות והאזרחיות כהגרוזים עצמם. בזמן האחרון היה נסיון מצד הממשלה הצארית לשלוח יד בזכויותיהם אבל הדבר לא הספיק בידה כליכך.

(* רק בזמן האחרון כתב סופר אחד (יעקב צינצ'אדזֶה), דרמה בשם „מספר 21 עם הצלב“, מזכר מהפכת 1905, שאחד מגבורי הדרמה הוא יהודי פרובוקאטור (יהודי רוסי). הסופר ידוע לי בתור חובבי-יהודים ועתונן „המולדת“ תמיד היה פתוח לפנינו בעאלות היהודים הגרוזים. כאשר נפגשתי עמו התאוננתי לפניו על דבר זה התנצל לפני בתוס'לב וענה לי שכלל וכלל לא עלה על דעתו להעליב בזה את כבוד עם ישראל, אלא הוא במקרה השתמש בחומר של עובדה אמיתית, שהוא, הסופר, היה עז־ראייה לזה.

עד כאן מסרתי אי־אלה ידיעות הסטוריות והשקפה כללית על חיי היהדות הגרוזית בעבר מיום בואה לגרוזיה עד סוף המאה הי"ט. מכאן ואילך אני מוסר את זכרונותי ורשמי האישיים על חייהם ומצבם בזמן האחרון.

עד מחצית המאה הי"ט כמעט לא יצאה היהדות הגרוזית ממסלולה הישן, חיה חיים פטריארכליים ומכונסים ולא חלו שום שינויים ניכרים בחייה הפנימיים והחיצוניים. היתה היא מכווצת כשבולל בקליפתו והסתכלה מן הצד בשטף החיים ותמורותיהם. אולם מהמחצית השנייה של המאה הי"ט, ביחוד משנות השמונים והתשעים ובתחילת המאה העשרים, התחילה גם היא „לפרוץ את החומות" ולצאת מד' אמותיה למרחב העולם. עם התפתחות המסחר והתעשייה והרמת המצב החמרי, ביחוד בערים הגדולות, הורגשו איזה סימני חיים ותנועה גם בפינות שונות של החיים. עגלת היהדות הגרוזית קצת זזה ממקומה והתחילה להתקדם. אמנם, ההתקדמות הזאת והשינויים אשר התהוו על פני החיים וההווי שלהם היו שטחיים והיה בהם הרבה מן החיקוי מאשר הביעה פנימית, נפשית. אבל הלא ידועה „דרך הרוח" באיזה אופנים ובאיזו דרכים היא חודרת למקומות חבויים וכמוסים. אמנם כל זה היה איטי ובצעדים מדודים, אבל עין בוחנת היתה מכירה, כי התסיסה כבר החלה והיהדות הגרוזית מתחילה להתעורר.

תנועת ההתקדמות התחילה מכותא־איס. הצבור היהודי בכותא־איס היה יותר מסודר, יותר מבוסס וגם יותר מפותח ועורק־החיים דפק שם ביתר עוז. מצבם החמרי של יהודי כותא־איס היה טוב ומסחרם הלך והתפתח, הלך ושגשג. עם שיפור תנאי החיים החמריים הורגש צורך גם בשיפור החיים הרוחניים. בבתי־הספר התיכוניים של כותא־איס הופיעו „פנים חדשות", ילדי היהודים הגרוזים, אשר עד כה היה יקר למצוא אותם במוסד זה, ומדי שנה בשנה היה מספרם הולך הלך ורב. אמנם בזה לא היה עוד כלום מן היהדות ומן החיים הלאומיים, אבל הצמאון והרגשת הצורך להשכלה כללית נתנו ערובה נאמנה, שהיהדות הגרוזית מתנערת מקיפאון הדורות ועומדת על סף התחיה.

ואמנם גם בתחומי היהדות התחיל לנשוב רוח צח. בגרוזיה התחילו להופיע בזמן זה רבנים ושוחטים מיהודי רוסיה, אשר הביאו אתם את

מאור התורה של היהדות הרוסית להאיר חשכת הדורות ונעשו אפוט-
רופוסים לחייהם הרוחניים של יהודי גרוזיה.

הראשון, שנזכר שמו לברכה בתולדות היהדות הגרוזית בזמן האחרון ושראוי להיכתב עליו ועל מפעליו לטובת היהדות הגרוזית ספר שלם, הוא הרב של העיררה צחינוואלי (פלך טיפלים) הד"ר אברהם הלוי הבולס. יהודי אשכנזי מקובנה, מתלמידיו של ר' יצחק אלחנן ספקטור, אשר בא לפני שלושים וחמש שנים*) לגרוזיה בתור משולח בשם ישיבת הרב. אז, בזמן בואו של הרב הזה, רבתה השממה בכרם היהדות הגרוזית. כל החיים הרוחניים שלה היו מסורים בידי "חכמים" בלי חכמה ובלי תורה. אנשים שלא התאימו לתפקידם כלל, שהיו עניים בתורה ובידיעת היהדות וגם חסרה להם התמימות של החכמים מדורות עברו. אשר עיניהם היו נשואות אל "הקבה והלחיים" מנת חלקם, רעו את צאן מרעיתם ב"שדות שממה". בבוא האיש לעיררה הוא עוד היה צעיר לימים הדור והסון כאלון**), גואם מצוין ופה מפיק מרגליות. חיש מהר נוכחו נכבדי העיררה כי ברכה רבה צפונה באיש הזה והגיע הזמן, ששימו להם רועה נאמן המתאים לתעודתו. וכן עשו. הציעו לפניו להיות לרב עליהם. לכתחילה מיאן ולא רצה להסכים, ורק לאחר שהפצירו הסכים להם, בתנאי, שישאלו את פי הרב מקובנא על זה. וכאשר נכבדי הקהילה פנו אל הרב ר' יצחק אלחנן במכתב, מיד נתקבלה הסכמתו ומנו אותו לרב עליהם.

היה זה כמעט הרב הראשון בגרוזיה, שנתמנה מיהודי אשכנז. כמובן לא על נקלה עלה הדבר ביד מחוללי "מהפכה ראדיקאלית" כזאת ב"הייררכיה הרחגנית" של יהודי גרוזיה, להוריד כנופיא שלמה של "חכמים" מגדולתם ולשים לרב ולראש העדה איש זר, "אשכנזי", אשר לא ידעו אותו ואת שפתו לא הבינו. החכמים הסיתו את ההמון, דיברו על לבם, ש"אשכנזי" זה יטה אותם מדרך היהדות המקובלה, מ"מנהגי אבות". אבל סוף סוף לא העלו כלום בידם ועל פי "גזירת ההיסטוריה" הוכרחו לפנות את מקומותיהם לטוב מהם. התמנותו של אדם זה לרב בצחינוואלי אמנם נהפכה לברכה לא רק ליהודי עיררה זו, אלא לכל היהדות הגרוזית. הוא נתן דחיפה עצומה להיהדות הגרוזית הנרדמה להתעורר מתרדמתה ומבערותה במשך מאות שנים. ראשית מעשיו היה להכריז מלחמה על ה"חכמים" המהבילים והמשטים את המון העם.

(*) בשנות התשעים למאה הקודמת.

(**) עכשיו הרב הזה הוא זקן תשוש כת, בודד וגלמוד שמה, בעיררתו, תחת מסגלת הסובייטים (בחבל האוסטינים הפראים) ושאיתתו האחת רק לעלות לא"י ולגמור שם את חייו האחרונים.

באוסף לב השתער על המנהגים התפלים ועל אמונות הבלי-שוא, אשר לא ביהדות הצרופה יסודם, אלא נטפלו להם מעמים זרים, עובדי אלילים, או חכמים המשמרים הבלי-שוא.

אדם זה, אף כי היה מדור הישן, חניך החדר והישיבה, אבל בטלן לא היה, ידע את העולם, אהב את השפה העברית אהבה בלי מצרים וגם התשכלה לא היתה מזורה לו, ביחוד ספרי החקירה של חכמינו מימי הביניים וגם מהספרות של דור ההשכלה. בספרייתו הרבנית הגדולה הייתה מצויים את מורה נבוכים ואת האמונות והדעות, את חובות הלבבות, ואת שני הכוזרים^(*), את ה"עיקרים" ואת ה"עקדה", את מלח-מות ה' להרלב"ג ואת "הכתב והקבלה"^(**), את המלבי"ם ואת "משפט האורים" ומילונים ועוד ספרים ממין זה. את התנ"ך חשב לראשית הלימודים וליסוד ידיעת היהדות (דבר אשר היה יקר למצוא באיש מהדור הישן). הופעתו של איש זה היתה כטל תחיה ליהדות הגרוזית. ראשית מעשיו היה להוציא את הילדים מידי חכמים-מלמדים "בעלי התוקה", לרכוש למקום אחד ולשנות את תוכן וסדר הלימודים מן הקצה אל הקצה. עד שנת 1906 אסף בחורים אחדים אל ביתו, לימד והכין אותם בעצמו^(***). ומשנה זו עלה בידו ליסד תלמוד-תורה בעיירתו, אשר קרוב לארבע מאות ילדים היו לומדים בו. מובן, שבית-הספר לא היה משוכלל כל צרכו. היתה רק התחלה. סבל מחוסר מורים הגונים, חוסר דירה מתאימה, המצב החמרי הקשה ועוד. אבל בכל זאת היה בית ספר זה בגרוזיה כמעט קר-אור ראשון המבשר ליהדות הגרוזית, ששמשה התחילה לזרוע ובחיה הרחניים מתחילה תקופה חדשה. גם מעיירות אחרות באו תלמידים ללמוד בבית-ספר זה. ביחוד הצליחה המחלקה העליונה, בה הוא עצמו לימד תורה.

במשך שנים אחדות הוציא בית-ספר זה מתוכו בחורים מחונכים ברוח התורה והיהדות, לומדי תורה (תנ"ך, תלמוד), יודעים וחובבי השפה העברית וספרותה, שאחרי כן הביאו תועלת גדולה ליהדות הגרוזית, שמהם היו נלקחים מורים ושוחטים ומפיצים את התורה וידיעת היהדות בין יהודי גרוזיה. אחדים שולחו ע"י הרב הזה, אחרי גמרם את בית הספר, לרוסיה, למקומות תורה "להשתלם" (לבריסק דליטא, ווילנא, לידא). במשך זמן קצר התחילה השפה העברית לצלצל לא רק בפי ילדי בית הספר, אלא גם בפי רוב בעלי הבתים, דבר, אשר היה יקר למצוא עד היום ההוא. לזה היה גם גורם חשוב אחד:

(*) הכוזרי של ר' יהודה הלוי ו"הכוזרי החדש" של דוד ניטו.

(**) ליעקב צבי מקלנבורג.

(***) צריך לציין שכותב הטורים האלה היה אחד מתלמידיו הראשונים.

השפה העברית היתה השפה היחידה המתווכת בין הרב ובין עדתו ואשר היתה קרובה לשניהם, יען כי האחד לא ידע ולא הכיר אלא את השפה הגרוזית והשני את האידיש בלבד. ולכן היו מוכרחים לדבר בשפה זו, שהיתה פחות או יותר מובנת לשני הצדדים. גם זה צריך לציין, שלא רק הרב, אלא כל בני ביתו, לרבות גם אשתו ובנותיו ידעו עברית צחה וע"פ הרוב דיברו עם התלמידים ועם אחדים מן הבעלי בתים עברית: הרב היה דורש את דרשותיו בעברית, שתלמידיו תירגמו אותן לגרוזית לעם וכל זה גרם להפצת העברית בין התושבים.

האיש הזה חלם גם על הרבה דברים חשובים. הוא רצה לשנות גם את פני המבנה הכלכלי של בני עדתו. נלחם בכל כוחו ברוכלות, בטלטול מכפר לכפר והטיף לעבודה ולמלאכה. רצה להפיץ בין הנוער הרבה מקצועי-אומנות המחיים את בעליהם. גם הביא אומנים אחדים. אבל הרבה משיאפותיו ומרעיונותיו נשארו רק חלום יפה. הוא עצמו לא היה כל כך איש מעשי. היו לו אידיאות נשגבות וכוונות טובות, אבל לגשמן בחיים לא היה יכול. זה היה למעלה מכחותיו. הסביבה והתנאים לא היו מתאימים. השדה היה יותר מדי בור ולא כל כך בנקל היה אפשר להפוך אותו ל"אדמה פוריה".

גם צריך לציין את זה, שבאדם גדול זה היה נמצא חסרון אחד, חסרון פסיכולוגי, כמעט טבעי, שלא היה יכול להשתחרר הימנו ושגרם לו וגם לידידיו הרבה אי-נעימות ועגמת נפש. האיש הזה, שהיה מטבעו נוח לבריות, רחוק מבצע כסף, מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות ומוכן לעזור לו בכל יכלתו, נוטה היה ל"ממשלת יחיד" בעבודת הצבור. לא ידע ערכו של שיתוף הכוחות בעבודה ולא היה סובל שום עסקן צבורי אחר במחיצתו, אלא רצה לעשות את הכל בעצמו, על דעת עצמו "בעצם ידיו". זה היה למעלה מכחותיו ולא היה מספיק לו הכוח להביא את הענין לידי גמר. באופן כזה, היו הרבה התחלות יפות ואפשרויות רבות נכשלות ונופלות. אבל אם ככה ואם ככה, בהחלט אפשר לומר שהאיש הזה חולל "מהפכה" שלמה במהלך הדתי, הרחגני וההיגיוני של היהדות הגרוזית. העיר הרבה כוחות נרדמים, הביאם לידי תסיסה והרבה קהילות לידי קנאה (קנאת סופרים) וחיקוי ממנו לראות וכן לעשות.

בתי תלמוד-תורה, פחות או יותר מתוקנים ובעלי תוכן במובן לימודי הדת והיהדות, נוסדו גם בעיירות אחרות, אשר בראשם עמדו מוהלים, או "ראשי ישיבות" מיהודי רוסיה: בכותאיס, קולאשי, אוני, סודווינא ועוד. הגדיל לעשות בית-ספר אחד בסאטשחרי, אשר נוסד בשנת 1908 על ידי אחד מילידי ירושלים, יהודי גרוזי, תלמיד ישיבת "תורת"

חיים, חיים אליהשווילי, אשר גם משם יצאו בחורים יודעי תורה, מסדרים דף גמרא" ויודעי השפה העברית. אחדים מהם גם נסעו לרוסיה להמשיך את לימודם בהישיבות הגדולות. יחד עם שינוי פני הלימודים לטובה, ההתעוררות הרוחנית והטבת פני החינוך, חדר גם הרעיון הלאומי והציוני לגרוזיה, ביחוד מעת אשר נולדה הציוניות המדינית. הדעה הגיע גם לגרוזיה ושם הרצל היה נישא על השפתיים כשמו של משיח וגואל ישראל.

לחלוץ הראשון להפצת הרעיון הציוני בגרוזיה צריך לחשוב את העסקן הצבורי החרוץ והציוני הנלהב הר' דוד באזוב. על חשבונו אפשר לזקוף הרבה מההתעוררות הלאומית והעבודה הציונית בגרוזיה, ביהוד בקרב הנער. הוא היה רב בעיירה נידחת, ממש מעבר ל"הרי חושך", באוני, נתק מהעולם ומהישוב הגדול של יהודים. אבל בכל זאת היה פעיל וער לכל דבר לאומי וציבורי. הציונות ורעיון ישוב הארץ היה תמיד קרובים ללב יהודי גרוזיה ועל שטח זה אפשר היה לעשות הרבה. אבל חסרו או אנשים פעילים ובעלי השפעה. אמנם בטיפליס היתה קיימת כבר מזמן הסתדרות ציונית של יהודי רוסיה, אבל השפעתה בין יהודי גרוזיה היתה קטנה ומצומצמת. בין עסקני הציונות בגרוזיה ובכל ארצות הקוקאז יזהיר שמו של המנוח ד"ר מ.ל. שטרייכר. היה הוא האחד בין כל חבריו לרעיון ולמפלגה מן היהודים האשכנזים, שהיה תמיד ער ופעיל ועמד על המשמר של אינטרסי האומה הציונית. זה היה אדם המסור בכלו להרעיון הציוני וחי ממש בשבילו. אותו אפשר לחשוב לאבי הציונות בגרוזיה ולמפיצה היותר ותיק, ולא רק בין הישוב של יהודי רוסיה, אלא גם בין יהודי גרוזיה, אשר תמיד התאמץ להתקרב אליהם ולהבינם וגם רכש לו השפעה ואמון רב בתוכם.

אמנם עם לידת הרעיון הציוני בגרוזיה נולד יחד אתו גם רעיון ההתבוללות, זה בן-הליווי של הציונות והתחיה הלאומית. צעד אחר צעד ליווה הרעיון הזה כצל את הרעיון הציוני ומצא קן בלבבות אחדים מבני הנעורים. מכותאים יצאה הרעה. כותאים, שהיתה הראשונה כמו שהזכרנו, להתעוררות ולהתקדמות, כותאים זו נהפכה אחרי כן לרועץ, לקו הקליריקאליסמוס המנוול ולהתבוללות המחוצפת. במצב זה, במצב של "ערבוב תחומין" בין התרדמה וההתעוררות, במצב של ההתהוות וקבלת צורה איזו שהיא, השיגה המלחמה העולמית את יהודי גרוזיה.

המלחמה העולמית, כמו בכל מקום כן בגרוזיה, זעזעה, יחד עם שאר האזרחים, את היהדות הגרוזית עד היסוד. היהדות הגרוזית, אשר עתה התחילה להתנער מתרדמה ממושכה במשך מאות בשנים ולסדר את חייה בתנאים ההווים ולתהות על חייה ומצבה, הוצאה פתאום ממסלול ההתפתחות הנורמלית. קודם כל נהרסו חיי הרבה משפחות, נתגייסו

אנשים בעלי־בתים ובעלי־משפחות, שלפני יום עמדו בשורות מלחמת הקיום ובנין חיים משפחתיים וחברתיים ונתפזרו לכל רוח.

בראשית המלחמה נדם הישוב העברי בגרויה מהרעם הפתאומי ולא ידע מה לעשות. איזו שוויון־נפש, איזו אדישות אחזו את כולם וענייני הצבור כמעט שהוזנחו לגמרי. אבל עד מהרה שבה רוחו של ישוב זה אליו, התעורר ושבו לו הכוחות ורצון החיים שוב התחיל לזרום בעורקיו. התחילו הימים, ימי ברכה לסוחרים. אלה אשר רק השתמטו מחרב היונה, מסופת המלחמה, והראו עירות, זריזות וכשרון ההסתגרות לחילופי החיים ותמורותיהם, גם הוציאו תועלת מאנדורלמוסיה עולמית זו. כמו בכל מקום גברו, עתקו וגם עשו חיל במובן החמרי. על במת החיים צצו עשירים חדשים, אלה היורדים של אתמול שעלו לגדולה: „גבירי־בן־לילה“, „עשירי המלחמה“. בכותאים, טיפלים, באטום ועוד קנו היהודים בתים על בתים ונחלאות והחיים המו ורעשו מסביב. אבל בתשואות חיים אלה זרמו החיים הרוחניים, נסגרו בתוך ד' אמותיהם וצומצמו. כל העצבים היו מתוחים וכל הכוחות האינטלקטואליים המרעטים חיכו לגמר המלחמה ולתוצאותיה והנה הגיעה גם המהפכה.

המהפכה הגדולה של שנת 1917, כמו בכל מקום כן גם בגרויה, דושמה היה גדול על כל עם ועם ובכל פינות החיים והחברה. זאת התקופה הגרעצה והנשגבה בחיי האנושיות, „השם פה לאִלם“, אשר בה אדם מתרומם אל על, חובק שמיים בזרועותיו ומאמין בכוחו וברוחו העז המחולל נפלאות. גם על היהדות הגרונית היתה השפעתה גדולה, גם בציציות ראשה אחזה והניעה אותה. גם היא הרגישה, שהכבלים נפלו ומכסה הקרח אשר רבץ על הלבבות נמס, וכל אחד ואחד חרג ממסגרתו והסתדר איש על דגלו ואיש על מחנהו. כל דגל ודגל וכל מחנה ומחנה יצא אל במת הצבור לעשות לו נפשות. נשמע גם קול הצינונות והמאוויים הלאומיים אחרי שתיקה של שנים אחדות בגזירתו של הצאר הצורר. נתפרסם קול קורא של ציוני רוסיה להכנסיה הצינונית בפטרבורג, אשר בה היו צריכים להעמיד לא רק שאלות „צינוניות טהורות“, אלא גם ליצור תכנית של עבודה צבורית ולאומית להבא, הצינונות הגרוניות גם כן התכוננה לבחירות, לעבודה ולפעולה בתוך שדרות העם.

היהדות הגרונית היתה תמיד כר נרחב לתעמולה לאומית וצינונית. בזוויות נשמתה היו תמיד חבויים זיקי האהבה וגעגועים כמוסים וטמירים לאומה ולאִרץ, אשר היה די לנגוע בה, שתתלקח לשלהבת גדולה ועצומה. אבל לא הצליחה השעה ומפני אִי־אלה גורמים ומסיבות שונות לא כוון הזרם אל אפיק הנכון ונפשה של יהדות גרויה נטרפה לכל

הרוחות. כולם השתתפו בבחירות אל הכנסיה הציונית בפטרוגרד. גם האורתודוכסיה והצבור הכותאיסי, אף כי ניהלו תעמולה להצביע בעד רשימת האורתודוכסים החרדים ומחזיקי התורה והדת, אבל מן הצבור לא פרשו והשתתפו בבחירות ולא היו ביד אחת עם המתבוללים. אולם גם המחנה הקטן של המתבוללים לא נשאר קפוא על מקומו וגם הוא יצא „לפעול“ ולהרים את קולו בתוך הצבור היהודי-הגרוע. קן המתבוללים והקלריקלים היתה, כמו שהזכרתי לעיל, כותאיסי. הרעיון האנטי-ציוני נולד שמה, במשך זמן קצר קיבל צורה כה חריפה וכבש תחת כנפיו חלק גדול מן הצבור היהודי בגרוזיה.

כשנפלה ממשלת קרנסקי ורוסיה באה תחת שלטון הבולשביקים, התפרדו מרוסיה הרבה ארצות ועמים קטנים ובתוכם גם גרוזיה, אשר ב-26 למאי 1918 למאי הכריזה על עצמאותה בתור מדינה סוברנית, העומדת ברשות עצמה. רסן השלטון לקחה הסוציאלי-דימוקרטיה (מנשביקים) הגרוזית, המפלגה השלטת, הוכרזו שלטון דמוקרטי-רפובליקני. הסוציאלי-דימוקרטיה שמרה על פרינציפי מפלגתה: חופש הדיבור, הדפוס, האסיפות וכו' וכו', ובאופן כזה נתנה אפשרות לכל מפלגה ומפלגה לעבוד בתוך הצבור ולנהל תעמולה כאוות נפשה באין מפריע. מרכז ההסתדרות הציונית היה בטיפליס ומשם היתה מצודתה פרושה על כל שדרות הצבור.

אחרי הכרזת עצמאותה של גרוזיה הראו המתבוללים פעילות רבה ואומץ לב והתחילו לתקוף במרץ ובעוז את הרעיון הציוני והלאומי בעתונות ובעל פה. גם האורתודוכסיה, ששמרה תמיד את עברתה להציונות ובכל עת-מצוא היתה מן המקדימים ליידות אבן בה, התחברה אליהם והתחילה לרדוף אותה באף ובחימה. בכותאיסי חברו יחד כל המתבוללים והקלריקלים לשרש אחרי ה„שורש פורה ראש ולענה“, הציוניות. בראש המתבוללים עמדו משפחת חננאשבילי (שני סטודנטים יוסף ומיכאל) וראש הקלריקלים ומנהיגם הרוחני היה הרב הכותאיסי, חכם ראובן, אשר אדיקותו הנבערה וקנאותו הנפרזה לא ידעו כל גבול. זה היה אדם בעל השגות פשוטות, לא ידע את העולם בכלל ואת העולם היהודי בפרט, אדם, שלא עלה בחכמתו ובכשרונותיו על חכם פשוט מחכמי גרוזיה, אבל מפני המקום שהוא נמצא בו (כותאיסי נחשבה לעיר ואם ביהדות הגרוזית) והצבור שעמד תחת השפעתו ועוד כמה וכמה סיבות גרמו, שהאיש הזה מילא בחיי היהודים הגרוזים תפקיד של ריאקציונר, קנאי חשוך של ימי הביניים, המשתגע למראה קו האור, „זולל הציוניות“.

הוא לא היה יחידי. על ידו עזרו ואתו עבדו גם שליחי הרבי

מליבאוויץ. מאין באו אלה לגרוזיה? מוזמן המלחמה העולמית כשזה גלת-מאנצו ומ-מקום כבוד" ונתגלגל לרוסטוב אשר על נהר דון, התקרב לקוקאז ונולד בו הרעיון לקחת לו את הבקעה הפרוצה הזאת ולגדור בה גדר, להפיץ את תורת החסידות בין יהודי גרוזיה ולהכניסם תחת כנפי שכינתו. דרך רוסטוב היו עוברים אחדים מסוחרי כותאים, אשר התודעו אליו ואשר תפש אותם בלבותם והציע להם לשלוח אליהם את שלוחיו לארץ גרוזיה וביחוד לכותאים. באופן כזה, במשך זמן קצר צצו פה ושם שליחיו עושי רצונו של הרבי הזה בגרוזיה, אשר היו מרביצים את תורת רבם. כל הכנופיה הזאת ניהלה תעמולה נגד הציוניות והרעיון הלאומי, הרעילו את האתמוספירה במלשינות וריבות-שוא וקוממו כנגדה חלק הגון מן הצבור בכל מיני אמצעים לא מהוגנים, בדימוגיה זולה של יראת שמים ו-דת ישראל המחוללת בידי הציונים "ר"ל. אלה הכריזו כל האמצעים לכשרים רק לרדוף, להשמיד ולהחריב את הציונות ואת הציונים עד חרמה, עד ששוחט אחד, יהודי אשכנזי, מחסידי ליבאוויץ בכותאים, שקראו לו ר' זלמן, שלף את סכיניו נגד קהל ועדה וקרא, שאף כי כתוב בתורה הקדושה "לא תרצח", מוכן הוא לשחוט עשרה ציונים בבת אחת אפילו ביום הכיפורים עצמו "בלי ברכה".

ככה הורעלה הסביבה והתלקחה אש השנאה לכל דבר ציוני ולאומי במקומות אחדים בגרוזיה וביחוד בכותאים, עד שהיה מסוכן להעלות שם ציון וארץ-ישראל על השפתים. חלק גדול מזה צריך לזקוף על חשבוננו של הרבי מליבאוויץ, על חשבוננו של מגן התורה והיהדות זה, כביכול, בגולה, שאחדים בזמן האחרון מתריעים עליו כל כך, ועל חשבון קולות הקוראים שלו נגד הציונות ונגד הרעיון הלאומי, שהיו נדבקים על כל כתלי בתי כנסיות. באופן כזה הלכו הרבה כוחות לטמיון, נשטמו הרבה אפשרויות חשובות, שהיה אפשר לעשות בגרוזיה לטובת הצבור היהודי שמה ולטובת הארץ והישוב. וצריך לציין שגם הצבור הכותאיסי היה קרקע מוכשר לכך. עם הטבת המצב החמרי וצבירת הון "בשעת חירום", התרקם וקיבל צורה גם אותו האלמנט הידוע כל כך בחיינו הגלותיים — "בעלי-הבית הנכבד", אותו בעלי-הבית השבע, השליו והמפקק מרוב טובה, המבליט את כרסו ומספק את תאוות הכבוד שלו בגבאות ובכל מיני פילנטרופיה. הלא זה המתחסד, המראה טלפיו לעין כל מבחוץ, והשקוע במ"ט שערי טומאה ואכולת-אוות בחייו הפנימיים. הוא "הירא-שמים" על חשבון אחרים, בעלי-בטחון" גדול בכל עניני הצבור, יהודי של "אם ה' לא יבנה בית" הלא-מאמין לקדוש ברוך הוא בעסקיו הפרטיים על פחות משהו

פרוטה. וככה נפלגה היהדות הגרוזית בעצם יקיצתה והתעוררותה לפלגות פלגות. הלאומיים והציונים מצד זה והקלריקלים והמתבוללים מצד זה.

אולם גם הציונים לא טמנו ידם בצלחת. הם הכריזו מלחמה על כל הכנופיה הזאת בעתונות ובעליפה וניהלו על פני כל החזית מלחמת מגן ומלחמת תנופה. באותה שנה, איוה חדשים אחרי המהפכה, באתי אני לטיפליס להשתקע. החיים הציבוריים היו משותקים לגמרי אצל היהודים הגרוזים בטיפליס. לא היה בית ספר עברי והילדים היו מפוזרים לכל הרחוקות, אחדים אצל מלמדים פרטים ורובם בלי כל לימוד וחינוך. אז פנו אלי אחדים מנכבדי הקהילה לארגן את הצבור וליסד בית-ספר צבורי. אם כי אני לא על מנת כן באתי לטיפליס, אבל נזכרתי בפתגם השגור והידוע של „במקום שאין אנשים“, וגם חששתי, שמא גם אל קהילה זו יבוא איוה „מזכה את הרבים“ של שליחי הרבי מליבאוויץ ויפרוש כנפו עליהם, לכן נתתי את הסכמתי ומיד ניגשתי להענין.

קדם כל סולקו הצידה הגבאים, אשר כבשו את ענייני הצבור תחת ידם ולא עשו כלום ולא הניחו גם לאחרים לעשות, שכל זכותם היתה רק זאת, שהם עשירים ו„בעלי-חזקה“ להיות גבאים ולעמוד בראש הצבור. נבחר ועד-קהילה מורכב ממספר ידוע של אנשים, על הרוב מן השדרות הבינוניות והנמוכות, אנשים פעילים ובעלי מרץ, אשר רק צריך היה לתת להם כיוון ידוע ודחיפה נחוזה. נוסד בית ספר עברי עממי בן חמש מתלקות. זה היה הנסיון הראשון בין היהודים הגרוזים של בית-ספר מאורגן ומסודר על יסודות פדגוגיים, על פי שיטת עברית בעברית, שהוכתר אחרי כן כהצלחה מרובה ונהפך כמעט לבית-ספר מופתי ליהדות הגרוזית ולזוועה וקללה להקלריקאליים שלה. הדבר היה בעצם תקפן של המלחמה והמהפכות העולמיות. היינו נתוקים מהעולם היהודי הגדול. היה מורגש חוסר במורים, בספרים עבריים מתאימים. בכל זאת התגברנו על כל המכשולים ובעזרת מורים צעירים ובעלי מרץ (אחד מהמורים או בבית ספר זה הוא כעת אכר בתל-עדיים*) ניגשנו למלאות אחר תעודתנו, לחנך נוער עברי, מדבר עברית ומחונך ברוח לאומי ויהודי. והתקוות לא הוכזבו.

במשך זמן קצר נשמע צלצול השפה העברית בפי הילדים בבית-הספר וברחוב ושרו שירים עברים לאומיים. ראה הצבור והתרגש למראה עיניו ולמשמע השפה העברית בפי ילדיו, השתתף בכל כוחותיו

* הוא מר יחיאל עמיחי, שנזכר במבואנו. (ג.ק.).

בתמיכת בית הספר ובהחזקתו וכל הצבור הטיפליסאי של יהודי גרוזיה התרכז והתארגן מסביב לבית הספר ולוועד הקהילה, שעמד בראשו ונמצא תחת השפעתו, ולא נתן לרוח המשחית, רוח ההתבוללות הקליריקאליזם השחור, לחדור לתוכו. ובו בזמן, שכותאים נהפכה לקן ההתבוללות והריאקציה, היתה טיפליס מבצר עז להלאומיות והרעיון הציוני. בכדי להראות על ההבדל ששרר בין טיפליס וכותאים ביחס לכל דבר לאומי וציוני, הנני להביא פה דוגמה אחת, שתשמש לנו בתור עדות על הלך-הרוח של העדה הכותאית ועל דמותו הרוחנית של רבה „חכם ראובן” שעמד בראשה. זה היה, כמדומני, בשנת 1920, ולגרוזיה התגלגל באיזה אופן שהוא „פילם” ארץ ישראלי, שהיו בו תמונות מחיי הגדוד העברי במחנה וכן תמונות ממראות הישוב הישן והחדש. כשרק גודע הדבר להצבור היהודי בטיפליס נהפך הדבר לתעמולה ציונית חשובה ויום חג היה היום הזה להצבור היהודי בטיפליס. כל העם, מזקן ועד נער, טף ונשים, נהר אל הראינוע, אשר שם הציגו את התמונה ולא נשאר אחד שלא זכה לראות לפחות על היריעה את ארץ חמדתו. היו בתוך הבאים גם כאלה, שאולי זה היה בפעם הראשונה בחייהם, שרגלם דרכה על סף הראינוע. ומה היה בכותאים? רק גודע להרב הכותאסי ולה„חבריה”, שיציגו את התמונות גם שם, התאזר בכל כוחותיו והכריז בכל בתי הכנסיות „חרם חמור” על מי שילך לראות „את התמונות של הציונים יש”ו” (*). ובו בזמן, שהבעלי-בתים הכותאסאים היו ממלאים את אולמי הראינוע, שהראו כל מיני תמונות פורנוגרפיות, והרב הזה לא היה חש ולא היה מרגיש, לא יכול היה לראות ברעה אשר ימצא את עדתו „בטמא את עיניו” למראה התמונות הציוניות.

באותו הזמן הורגש צורך לייסד אורגן ציוני בגרוזיה, על מנת להפיץ את הרעיון הציוני בין יהודי גרוזיה וכן להילחם מעל עמודיו בכל המחזות המתבלים והמהרסים. הפריסה [העתונות] הגרוזית, אשר בתחילה היו שעריה פתוחים לרווחה למאמרינו המטיפים להגדרה לאומית עצמית ולהפצת התרבות העברית בין יהודי גרוזיה, כשהריחה ריח הילוקי הדעות וחילוק הלבבות בין היהדות הגרוזית, שינתה את דעתה והראתה חיבה למתבוללים. וככה נעשה הוצאת העתון בשביל יהודי גרוזיה לצורך השעה. ההסתדרויות הציוניות, אשר בטיפליס ובבאקו, הבטיחו עזרה כספית ובאופן כזה הוחלט להוציא שבועון ציוני בגרוזית בשם „חקא־אבראָליסא” (קול עברי). מכמה וכמה טעמים

(* ימח שםם וזכרם.)

מצאו לנחוח להוציא את העתון בכותאים, שם היו הקוראים מרובים יותר והחזית נמצאה שמה. אז הציעו לי הד"ר שטרייכר ועוד חברים מכותאים, שאעבור לכותאים ואקבל עלי את עריכת העתון והנהלתו. אני סירבתי, יען כי זאת היתה אומרת לעזוב את בית הספר, שעמל כה רב הושקע ביסודו, ולהפקיר את התלמידים וכל עניני הצבור שנעשו יקרים לי במשך הזמן. גם החברים הרגישו בזה ולא הפצירו בי ולכן נמסרה עריכת העתון לסטודנט צעיר אחד, שלמה ציציאשבילי *), צעיר בעל מרץ וציוני נלהב, אבל קצת בלתי־מסודר ולא מסוגל לנהל את הענינים כראוי, ביחוד מהצד החמרי. לכן, למרות הסיוע ההגון שהמציאו להעתון הזה שתי ההסתדרויות הציוניות הנוכרות וגם אנשים פרטיים, לא התקיים זמן רב (התקיים כשמונה חדשים בערך). אבל גם במשך זמן קיומו הקצר כבר הספיק לו העתון לרכוש את דעת הקהל, נשא את דגל המפלגה ברמה, דן על כל הופעות החיים היהודים בגרוזיה והשאלות העומדות על הפרק במרץ ובאומץ לב, תקף את כל חוגי המתנגדים, ודיבר את האויבים בשער.

אבל יחד עם זה גם המתבוללים ובעלי־בתים הכותאיסיים הראו פעילות רבה. הם הכריזו בפומבי, שהם „גרוזנים בני דת משה“, הדגישו את לאומיותם הגרוזית והפטריוטיות שלהם לגרוזיה והשתמשו בכל מקרה שבא לידם להראות את הציונים כאויבי העם הגרוזי והעצמאות הגרוזית. והגיע הדבר לידי כך, שאידיאולוגי המתבוללים והפלוטוק־ראטיה בכותאים התחילו לפרסם גם, מאמרים אנטישמיים, מלאי שטנה והסתה נגד היהודים האשכנזים בהעתונות הגרוזית והרוסית שבטיפלים וכותאים, הרוצים ל„בולל“ את „הגרוזים בני דת משה“ בין היהודים. גם האינטליגנציה הגרוזית שינתה את טעמה ואת דעתה ביחס להתנועה הלאומית היהודית ולא היו פניה אֶתה כתמול שלשום. בראותם את ה„חולשה היהודית“ ואת מקור התורפה שלה לשיר את „מה יפית“ ולרקוד לפני כל תקיף ובעל שלטון, השתמשו בחולשה זו, תמכו בהמתבוללים והתחילו לרמוז מצדם להפלוטוקרטיה היהודית, שאם הם רוצים לשבת בארצם וליהנות מטובה, עליהם גם למכור את נפשם, לטשטש את לאומיותם ולהתבולל. הופיעו בתוכה גם „אנשי מדע“ „אנתרופולוגים“ (פרופ' דז'אואחישוילי, ד"ר גומרטלי) ש„הוכיחו“ על פי „סימנים מובהקים“ ו„חקירות אנתרופולוגיות“, שהיהודים הגרוזים המה מצאצאי הגרוזים שקבלו את הדת היהודית (איך ובאיזה אופן קרה הדבר הזה, זה לא היה איכפת כל כך, מספיק היה ש„חכמת אנתרופו־

* הוא נסע אחרי כן לארץ־ישראל ואחרי התלבטויות וסבל־חיים קשה גמר לפני שלש שנים את חייו באופן טרגי וביסורים נוראים.

לגויה" היתה על צדם). וככה נוצרה ה"אידיאולוגיה" של ההתבוללות הגרוזים בני דת משה" בתוך היהדות הגרוזית.

אחרי המהפכה והכרזת עצמאותה של גרוזיה, נולד הרעיון לארגן את כל היהדות הגרוזית תחת ארגון לאומי אחד חזק, שימשש ביאת-כוח לכל היהדות הגרוזית כלפי פנים וכלפי חוץ. לא נקל היה כל כך להוציא את הדבר לפעולה, לנצח מסורת בת מאות בשנים של פירוד הלבבות ואל "איש לאהליך ישראל". לכן החלט לעשות כל זה בהדרגה: קודם כל לארגן את הקהילות על מקומותיהן בתור יחידות ואחרי כן לעשות את הצעד האחרון של איחוד כל הקהילות בגרוזיה. באופן כזה נגשנו לסדר ועד לאומי ליהודי טיפליס, שימשש אורגן עליון ובאי-כוח של כל הישוב היהודי בטיפליס. הרבה מסיתים ומשטינים (משני הצדדים מהגרוזים ומהאשכנזים) עמדו לרעיון איחוד הקהילות, להפריד בין היהודים הגרוזים והאשכנזים, אבל השפעתנו היתה די גדולה עד הצליח בידינו, וכך נוצר אורגן מאוחד לשתי הקהילות הראשיות בטיפליס, היהודים הגרוזים והאשכנזים.

אמנם ועד לאומי זה היה במשך כל ימי קיומו עשיר בוויכוחים ועני ממשש. כל זרם זרם, כל מפלגה ומפלגה נעץ חרב בפתחו ולא ויתר על קוצו של יוד מתכנית מפלגתו. ה"בונד" רצה לכופף את התורה הסוציאליסטית כניגית והפך אותה לבמה להטיף מעליה תורת מלחמת המעמדות. הפועלי ציון ביקש לקדש את שם האידיש ברבים ולמסור את עצמו עליה. ריב המפלגות ופולמוס הדברים על "דוקטרינות מתות", שלא היו להן שום תפיסה בחיים הריאליים של הזמן ההוא והסביבה ההיא, אכלו את מיטב הכוחות של האורגן הזה ולא הספיק לעשות שום דבר ממשי. אולם כל זה היה כלפי פנים. אבל כלפי חוץ שימש לדימונס-טרציה, לאחדות לאומית ולפלטפורמה צבורית חשובה.

בשנה ההיא (שנת 1918) אירע מאורע, שהוכיח לנו בפעם המאה ואחת, שבגולה אין לנו לסמוך על האומות, ו"חסד לאומים חטאת". הוועד הלאומי הגרוזי הכריז על עצמאותה של גרוזיה וקרא לאסיפה המכוננת. היהדות הגרוזית היתה צריכה לשלוח שלושה צירים (אחד מיהודי רוסיה ושניים מיהודי גרוזיה. גם החלוקה הזאת נעשתה נגד רצוננו). הוועד הלאומי הטיפליסאי, באי-כוח מאורגן ונבחר מכל הצבור היהודי בטיפליס, לקח על עצמו את האינציאטיבה להזמין באי-כוח כל הקהילות היהודיות מכל הערים והמקומות שבגרוזיה, להכריז על עצמו כעל ועד לאומי של כל יהודי גרוזיה ולבחור צירים לאסיפה המכוננת הגרוזית. וכן היה.

לקריאתו נענו כמעט כל הקהילות. מכל המקומות נשלחו צירים וגם

באייכחם של חלק מהצבור הכותאיסי (הציונים והלאומים). לא השתתפו, כמובן, המתבוללים והקלריקלים הכותאיסים שהם סידרו בחירות לעצמם. התכנסו בבית הכנסת גבאים ו...כלי הקודש" עם אחדים מן המתבוללים, הכריזו את אסיפתם כאסיפה „בין־מפלגתית" ובחרו בשני צירים. אלה נספחו לרשימת הסוציאלי־דמוקרטים. כיוון שיצאו אתם יחד ברשימה. הסוף היה, שוועד הבחירות לאסיפה המכוננת הגרוזית אישר את הבחירות של קומץ אנשים מכותאים ופסלה את הבחירות של הוועד הלאומי הטיפליסאי ובאייכח כל הקהילות היהודיות בגרוזיה. פה התגלתה הפוליטיקה המנוולת של הסוציאלי־דמוקרטיה הגרוזית ביחס לשאלה זו. זה היה „גזל משפט" וקיפוח־זכות בפרהסיא ובכוונה תחילה להרחיק את הציונים מהפרלמנט הגרוזי, דבר שלא פיללנו לו, שכה באופן ציני ירמסו את היקר והקדוש להם — הוא „חוק הבחירות", אשר כה התריעו עליו על כל פרשת דרכים. אפילו ה„בונד" התרומם באותה שעה לידי גובה של הכרה לאומית וכאשר נוכח שממנו לא יהיה ציר באסיפה המכוננת, הצביע בוועד הלאומי בעד הצירים הציונים על אף ה„בעלי בתים" והמתבוללים (האשכנזים). אבל חבריהם לדעה ולמפלגה, הסוציאלי־דמוקרטים הגרוזים, לא השגיחו בסעיפי המפלגה והשתמשו בסעיפים לאומיים־שוביניסטיים כפי שדרשה מהם הפוליטיקה הלאומית בתור „הוראת שעה".

הדבר הזה העליב אותנו עד מאד. אני גם ערכתי תזכיר חריף על שם יושב ראש הממשלה גוי זורדניה וראשי המפלגה טשחידזה וצרטלי. אבל התזכיר לא הוגש. אחדים מן החברים ומחברי הוועד הלאומי ראו לנכון וכטכסיסי יותר לעבור על המאורע בשתיקה, יען כי ראו פה כוונה מכוננת מראש והרפו את ידי. העדה האשכנזית הסתלקה באופן דימונסטרטיבי מזכותה והציר השלישי לא נשלח. וככה ישבו באסיפה המכוננת הגרוזית שני „באייכח" היהדות הגרוזיות מיהודי כותאים, אחד סוחר פשוט והשני מלמד (חתנו של הרב הכותאיסי), שלא ידעו כלום ולא חפצו כלום, אלא תפשו את המקומות והיו מרימים ומורידים את אצבעותיהם באופן מיכני, כפי הוראת המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית, שדגלו בשמה. ואף זה עשו, סמוך לכניסתם הצהירו בשם היהדות הגרוזיות, שאין להם שום תביעות וצרכים לאומיים ותרבותיים מחוץ לתביעותיו וצרכיו הלאומיים והתרבותיים של העם הגרוזי וכל שאלתם היא רק אחת, שיתנו להם חופש גמור בענינים הדתיים והרוחניים, לא יכניסו שום שינויים ולא יוציאו את ההגמוניה מידי הקלריקלים על בתי הספר והחיים הדתיים והרוחניים של הצבור היהודי. וכאשר קיבלו הבטחה על זה מראש־הממשלה

המוציא לאור דימוקרטיה, או הפלוטוקרטיה הכותאיסית והקלריקלים צהלו
וסמחו והגנו את נצחונם.

באופן כזה לא נשאר לציוני גרוזיה, אלא להיות באופוזיציה, לעקוב
אחרי המאורעות, לבקר מעל עמודי העתון „חמא־אָבְרָאָלִיסָא“ את
מעשי המתבוללים, הקלריקלים והממשלה בעניני היהודים ולהתריע על
כל קלקלה. ויחד עם זה היה על הציונים לנהל תעמולה ציונית ועבודה
תרבותית עברית בין שדרות העם והנוער, וכך היו מתנהלים הענינים
עד שאירע מאורע, שהפך את „תיבת נח“ זו (כך קראו הבולשביקים
להרספובליקא הגרוזית על שם ראש הממשלה נח זורדניה) על פיה
עם כל „שאונה והמונה“ וגם עם ה„פוליטיקה היהודית“ שבה.

גרוזיה נכבשה על ידי חיל הסובייטים בשנת 1921, בחודש פברואר. תקפו אותה פתאום, מבלי שפיללו לזה. איזה חדשים לפני כן עשתה הממשלה הגרוזית חוזה עם שליטי מוסקבה, כרתו ברית ונעשו „ידידים“ וקיבלו מהם הבטחה, שלא יגעו בהם לרעה ועצמאות גרוזיה לא תחולל. אולם מה היא קדושת „החוזה“ וערך ההבטחה נגד „גאולת האנושיות“ על ידי „הכוכב האדום“!

גם לפני הכיבוש היתה כבר „אימת הבולשביזם“ מוטלת על התושבים. לפי השמועות, אשר היו מגיעות „משם“ ועל פי התיאורים שהיארו אותם מתגדיהם, כבר היה הרושם על התושבים, שלבן אדם תרבותי אי-אפשר לחיות תחת שלטונם. ומה פלא אם מיד לאחר הכיבוש נדם הכל. כל המפלגות וכל הזרמים הפסיקו את קיומם וכל אשר הספיק להימלט נמלט על גפשו לחוץ לארץ. נגזרה שתיקה על כל החיים הרוחניים והתרבותיים. מובן, שגם המפלגה הציונית נרתעה לאחוריה ומה גם אלה ה„בעלי-בתים“ „עסקני הציוניות“, אשר גם בשנים כתיקונן אינם מראים פעילות יתירה ואינם מעלים אותה בראש עניניהם ועסקיהם וכל שכן בשעת-סכנה זו. בין לילה נעלם הכל. אפילו ברמיוה קלה לא היה אפשר לרמוז על זה. מכרים עברו זה ליד זה וכאילו לא הרגישו זה בזה כאילו לא הכירו זה את זה לעולם.

אולם היה אדם אחד שלא נרתע, לא חת ולא זע. זה היה הד״ר שטרייכר. הוא העביר את ההסתדרות הציונית לחדרו, עמד על המשמר ומילא מה שדרשה ממנו חובתו המפלגתית. באותן השנים הופנה זרם החלוץ לגרוזיה. נמל באטום שימש המוצא היחידי לא״י ובטיפליס, בתור עיר מרכזית, התרכז הזרם הזה. בכל זה היה צריך לטפל, לסדר, להמציא רשיונות היציאה, שלא לעזובם ביד הגורל. אדם זה נשא את הכל על שכמו. אבל בא המוות, זה המכניע היותר חזק והכובש היותר אכזרי והכניע גם אותו. אחרי זמן מה חלה במחלת הטיפוס אשר מת בה ואחרי מותו כמעט שקפאה גם התנועה הציונית בגרוזיה.

גם „התורה נחתמה“. נסגרו כל ה„חדרים“ ונתבטלו מוסדי הלימוד. גם לבתי-הספר אשר בטיפליס בא הקץ. ימים אחדים אחרי הכיבוש קיבלתי הודעה, אשר בה הודיעו לי מהקומיסריון להשכלה, שיחד עם בתי-הספר הצבוריים והפרטיים נחשב גם בית ספרי לסגור ועלי לעמוד

בחיל המוריס המגוייסים ולהיות מוכן בשעת הצורך למלא את חובתי, חובת מורה, תחת השלטון הסובייטי. לא היתה ברירה אחרת. כולנו הרכנו את ראשינו לפני הכוח והאלימות.

בהיכבש גרוזיה על ידי הסובייטים, בימים הראשונים להכיבוש, התנהג המשטר הסובייטי עם התושבים בלויאליות ובאדיבות גמורה. הסובייטים ראו את הבהלה והחרדה, אשר השתררו בין האזרחים לרגל הכיבוש ורצו להשפיע על התושבים להשקטם. הם כאילו רצו לפזר את השמועות הרעות אשר מתנגדיהם היו מפיצים עליהם ולקנות את לבב האזרחים ביחסם המתון. הם השתדלו ל„הוכיח“, שלא החייל הרוסי כבש את גרוזיה, שהיא לא נכבשה על ידי הנשק, אלא היתה „מהפכה פנימית“, עצמית. הפועלים והאכרים „הנחנקים תחת עריצות המנשביקים“ חוללו את המהפכה. והחיל האדום הרוסי? הם רק באו ככה להשתתף „בחגיגת־מצוה“ זו! באופן כזה, בהזמן הראשון חופש ניתן לכל אזרח לעשות כאוות נפשו „ולטייל על פני כל הארץ לארכה ולרחבה“, אם כי ברוסיה שרר עוד הקומוניזם הצבאי בכל תקפו ומטראותיו ותורת ה„נא־ף“ טרם ניתנה על ידי לנין. הסוחרים האמינו לזה, צצו ממחבואיהם עם צרורות סחורתם... אבל הכוחות האינטלקטואלים, ביכרו את ה„שב ואל תעשה“, הניחו את כלי־הזין ונכנעו לפני הגורל.

אבל לאחר זמן קצר נוכחו התושבים ששגו ברואה. ביום בהיר אחד והנה מחנות מחנות של סוחרים מנוהלים על ידי הצ'קיסטים ופניהם אל „האורתטשלא“ (רובע בטיפליס, שם נמצא בית־הכלא העירוני). אז הבינו עם מי יש להם „עסק“.

אחרי זמן מה נקראתי לקומיסריון ההשכלה. שם נמסרה לי הודעה רשמית, שהממשלה פותחת בית־ספר בשביל יהודי גרוזיה בטיפליס בשם בית־ספר־יהודי עמלני מס' 102 תחת הנהלתו, ועלי לרשום את התלמידים מחדש וגם להעביר את כל רכוש בית הספר בעבר על שם בית־ספר זה ולעבור לדירה חדשה אשר הקציאו לכך. השאלה הראשונה אשר התנגשנו בה היתה שאלת השפה. כידוע השפה העברית נתגרשה מכל בתי־הספר הסובייטיים בשביל היהודים; עמדה איפוא גם לפני השאלה מה יהיה גורל השפה העברית בבית ספר חדש זה, שמזכים בו את היהודים הגרוזים שבטיפליס?

השיחה בנידון זה ניהל אתי סגן הקומיסר להשכלה, קנדלקי, ששב מרוסיה באותם הימים אשר כנראה „ריב הלשונות“ בקרב היהודים ברוסיה לא היה זר לו. אני עמדתי בתוקף על זה, שבבית־ספר זה צריך שיוקצה מקום חשוב להשפה העברית אם לא בתור שפת ההוראה,

לפחות בתור שפה, שפה לאומית, שתהיה נחשבת ללימוד חובה בבית הספר. הוא שאל ממני אם יש הרבה מדברים בשפה זו בין היהודים הגרוזים. השיבתי לו, שזכות השפה העברית בתור שפה לאומית אינה תלויה בזה אם „מדברים בה הרבה או מעט“, אלא עובדה היא שהשפה העברית היא השפה הקרובה ביותר לכל לב יהודי גרוזי ואם לא מדברים בה, רובם מבינים אותה וקשורים אליה בכל נימי נפשם. היהדות הגרוזית לא יצרה לה שפה מיוחדת לעצמה כהיהודים בשאר המקומות, ולא תמיד חשבה את השפה העברית לשפתה הלאומית היחידה. ואם ירחיקו אותה מבית הספר היהודי, או בזה הממשלה הסובייטית מגלה את דעתה בשלילה על לאומיות יהודי גרוזיה, בהרחיקה מבית ספרה את הסימן הלאומי הראשי והעיקרי ליהודי גרוזיה — את השפה העברית. באופן כזה אין שום הגיון בפתיחת בתי-ספר מיוחדים ליהודי גרוזיה, יען כי אלה יהיו מרוקנים לגמרי מכל תוכן וצבע יהודי. אחרי חילופי הדעות וויכוחים, אמר לי, שאת השאלה הזאת ימסרו להחלטה למחלקת המיעוטים הלאומים שעל יד הקומיסריון להשכלה ושם יסדרו את השאלה הזאת כמו שצריך.

בית-הספר העמלני ליהודים נוסד בטיפליס בשנת 1921. אני עמדתי בראשו במשך שנתיים בתור מנהל והשפה העברית היתה גלמדת בתור שפה לאומית. גם נתפרסם דבר הממשלה, שבו הוכרזה השפה העברית בתור שפה לאומית ליהודי גרוזיה ולחובה בבתי ספר ליהודים אלה. לכאורה, מי שעמד קרוב לעניינים אלה ברוסיה וידע את יחסה של הממשלה לשאלה זו, יתפלא, איך זה עלה בידנו להשיג מיד הממשלה הסובייטית זכות זו. אבל כשנעיין בדבר אז נבין את הסיבות שגרמו לזה. כמו שציינתי למעלה, התייחסה הממשלה בהזמן הראשון בסבלנות עם התושבים, ויתרה על הרבה דברים, ביחוד להמיעוטים הלאומים ובהוכם גם ליהודים, על מנת לקנות את לבבם ושלא „להקניטם“. כזו היתה הפוליטיקה. וגם צריך פה לציין גורם אחד שעזר הרבה לדבר זה.

בתחדשים הראשונים לכיבושה של גרוזיה על ידי הסובייטים, עמד בראש המחלקה של המיעוטים הלאומיים, אשר על יד הקומיסריון להשכלה, יהודי אחד, קומוניסט ותיק, אבל יחד עם זה אדם משכיל וישר לב, בעל נפש עדינה ויקרה, מנהל גימנסיה יהודית אחת בטיפליס י. ס. רבינוביץ. הוא לא היה מסוג הקומוניסטים היהודים, חברי היבסקציה, „המומרים להכעיס“, שכל כוונתם רק להרוס. אלא עם היותו קומוניסט, חבר המפלגה ואיש ידוע לגדולי הקומוניסטים, בכל זאת כל שאלה שבאה לפניו התבונן בה מכל צדדיה, העריך אותה

לא רק מנקודת השקפה מפלגתית דווקא, אלא גם מצד הריווח וההפסד הרוחניים שבדבר בשביל העם וכך ניגש לפתרונה.

רק האיש הזה הבין את פרק שאלת השפה העברית בשביל יהודי גרוזיה ועמד על נחיצותה, אם אין ברצון הממשלה לבולל את היהודים הגרוזים ולרוקן את בית הספר היהודי מכל תוכן. באופן כזה לא רק עזר, אלא גם קיבל על אחריותו להכניס את השפה, הספרות וההיסטוריה העברית לא רק לבית הספר המיוחד בשביל יהודי גרוזיה, אלא גם לבית ספרו הוא, אם רק ההורים ירצו בכך. הקומוניסטים הגרוזים לא התנגדו לזה בגלוי, אבל כנראה, הדבר לא היה להם לרצון כל כך ואותם צריכים לחשוב לגורמים לזה, שאחרי זמן קצר בפגוש רבינוביץ זה אותי ברחוב, עיכבני לרגע קל, הוציא מכתב מכיסו והושיט לי. זה היה מכתב מיוחד לו מלונאטשאַרסקי (*), שבו היה תובע ממנו נימוקים וביאורים מה המריץ אותו להכנסת השפה העברית לבתי הספר הסובייטיים של יהודי גרוזיה. ואגב הוסיף הוא (רבינוביץ), שהוא לא הושש כלל למכתב זה. נמצא מה להשיב לו.

אני איני יודע מה השיב הוא ללונאטשאַרסקי ואיך יישב את דעתו. אבל את זה יודע אני, שאחרי איזה חדשים כשהתחילו ל„טהר“ את המפלגה מאלמנטים „לא בטוחים“, נפל גם רבינוביץ ברשימת ה„לא-בטוחים“. נחשב ב„לאומיות“ והוצא מן המפלגה. להאשמה הראשית נחשב לו גם „הטא“ זה. אם ככה ואם ככה רק בבית ספר זה נשאר שריד ופליט להשפה העברית לזמן מה, עד שעמדתי בראשו ועד שהייתי נוכח, שכל העמל הוא לשוא. ראיתי, שבית-הספר מוקף שונאים ומחבלים מכל צד, ואין שום טעם למלחמה ועל כן עזבתי אותו. במקומי בא אדם אחד, גם כן יהודי גרוזי, שנטמע בין הרוסים, אדם בלי אופי ובלי צבע, רחוק מן היהדות, יותר מן הגוי. הוא נתן כיוון אחר לבית-ספר זה, שהיה המשך של אותו בית-ספר עממי צבורי, אשר במשך זמן קצר הספיק כה להתחבב על הצבור היהודי בטיפלים ונעשה לו למוסד לאומי יקר.

המצב החמרי הורע לגמרי. הממשלה הסובייטית, כמו בכל מקום כן בגרוזיה, לא דחקה את רגלי היהודים בתור שכאלה. אבל, כמו בכל מקום כן גם בגרוזיה, היהודים לקו על ידה בראשונה, יען כי המורת הראשון עלה על הענף הכלכלי היחידי, המסחר, שעליו ישבה כמעט כל היהדות הגרוזית. נסתתמו כל מעיינות הפרנסה והיסוד

(* מיניסטר-התשכלה התרבות.)

התמוטט לגמרי. שביתת המסחר, המסים הכבדים, העמדת המעמד הזה, (המעמד הבינוני), מחוץ לדאגת הממשלה לאזרחיה, התחילה להראות אותות לרעה על המצב הכלכלי של היהדות הגרוזית. ה"גבירים" הבעלי-בתים מאתמול נהדפו כקש לפני רוח והתחילו להתגלגל במדרון של שפל החיים.

השתרר איזה אייבטחון, איזה יאוש, נוצר מצב קושמרי* מעיק ומטדא, מהפרובינציות היו מתקבלות ידיעות על אנשים מחוסרי-לחם ומחוסרי-אמצעי-קיום. בן לילה נעשו למיותרים, ליצורים, אשר שום בריה לא נרצה להם לא בעיר ולא בכפר. סולקו גם יושבי הערים הגדולות. הבתים והחנויות נלקחו מידי בעליהם. שבת המסחר, שכן לא היה במה לסחור וגם כל משלוחי-יד היה כרוך בסכנה. ביותר לקתה כותאים. אחדים מן העשירים הספיקו להימלט עם רבם, החכם ראובן בראשם, לחוץ לארץ, לקושטא (הרב הזה מת בקושטא לפני ארבע שנים**). גם שליחי הרבי מליבוויץ נמלטו אחד אחד באשר נמלטו וככה נשארה העדה דווייה וסחופה, ריקה גם בחומר וגם ברוח עם יאוש מר בלב. נוסף להמצב הקשה, פרצה שם דליקה שנשרפו יותר משלוש מאות בתים יהודים והמצב נעשה יותר כבד.

עם התרופפות יסודי החיים החמריים התרופפו גם יסודי החיים הרוחניים, החינוך והמוסר. בתי-הספר, שהיו קיימים, בצורה רצוייה או לא רצוייה אחת, היא בכל זאת אש היהדות הבהבה שמה, נסגרו ובתי-ספר אחרים לא נפתחו לילדי היהודים. הממשלה הסתפקה בבתי-ספר כלליים. היהודים לא נהו אחרי בתי-ספר אלה ובאופן כזה רוב הילדים נשארו מחוץ לכל חינוך. לדאגה ראשית נהפכה המלחמה על פת לחם, מלחמת החיים היומיומיים. ילדים, שנועדו לתורה ולחכמה, הושלכו על ידי לחץ החיים אל הרחוב להתעסק בתגרנות, למכור סיגריות, שרוכי-נעל וכדומה (מסחר הפעוטים נעשה יותר "רציונאלי" ופחות מורגש לעין). סטודנטים הונחו את שעוריהם והרצאותיהם והתלבטו ברחוב, התעסקו בספקולציה חשאית, במכירת "וליוטה" ועוד מיני דברים אסורים וכרוכים בסכנה. כל זה הביא לידי דימורליזציה גמורה, זלזול, הפקרות והזנחה לא רק בעניינים לאומיים, אלא גם בצרכים רוחניים אלמנטריים, שכל בן אדם תרבותי אינו יכול להתקיים בלחם. בו בזמן התחילה ההתקפה גם על הדת, נסגרו בתי-כנסיות בכמה ערים ועיירות, התחילו לגרש את הנשמה היהודית גם מפניה יחידה זו שנשארה לה בימי ענייה ומרודה. ואנחנו היינו מסתכלים בכל זה ועינינו רואות וכלות.

(* סיוט. ** בראשית שנות העשרים.

בימים ההם עבר גם הר' דוד באזוב מאוני לטיפלים. הוא נתקבל לרב לעדת יהודי צחינוואלי בטיפלים. בואו עודד אותנו קצת ושוב התעורר בנו הרצון לגשת לעבודה, לצאת אל העם ולהפריע את הדומיה. לא יכולנו להשלים עם המצב. היהדות הגרוזית הלא זה רק התחילה להתעורר, לצעוד את צעדיה הראשונים בחייה הצבוריים והתרבותיים וככה פתאום להפסיק, להציג נקודה ולעזוב ביד הגורל — עם כל זה לא יכולנו להשלים. ואף כי הצעד היה מסוכן, בכל זאת חשנו בצורך לנסות.

קראנו לאסיפה חשאית של איזה חברים ידועים ובטוחים, הרכבנו ועדה אינציאטיבית לנסות דבר אל הממשלה על דבר ייסוד חברה תרבותית, שעליה יהיה רק להתעסק בעניינים „תרבותיים טהורים“, רחוקים מכל פוליטיקה ושמטרתה היחידה תהיה רק להפיץ השכלה ותרבות בין יהודי גרוזיה. הוועדה עיבדה תקנון בתכנית של שיעורי ערב לגדולים, סידור הרצאות, נשפים, בתי-מקרא ועוד. את החברה קראנו בשם „תרבות“ והגשנו את התקנון לקומיסאר ההשכלה לאישור וביארנו לו בעליפה מה המריצנו לכך: המצב התרבותי, השפל של היהדות הגרוזית והעזובה הרבה השוררת בחיים הרוחניים, שצריך לשים לה קץ.

הקומיסר להשכלה שמע בתשומת לב את הרצאתנו, קיבל ברצון את התקנון ונתן בלבנו התקווה, שחברה המציגה לה מטרות כאלה תאושר. אולם... עברו שבועות וחדשים. אנחנו שמרנו את דלתי משרדו בכל יום שלישי וששי (ימי הקבלה לדורשיו), אבל תשובה לא היתה. הוא דחה, השתמט ולא עלה בידנו לפגוש אותו. סוף סוף קצה נפשנו בצפיית-שוא. רצינו לדעת את האמת ולוא גם שלילית, אבל לדעת אותה מפיו ולכן החלטנו להיפגש אתו איך שיהיה. פעם נפגשנו אתו בפרוודור משרדו. הוא היה מוכרח להתעכב. גם הוא הבין, שסתם להשתמט, לדחות, לא היה אפשר עוד וקיבל אותנו במשרדו. היינו שניים, אני והר' באזוב. אז אמר לנו ישר ובגלוי, שכל העיכוב בא, מפני שיש לו „ידיעות“, שזו היתה חברה ציונית, המתארגנים תחת „הפירמה“ הזאת.

אנחנו השתדלנו לפזר את חששותיו והידיעות הכוזבות שהגיעו לידו. אז הוא אמר לנו, שאם יערבו בדבר שני קומוניסטים ידועים, אז מוכן הוא לאשר. הדבר הזה לא היה קשה לנו. היו הרבה קומוניסטים ידועים מן המכרים, שהתייחסו באהדה למטרותנו זו. וככה אחרי עמל של ארבעה-חמשה חדשים, התלבטויות ועינויים של „לך ושוב“, עלה בידנו להוציא את התקנון מהמשרד של קומיסר להשכלה עם הכתוב על ראשו „אני מאשר“ — ואנחנו צוהלים ושמחים. השגנו את מבוקשנו

ומעתה נוכל „לצאת אל הצבור“ להרים את קולנו ולעבוד את עבודתנו, לפחות, עבודה תרבותית, באופן ליגלי. בקומיסריון ההשכלה אמרו לנו, שעד שניגש לעבודה צריכים אנחנו להמציא את התקנון לקומיסריון לעניינים הפנימיים. לרשום אותו בתור מוסד.

את זה חשבנו לדבר קל מאד. לאחר שהתגברנו על המעצור הראשי וכלל לא עלה על דעתנו, שאחרי שעברנו את הים הגדול (קומיסריון ההשכלה), דווקא בנחל קטן זה (ככה ראינו את ההרשמה בקומיסריון לעניינים הפנימיים) היתה צפויה טביעה למפעלנו. את התקנון מסרנו למקום הנזכר. עבר שבוע, שבועיים, חודש. בכל יום ויום היינו באים, חוקרים, דורשים בדבר ותמיד היינו מקבלים תשובה „בעוד יום-יומיים“. היו שולחים אותנו ממשרד למשרד, ממזכיר למזכיר ולבסוף כסדרשנו ב„הוקף“, קיבלנו מענה, שהתקנון נמצא בצ'קה* לחקירה וסם מעכבים ואם רצוננו לדחוף את הענין אז נפנה ישר שמה. והיות ידענו את „המוסד“ הזה ועד כמה מן ה„עונג“ היה לעשות „עסקים“ עמו וביחוד כשרמזו לנו אחדים מן המכרים בהחוג ההוא, ש„נהיה קצת זהירים ואל נבלבל יותר מדי את המוח“, חדלנו. וככה נקבר העניין, שעמל כה רב הושקע בו ותקוות כה גדולות תלינו עליו.

תפסת מרובה לא תפסת, אמרנו. אולי לא עלה בידנו ליסד חברה זו, שתפשט על הרבה דברים וצריך לנסות במועט. בהוצאת אורגן, שיסמש במה לעניינים הצבוריים ולצרכי החיים של היהדות הגרוזית. משם נודיע להממשלה ולהעם אשר בתוכו היא יושבת על צרכיו וסבלותיו של הצבור היהודי בגרוזיה וגם מבפנים ישמש כוח מעורר ומעודד. באופן כזה אחרי השתדלות מרובה והשפעה על חוגים יודעים מן הממשלה הושג רשיון להוציא עתון בהשפה הגרוזית בשם „מכבי“, מוקדש לענייני היהודים והיהדות בגרוזיה. העתון היה צריך להיות בזמן הראשון דו־שבועון ועריכתו הראשית נמסרה לי. סביבו התרכזו כל החברים הציונים, הכואבים כאב עמם והדואגים לגורלו: הר' דוד באזוב, בנו הרצל באזוב, צעיר חשוב מאד, בעל כשרון ובעל מרץ, אשר ניסה את כחו גם בהספרות הגרוזית ועשה התחלה יפה בשירתה על נושאים יהודים, סטודנטים: יוסף מושיאשבילי, מיכאל תאודידשווילי ועוד ועוד חברים, שניגשו אל הענין במרץ והשתתפו בו בחומר וברוח. כך עלה בידנו להוציא את העתון בפורמאט גדול ובהידור רב. כן, העתון יצא לאור עולם, אבל קצרים היו ימיו. בעודו באיבו נקטף ורק שלושה גליונות הספיקו לראות אור עולם.

* מסמך השאית.

ובכן, האם ראוי לדבר על עתון, שרק שלושה גליונות יצאו ממנו בסך הכל? האם ראוי שיוצג לו ציון בזה? אמנם, כשהשנים כתיקנו, בתנאים נורמלים, כש...הכל הולך למישרים", אולי אין ערך ל"הברקות" כאלה. אבל יש זמנים, תקופות ידועות ותנאים ידועים, שכל מאורע קל ייחשב למאורע צבורי חשוב ובעל ערך הסטורי, ביחוד בחיי צבור שלא היו עשירים כל כך במאורעות ממין זה. להוציא עתון בלתי קומוניסטי, בצבע לאומי וגם מתנגד להלך רוח המשטר השורר — היה זה מעשה נועז ורבים התפלאו על זה. העתון עורר התלהבות גדולה בחוגי הצבור וביחוד בחוג הנוער, והוכיח, שאחרי כל זאת לא כבה הויק האחרון של האהבה והחיבה לדבר לאומי וצבורי. ביחוד עוררו התעניינות הידיעות מארץ ישראל, שהיינו מבליעים בין השורות בתוך שאר הידיעות. נתארגנה חבורה שלימה של אנשים, חובבים, אשר הטילו על עצמם מס חדשי לתמיכת העתון והבטיחו את קיומו החמרי. גם ברחוב היהודי פגשנו בסימפטיה מרובה וכדי לתמוך בו היו כאלה ששילמו בעד גליון פי עשר, פי עשרים משווי (המחיר היה 10 קאפ'), וכך היינו בטוחים, שהעתון יתקיים וישמש במה לצרכי החיים וענייני הצבור היהודי הגרוזי.

אולם הממשלה חשבה אחרת. כנראה, גם היא גיחלה אתנו איוה „משחק“, לראות מה יהיה באחריתנו. כל גליון וגליון היה צריך לעבור שבעה מדורי גיהנום עד אשר הציץ אל הרחוב. מלבד המבקר הממשלתי היינו צריכים להמציא לצ'קה לשם רשיון מיוחד לפירסום הגליון. מחיקות ותיקונים היו בו הרבה. המבקר הממשלתי היה אדם לא רע וגם מבין בענייני הספרות (דבר יקר לרוב בין העובדים הסובייטים), אבל כנראה אימת משרתו היתה מוטלת עליו למדי והיה זהיר מאד שלא ייכשל. הוא היה עסוק מאד ולכן היה מצווה, שאת הגליון נמציא לו אל ביתו הפרטי וזה דווקא היה נוח לנו. הוא היה שב אל ביתו עייף ויגע מעבודתו ובאופן כזה היה עושה את מעשהו בחפזון ולא דקדק כל כך. ביחוד אחרי שסדרנו ככה (את הגליון היינו מביאים אליו אני והרצל באזוב), שאנו היינו מקריאים לפניו ולפעמים דולגים על אילו פראזות ובטויים, או מבליעים בנעימה דברים שרצינו להבליע אותם. ככה יצאו הגליון הראשון והשני. אבל בשל הגליון השלישי כבר פגש אותנו בפנים אחרות.

כנראה רמזו לו מגבוה על שהוא מתרפה במלאכתו ובעתון מתגנבים ב„קונטראבנדא“* דברים שאינם לרצון להם. לכן לא האמין עוד לנו,

* הברחה, כלומר דברים אסורים.

שאנחנו נקריא לפניו והוא לקח בעצמו את הגליון והתחיל לקרוא בו. ומה לא אוכל שלא לציין מאורע קל, אבל מעניין, שאירע באותו מעמד. זה היה גליון של פורים והחלק הספרותי תפס בו מקום הגון. היו שירים מעניינא דיומא. המבקר קורא את הגליון והגיע אל שיר אחד משלי והנה פתאם הוא קופץ ממקומו כאילו הכישו נחש. "מה זה, איך מלאך לבך להכניס חרוז כזה?" והראה לי באצבעו על המקום שבו בין שאר הדברים היה מחורז שם "אנטיוק אפיפן" עם אחשורוש והמן ושאר שונאי ישראל. בתחילה לא הבנתי ואמרתי לו מתפלא: "ומה בכך? זה הוא שמו של צורר-יהודים ידוע בהיסטוריה ישראלית, שבמקרה השתמשתי בשמו לשם חרוז". אבל יודע אתה, אמר לי, ש"אפיפן" הוא שמו הפרטי של יושב ראש הצ'קא הגרוזית? לזה לא פיללתי גם אני ואחרי פקפוק קל אמרתי לו: יודע אני, ששם משפחתו קואנטאלייני, אבל ששמו אפיפן, את זה לא ידעתי (הוא נתמנה מחדש ושמו הפרטי לא היה ידוע כל כך). ומובן, שפה אין הכוונה עליו כלל וכלל, שהוא אינו שונא ישראל ולא עשה שום רעה כשהוא לעצמו ליהודים. אבל יודע אתה, אמר לי, שבעד חרוז שכזה יכולים "להושיב" קשה? לכן עליך להוציא החרוז מיד. אני עמדת על שלי, הסברתי לו, שזה בכלל קטנות ואין לחשוש לרמזים כאלה והחרוז הולם את הענין וכל השיר יתקלקל לגמרי וכו' וכו'. סוף סוף הכרעתיו ולא מתק ואיכשהו יצא הגליון השלישי.

כן, הגליון יצא ולמחרת היום הגה מ"הפוליטביורו" (הלשכה המדינית) מזמינים את חברי המערכת. מנהל הלשכה היה גרווי מכותאים, ובאחטאדזה, איש אשר הכיר את היהודים ואת חייהם והוא ניהל את החקירה.

הוא: הכיוון של עתונכם אינו רצוי לנו.

אנחנו: מה עוול מצאתם בו?

הוא: קודם כל השם "מכבי". זה הוא שם לאומי-שוביניסטי ועליכם לשנות אותו בשם אחר, לקרוא אותו למשל "הפועל היהודי". ושנית, במערכת צריך שיימצא גם חבר אחד מהמפלגה הקומוניסטית. אנחנו: לכתחילה אין לנו כנגד השם "הפועל היהודי" כלום, יכולנו לקרוא לו גם בשם זה. אבל עכשיו כשהעתון התחיל לצאת בשם זה ואתם אישרתם אותו אין אנו מוצאים שום סיבה לשנותו, ביחוד, שהשם "מכבי" איננו שם "לאומי-שוביניסטי", כמו שאתם חושבים. אמנם, זה הוא שמו של גבור לאומי היסטורי, אבל גם "מהפכן" ומשחרר את עמו מן העריצות ושיעבוד היוונים. גם השם "הפועל היהודי" אינו מתאים לעתוננו, מפני שהוא מכוון אל כל שדרות הצבור ולא דווקא אל

הפועל היהודי, שלעת עתה הם מועטים בתוכנו. ובנוגע להצעה השנייה אין לנו מה להתנגד. אין לנו „סודות מהחדר“ והעתון שלנו פתוח לכל הנורמים והדעות על יסוד חופש הוויכוח. אבל יחד עם זה הננו מצהירים, שנשאר נאמנים להעיקרים שלנו, להרחק העברית והתרבות העברית ונתנגד בכל כוחנו לכוון ההתבוללות ולטשטוש הצורה היהודית.

החקירה והוויכוח התנהלו ברוח זו, לבסוף אמר לנו, שההצעות האלה נמסרו לו מהמפלגה על מנת למסרן לנו והוא ימסור את דעתנו לה יודיע בבוא העת את החלטת המפלגה על זה. לעת-עתה יכולים אנו להמשיך את הוצאת העתון.

אולם הרושם שנתקבל היה, כי כבר חורשים רעה על העתון וימיו לא ימשכו. אז החילוננו לפנות בנידון זה אל ראש הממשלה הזאקאוק-זית מ' אורחלשווילי, אשר היה ידוע לנו, שהוא מתעניין פחות או יותר בשאלת היהודים הגרועים. הלכנו אליו, אני והר' באזוב, נתקבלנו אצלו לראיון והרצינו לפניו את כל הענין. הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות, שמע בתשומת לב את דברינו, הביע את שביעת רצונו מן העתון שלנו ונראה היה, שקרא את כל הגליונות בשים לב. אמר לנו, שחשובים בעיניו ביחוד המכתבים והקורספונדנציות מן הפרובינציה וכן יעץ לנו שנרחיב את המדור הזה יותר ויותר ונפיץ אור בהיר על המצב הכלכלי והרוחני של ההמונים היושבים בכפרים ובעיירות קטנות. אף הודה, שהיהודים המה הסובלים הראשונים מהשינויים במבנה הכלכלי של המדינה והוא עצמו מכיר יהודים אחדים בפרובינציות (הוא רופא לפי מקצועו), שעד היום היו חיים מרוכלות והתפרנסו איכשהו ומעתה נשבר מטה לחמם ונידלדלו לגמרי. כל זה מחייב לעמוד ברצינות על שאלה זו ולחפש אחרי הפתרון למצב. ומאוד יהיה מרוצה אם גבוא לעזרתו בדבר זה ונראה על הדרכים, אשר בהם אפשר יהיה לעשות דבר מה לטובת הצבור הזה. ולבסוף הבטיח אותנו, שהעתון לא ייסגר ולא יהיה מי שיעזו לעשות כדבר הזה.

יצאנו מראיון חשוב זה שקטים ובטוחים לאחר ששמענו דברים כאלה והבנה כזו מצד ראש הממשלה, מאיש אחראי ו„בעל-משקל“ כזה. החומר להוצאת הגליון הרביעי היה הולך ונסדר בדפוס כשנתקבלה פקודה מהלשכה המדינית, שעל העתון „מכבי“ להיסגר.

וראש הממשלה? והבטחותיו? האם היתה פה אשלייה? צביעות? קשה להגיד זאת. דבריו היו יותר מדי גלויים ונאמרו בתום לב ובהשתתפות, אלא שבמשטר הסובייטי הכל נעשה ב„גזרה עילאה“ גזירת המפלגה והכל מצווים ועומדים לקיים את גזירתה. אבל אם ככה ואם ככה אנחנו באנו לידי הכרה, שבתנאים אלה ותחת שלטון זה אין

שום אפשרות של עבודה צבורית ותרבותית מחוץ להמפלגה השלטת
וביחוד לעבר „שדה בור“, הומר גלמי לא נעבד כהצבור היהודי הגרוע,
שאת הכל צריך לדחוף בכוח ובמאמצים גדולים, לזעזע אותם כדי לעורר
את תשומת לבו של הצבור. נוכחנו, שאין טעם והגיון לפעולתנו, שכל
זה הוא משחק, משחק מסוכן מאד, משחק עם אש, שסוף סוף
אפשר להיכזות בה באופן קשה ולא בכל יום מתרחש ניסא... ובכן מה
עלינו לעשות ?

... ורק זה האחד שנשאר לאחרונה, ראה דרך טובה רק אחת — אלך ציונה". (פזמון עממי). ובכן ללכת ציונה! נגמר! אין לנו כאן מה לעשות ואין אפשרות לעשות ולמה נכלה לשוא כחצנו? וככה לבסוף החלטנו לעשות עוד נסיון נועז ומסוכן מאד, שהיה יכול לגרור אחרינו תוצאות קשות ולהיגמר במאסר ובגולה, אבל דרך אחרת לא היתה וניגשנו אל הענין. החלטנו לסדר הגירה מאורגנת של מאות משפחות לארץ־ישראל ובאופן כזה להציל את כל מה שאפשר להציל ואת הנשאר לקשור בתקווה לגאולה שלימה לעתיד. אבל איך לגשת אל שאלה זו ובאיזה אופן להציג אותה לפני הממשלה, שהיא לא תגלה פה את הטנדנציה הציונית? איך לטובב אותה, לסדר את הענינים ככה, שהממשלה תהיה מוכרחה לענות הן ולהסכים לה?

ירידת המצב הכלכלי וחוסר העבודה בין יהודי גרוזיה קיבלה צורה רצינית וכמעט קטסטרופלית. פתאם, במשך זמן קצר התגלתה לעין כל ריקנותה ואי־בסיסיותה של ה"אקונומיקה היהודית". אנשים שנחשבו לאמידים בעסקם בפרקמטיה, בהתרוצצם אנה ואנה ובהקימם שאון מסביב, כאילו "בונים עולמות ומחריבים עולמות" בעסקיהם, כשרק שבת המסחר וצומצם שטח התנועה במקצוע זה, התגלה, שמצבם של הרבה הרבה לא היה איתן כל כך גם לפני זה והכל היה תלוי על בלימה והתקיים בנס. אנשים סוחרים, בעלי עסקים מאתמול, עמדו ברחובות קריה מבוקר עד הערב סמוכים אל הקירות והתחממו, מאפס מעשה, לאור השמש. וגם אלה אשר נשאר בידם דבר מה והמשיכו את עסקיהם ואת קיומם, תקפו אותם היאוש ואי־הבטחון מפני המסים הכבדים, יוקר החיים והתחרות מצד הקאופרטיבים ומוסדות ממשלתיים ממין זה. באופן כזה, הדלות הכללית הלכה וקרבה אליהם בצעדים אמיצים ובטוחים.

עד אותו הזמן ניהלנו מלחמה ומשא־ומתן עם הממשלה בשטח התרבותי, היינו, לעשות דבר־מה לטובת החינוך והתרבות העברית. מעתה החלפנו את החזית והעברנו את השאלה לשטח "אקונומי טהור". נוצרה ועדה, שתיגש לממשלה, תתאר את המצב הכלכלי הירוד והקטסטרופלי של היהדות הגרוזית ותדרוש ממנה לחפש אחרי אמצעים לפתרון הופעה זו. על הוועדה גם להראות מצדה על המוצא היחירי

נא. לדרוש ממנו להקצות שטחי קרקעות מסוימים בגרוזיה להתישבות היהודים. לוועדה נכנסו הר' באזוב, אני ועוד שני חברים וביקשנו ראיון עם המפקח על ענייני הקרקעות ומשק המדינה, מנהיג הקומוניסטים הגרוזים פ. מאַטרדז'ה. התייצבנו לפניו, הרצינו את מצב העניינים כמות שהוא והוא שמע את כל זה בתשומת לב. אנב שיחה נגענו גם בשאלת החינוך והתרבות העברית. היה נראה, שנגענו ב„שאלה כואבת“ מאד, שלא נעים לו לחוות את דעתו בענין זה בגלוי. לאחר תשובה קצרה בנידון זה, התאמץ להפנות את הדברים לצד אחר.

אבל כבר הספקנו להרגיש מתשובתו הקצרה, שאת היהדות הגרוזית הוא חושב לחלק מן העם הגרוזי ואין לו שום קשר ויחס עם היהדות העולמית. נוכחנו לדעת, שבשאלת היהדות כולם שווים, כולם רואים את תשועת ישראל ורפואת תחלואיו בהתבוללות, בטמיעה ובטשטוש אפיו הלאומי, החל מרבותיהם קאוטסקי ולנין וכלה בתלמידיהון ותלמידי תלמידיהון. כל אלה, המתנגחים זה עם זה בשאלות חברתיות, כלכליות וטפלותיות וממיתים עצמם על קוצו של יוד, ולא מותירים זה לזה על ערקאתא דמסאני*. מתפשרים על נקלה, בשאלת היהודים, פותרים אותה בתנופת יד אחת ומבטלים כלאחר יד את כל ההיסטוריה היש-ראלית ורוח ישראל. על שאלתנו העיקרית אמר, שהיא ראויה לתשומת לב והבטיח שיעיין בדבר וידון בשאלה זו במוסדים השיכים לכך, גם לקומיסאר הקרקעות ועבודת האדמה הגשנו תזכיר בנידון זה. אולם אחרי כל זאת ידענו מרישא שכל זה לא יתן שום תוצאות חיוביות, שבגרוזיה אין קרקעות פנויים להתיישבות וגם לאכרים החיים על עבודת האדמה מלידה ומבטן מורגש חסרון בקרקע. אם ישנם שטחי אדמה פנויים, אינם מוכשרים להתיישבות וצריכים להכשיר אותם, בכדי להכשיר צריך כסף וכסף אין להממשלה הסובייטית בשביל זה. אולם אנו הלא גם לא נתכוננו לזה, שעיינו היו נשואות לארץ-ישראל ואם בתרנו בדרך זו, הרי זה מפני שזה נראה לנו טכסיסי ביותר.

שנה שלימה התלבטנו בשאלה זו. התזכירים התגלגלו במשרדים ובמוסדים שונים עד שקיבלנו התשובה הצפויה מראש: „לאחר העיין בכובד ראש והשקלא-וטריא בדבר, עליהם להודיע לנו לצערם הגדול שבזמן הקרוב אין לקוות לתשובה חיובית בשאלה זו. כי קרקעות ברירובה ליישב אלמנטים חדשים אין להממשלה ואם יש לנו איוו הצעה קונקרטיית אחרת בשאלה זו מוכנים הם לשמוע“. או העזנו ואמרנו להם, שהנה בארץ-ישראל מיישבים יהודים על הקרקע ויש

* שרוך-נעל.

אפשרות לאיזה מספר של משפחות להגר שם ולסדרן על הקרקע ומדוע לא נשתמש בהזדמנות זו? הממשלה לא תפסיד כלום אם חלק של אנשים מתוסריי-עבודה, מי שהיו סוחרים ורוכלים, יהפכו לחקלאים ולא יתנונו מאפס עבודה. אמת, שקשה פרידתנו מגרוזיה, ארץ שבה נולדנו וחיינו, אבל החיים הם יותר חזקים וקשים מכולם, וככה הסברנו בחוגי הממשלה את הענין עד שגם נתקבל על דעתם וביקשו ממנו רשימה לדעת „מי ומי ההולכים“. על הקורא לדעת דבר אחד, שבכל עבר-דתנו בחוגי הממשלה בענייני היהודים חסרנו המפריע הראשי — ה„יבסקציה“. קומוניסטים מיהודי גרוזיה לא היו ולהשפעתם של יהודי רוסיה על חוגי הממשלה הגרוזית בענייני היהודים הגרוזים לא היה שום ערך, וכנראה, גם לא שמו לב לזה, וככה עלה לפעמים בידינו להטות את לבב „הגוי“ לטובתנו בלי מפריע יהודי.

זה היה בשנת תרפ"ד—תרפ"ה (*). העליה הרביעית היתה בעצם תקפה ומארץ ישראל היו מגיעות ידיעות, אם כי מצומצמות ורובן בעריכה הסובייטית, אבל מרהיבות ומשמחות ונותנות תקווה בלב, שאכן הולכים ונוצרים שמה „מדינה עברית“, ועולם מתהווה והלב נמשך כל כך להיות בבונים. וכך נוצרה אצלנו אילוזיה של אפשרויות גדולות, סידור הגירה של מאות משפחות והתאחזותן בקרקע. אמנם כל כך תמימים לא היינו, ידענו את הקשיים הכרוכים בדברים כאלה. ידענו, שאין דומה שמיעה לראייה והמציאות היא אחרת לגמרי. אבל בדבר אחד לא הטלנו ספק, באפשרות של עבודה הנותנת אמצעי קיום לעובד ואחיוה בקרקע. ובתקוות כאלה ניגשנו לארגן הגירה ראשונה של 200 משפחות.

המהגרים ראו לדרך יותר רצויה לשלוח מלאכות לא"י, „שיעלו ויתורו את הארץ“. גם הממשלה מצאה לנכון את ההצעה הזאת, שלא לעקור משפחות שלימות לארץ שלא ראו אותה מתמול שלשום ואינם יודעים את טיבה. וכך הורכבה המלאכות משני אנשים הר' באזוב ואותי, אשר קיבלנו עלינו את האחריות הגדולה והכבדה הזאת לפני המהגרים ולפני הממשלה הגרוזית. מובן, שכל זה לא היה „חד וחלק“ כל כך לסבב את העניינים ולהביא את הדבר לידי כך, שהממשלה הסובייטית תסכים להגירה מאורגנת ושילוח מלאכות. הדבר היה מסוכן מאד ומרגע לרגע היה החופש שלנו תלוי מנגד. הרבה פעמים הופתענו מהזמנה פתאומית בצ'קה. היא היתה עוקבת אחרי מהלך העניינים בשבע עינים, גם מזמינה את אחדים מהנרשמים להגירה, את האנשים הפשוטים והתמימים, חוקרת אותם, שואלת מהם מה הביאם לידי כך שבחרו בדרך זו, לעזוב את

(* 1924 — 1925.

גרוזיה ולהגר לארץ אחרת. מי הם המעוררים אותם לכך והמנהלים תעמולה בקרב ההמון? רצתה לגלות עקבות של אורגניזציה חשאית. אבל כלום לא העלתה בידה. העניינים היו מסודרים באופן כזה, שקשה היה למצוא את „האנשים“. וסוף סוף אחרי מאמצים יוצאים מן הכלל, רעיונות־לב בין תקווה וראש, קיבלה המלאכות רשיון לנסוע לארץ־ישראל — ונסענו.

גדולות היו תקוותינו בצאתנו לדרך רובה היתה שמחתנו בהגיענו לארץ אבות. לא היה לנו שום ספק, שאם לא הכל לפחות למחצה יעלה בידנו למלא אחרי תכניתנו ולסדר הגירה של משפחות, אשר יוכלו להסתדר בארץ, לעבוד ולחיות חיי אנשים היושבים על אדמתם. תלינו תקוותינו בהנהלה הציונית, בשאר המוסדות המיישבים, שכה הרבה שמענו עליהם בגולה. גם חלמנו על יצירת איוה „פונד“ (קרן) בחוץ לארץ להתיישבות יהודי גרוזיה. מלבד זה, הלא בארץ היינו צריכים לפגוש ישוב הגון של יהודי גרוזיה, אזרחי ארץ ישראל, אשר התערו כבר בארץ, הצריכים להיות עומדים על גובה לאומי הגון ולוקחים חלק חשוב בבניין הארץ (ככה דמינו), והם הלא אחינו ובשרנו המה, בני עירנו ובני ארצנו, אחים, אחיות יהודים, קרובים וכו' וכו', אשר יפגשו אותנו בידיים פתוחות, יעודדו אותנו וימציאו לנו אם לא עזרה חמרית, עזרה מוסרית בוודאי. אמנם מעולם לא נטיתי לחלק את העם היהודי לעדות ולאגודות־אגודות וגם היום לא אוכל לשמוע במנוחת־נפש על „יהודי ספרדי“ ו„יהודי אשכנזי“. אבל בכל זאת יש רגעים ידועים, שאדם מרגיש איוה „קשר“, איוה „קירבה נפשית“ מיוחדת לבן עירו, לאיש מקומו. בתקוות אלה נסענו אני וחברי בתור מלאכות ובאי־כח היהדות הגרוזית לארץ־ישראל. אבל... באנו ראינו וצריך להגיד את האמת, שבהרבה והרבה נתאכזבנו.

באנו לא"י בשנת תרפ"ה (1925), בדיוק בערבי פסחים של פתיחת האוניברסיטה העברית, בזמן שכל ארץ ישראל היתה חוגגת. מיד בפגישות הראשונות עם ראשינו ומנהיגנו הציונים נדפו הרבה מן האילוזיות שיצרנו לנו בדמיוננו. מהר נוכחנו, שאין שום אפשרות להגירה כזו שאנחנו חשבנו עליה, אפילו בזמן הגיאות ההיא, שאין אמצעים כספיים להנהלה הציונית לכך, הדורש סכומים ענקיים, אשר אין גם לחלום לעת עתה על זה.

אולם האכזבה הכי גדולה היתה לנו מן הישוב היהודי הגרוזי שבארץ ישראל, אשר על אודותם צריך אני לאמור בזה דברים אחדים.

במקומות אחדים, בדברי למעלה, ציינתי את השאיפה העזה והגעגועים לארץ אבות, שהיו מצויים תמיד בתוך לבות יהודי גרוזיה. זו היתה הסיבה שמזמן לזמן, כבר מזמן קדום, היו נוסעים לארץ ישראל יהודים מגרוזיה וכך נוצר במשך הזמן ישוב הגון של יהודי גרוזיה המגיע קרוב לארבע מאות משפחות (ואולי גם יותר) והמתרכז כמעט רובו ככולו בירושלים, בשכונות „בב־אל־עמוד“, „זכרון משה“ ובירושלים העתיקה לפני החומה. המהגרים הראשונים היו ברגיל על הרוב זקנים וזקנות, אשר היו נוסעים על מנת להיקבר ב„ארץ הקודש“, והיו חיים על חשבון החלוקה וחשבון הבנים אשר ישבו בחוץ לארץ. אולם היו גם כאלה, שנסעו עם משפחותיהם להשתקע בארץ ולחיות שמה. וכך נתהווה ישוב של יהודים אלה בירושלים.

הבאים לארץ מגרוזיה הביאו על הרוב את מעשי אבותיהם בידיהם, את המסחר והרוכלות וכמעט כל הישוב הישן של יהודי גרוזיה מתעסק בזה עד היום ובו מוצא את לחמו. בצבור זה, אפשר לאמר בהחלט, שלא נתהווה שום שינוי בחייו הכלכליים והרוחניים (אם לא נביא בחשבון את השינוי החצוני של הדור הצעיר בבגדים וב„התאירפות“ מעושה), ועד היום הוא ממשיך את חייו באותה המסגרת אשר בה נמצא לפני מאה שנה. עד כמה שלא יהיה מר ומכאיב הדבר, צריך אני להגיד, שאיני חושב למצוא צבור, שפיגר בדרך ההתפתחות הצבורית והלאומית כצבור היהודי הגרוזי בארץ. כנראה, האנשים האלה עד היום „לא למדו כלום ולא שכחו כלום“, כמו שאומרים, וכל הרכוש הרוחני והתרבותי שלהם עודנו מצטמצם בתחומי הגבאות של בתי כנסיות עם שני מניינים אשר בכל שכונה ושכונה והנהלת בתי הקברות.

הפירוד לקהילות־קהילות למקומות מושבותיהם, אשר משם יצאו, עודנו גדול וקומץ קטן זה של אנשים לא יכלו עד היום להתארגן ולצאת מארבע אמותיהם המצומצמות, להיות אבר חי בגוף העם היושב בציון ולהשתתף השתתפות אקטיבית בהחיים הלאומיים והתרבותיים של הישוב העברי בא״י.

אנחנו בגולה תמיד הבטנו בעין קנאה, ביחוד בזמן האחרון, על הישוב הזה, שעלה בגורלו להשתרש בארץ, להיות עם יושב על אדמתו ומשתתף ביצירת החיים הלאומיים והמדיניים של האומה יחד עם שאר איברי

האוֹמָה הישראלית. אבל באנו, ראינו ונפלנו משמים ארצה". במקום צבור חי ומאורגן, פעיל וער לכל דבר לאומי וישובי, מצאנו יהודים מפוררים ומפורדים, שכל אחד ואחד מסור לבצעו ולעסקיו הפרטיים ושאלות הכלל לא מענינות אותו ולא מפריעות את מנוחתו כלל. במקום יהודים פעילים אנשי מעשה בעניני הצבור והאוֹמָה מצאנו יהודים של „בעונוֹתֵינו הרבים" ו„ירחם ה'". בהחלט אפשר לאמר, שהיהדות הגרוזית בגולה, אם כי גם היא נחשלה הרבה על דרך ההתפתחות, אבל היא עומדת הרבה יותר גבוה בהכרתה הצבורית והלאומית מהישוב היהודי הגרוזי בא"י.

גם בחיים הדתיים והתורניים לא התקדם הישוב הגרוזי בארץ ולא פעל גדולות. גם בשטח זה אין אנו מוצאים בתוכו גדולי-תורה, שיהיה אפשר להתגאות בהם. אין מה לדבר על הדור הישן, הוא חי את חייו הישנים הקבועים וכמובן קשה לשנותו. אבל מעציב הוא גם מצב הנוער. הוא מחוסר כל התפתחות וחינוך רציני בכל המובנים וביחוד במובן הלאומי והתרבות העברית. אפשר לומר, שכל צעיר מהישוב הזה, שאיפתו וחלומו האחד הוא, איך להמלט „מארץ נשמה" זו לאירופה, לאמריקה, בהן הוא רואה בדמיונו מטמוני כסף וזהב. מובן, שלכל זה יש גם גורמים אובייקטיביים „ואין אדם נתפס על צער" וכאשר מסתמים כל מעינות הפרנסה במקום מגוריו אז פונים למקומות אחרים ואי אפשר לתבוע מכולם התרוממות מעל לגבולות האינטרסים החמריים והצרכים היום-יומיים והקרבת עצמו על מזבח האידיאה. אבל מעליב פה הזלזול הנובע מדבריהם ואי-ההבנה בצורך המולדת והחיים הלא-מייים, התופשים מקום בלבו של כל אדם תרבותי — מחוץ לאינטרסים החמרים והצרכים היום יומיים שלו.

יכול להיות, שבמשפטי זה „ארגיו את האוֹזים", את ה„סלתו ושמגו" (כמו שמכנים את עצמם בכל מקרה) של הצבור הזה, החושבים את עצמם ל„עסקנים" ולמיצרים בצרת עמם. אבל יראו לי בעובדות את מעשיהם ואת מפעליהם לטובת הצבור הזה, יוכיחו לי את ההיפך, ואודה להם ואהיה שמח אם אתבדה. גם אנשים אמידים נמצאים בתוכם, אבל הם אינם נוקפים את אצבעם לטובת הצבור ולעניני האומה ואינם משתתפים כלל בענינים צבוריים. הילדים רובם מתחנכים בחדרים וחלק מבקר על הרוב את בתי-הספר של „אליאנס", אבל בתי-הספר אלה אינם מספיקים לגמור ומתפרצים מחצי הדרך.

בבואנו אני זור' באזוב לפני ארבע שנים*) בתור משלחת לא"י וראינו

*) ב"1925.

את העוובה הרבה השוררת בחיי הצבור היהודי הגרווי בירושלים, דבר אשר פיללנו לו, ניסינו לארגן אותם ולתת איוו דחיפה לעוררם. גם נענו איוו צעירים לכך, אבל הנסיון לא הצליח. לאחר שנסענו נפרדה החבילה ושב להיות ה„עולם הזה“ כמנהגו נוהג. אין להכחיש שיש אפשרות, הרבה כוחות טמונים בצבור זה ואנרגיה רבה אצורה בו, אבל כל זה צריך לעבד, לעורר, להביא לידי פעולה ולתת כיוון רצוי. ואם ככה ואם ככה נוכחנו אני וחברי, שאין לנו מה לעשות אצל הצבור הזה ואין מה לסמוך עליהם ובמקום שבאנו ללמוד היה עלינו „ללמד“.

אחרי התאמצויות והשתדלויות שונות לפני ההנהלה הציונית ומוסדות שונים, עלה ביד המלאכות לקבל איוו הבטחה מההנהלה הציונית על סידור איוו משפחות בצריפים והמצאת עבודה להם. וגם קיבלנו סרטיפיקטים בעד המישים משפחות, שיעלו ויסתדרו על חשובנם כשאר העולים. וככה שבה המלאכות אל שולחיה. אולם בשובנו לגרוויה מצאנו עוד יותר שינויים לרעה במצב הכלכלי. המשפחות שהתעתדו לנסוע והיו להם איוו סכומים, הספיקו לבזבזם בינתיים. הוצאות הנסיעה והפאספורטים עלו פי שלושה וגם בא"י נתן המשבר כבר את אותותיו. ובאופן כזה אחרי ה„רעש“ והתקוות הגדולות נגמר הענין כמעט באפס. רק איוו שמונה עשרה משפחות מדלת העם עלה בידנו לארגן והן עלו יחד אתי (חברי הר' באזוב נשאר בגולה) בתחילת שנת תרפ"ו והסתדרו חלק בירושלים, בפתח-תקוה, בצריפים שניבנו להם על ידי הנה"צ, וחלק בירושלים. יצויין גם זה, שהממשלה הסובייטית הגרווית הראתה הבנה רבה והשתתפות חשובה בדבר זה, משנוכחה בעניותן של אחדות מן המשפחות העולות לארץ, שיחררה אותן מתשלום התעודות וכן נתנה להן הנחה של 50% בכרטיסי המסע, אשר בזה איפשרו להמשפחות את העליה לארץ.

בוה כבר הגעתי ל"קץ". נתתי השקפה כללית ומסרתי איוו תמונה שהיא, כפי שהיה אפשר, מחיי היהודים בגרוזיה בעבר ובהווה. עם החתימה אני רוצה לסכם את דברי, לתת איוו מסקנא ולהראות על הדבר אשר צריך לעשות ואפשר לעשות בשביל יהודי גרוזיה.

מכל מה שנאמר, ראינו, שהיהדות הגרוזית איננה אבר מדולדל ונתוק מגוף האומה. רוח היהדות נשמרה בהם במשך הדורות בטהרתה ובין "מצרי שאל ועברי פי פחת" נשאו את יהדותם וסימניהם הלאומיים הביאום עד הלום. בזמן האחרון גם התעורר בהם הרצון לשוב לחיים לאומיים ותרבותיים עבריים. אולם עוד לא הספיקה ההכרה הלאומית להתבגר אצלם והערכים הרוחניים של היהדות להתמוג בדמם ולקנות אצלם זכות אורה וכבר השיג אותם הנחשול, נחשול הכפירה בערכים הלאומיים וברוח היהדות. סופות חזקות הבאות מן החוץ התחילו להשתער עליה בזמן האחרון ומאיימות לקעקע את כל מה שהיה יקר וקדוש להם במשך כמה דורות. היא עוד היתה בראשית דרכה, במצב הנביטה וההתהוות.

עוד לא הייתה ההכרה הלאומית שרשים עמוקים בלב ולא נהפכה לה לצורך נפשי, לחלק אורגני ובלתי נפרד מהווייתה, העומדת איתן בפני כל הרחחות והזרמים. הרכוש הרוחני מן העבר לא היה גדול ובהווה עוד לא הספיקו ליצור דבר מה ממשי כדי להזין את הנשמה היהודית, ביחוד של הנוער ובאופן כזה היא נשארה מפולשת מכל הצדדים לכל הרחחות והזרמים, הקורעים ושוטפים ממנה חלקים חלקים אל מקום אשר לא ישובו. היהדות הגרוזית נתונה כעת בנסיון קשה. היא צפויה לכליון לאומי ולטמיעה גמורה, אם לא יבואו בזמן הקרוב שינויים במצב אשר היא נמצאת כעת. המשבר החמרי והחורבן הרוחני יכלו בה את שארית הפליטה. הדור הישן ימות ויחלוף באמונתו התמה בלב קרוע ופצוע למראה החורבן החמרי והרוחני והדור הצעיר לא ידע ולא יכיר אותה. כל זה אני אומר לא בהפלגה ולא לשם תעמולה, אלא זו היא המציאות האמיתית והנוראה...

עכשיו, בתנאי החיים והשלטון השוררים ביהדות גרוזיה, אין לאל ידנו לעשות דבר מה ממשי, באופן בלתי אמצעי, בשביל היהדות הגרוזית בגרוזיה. אולם פה יש לעשות הרבה והרבה בשביל יהודים

אלה, אשר בנה אפשר יהיה להשפיע גם שמה בהידיעות המעוררות והמשמחות שתתקבלנה מכאן. יש להיכנס ברחוב היהודי-הגרוזי של הישוב הישן אשר בארץ, לנהל עבודה לאומית ותרבותית מאומצת ובלתי פוסקת, ביחוד בקרב הנוער, לעורר בהם חוש הצבוריות ורגש העבודה לטובת האומה והכלל. להרחיק משם כל הרקבון אשר נערים מן הישן והעובר וליתן להרות החדש, רוח צח, רוח ההכרה וההבנה הלאומית לחדור לתוכו.

יש לשים לב למצבם של העולים החדשים, אשר עלו לארץ במשך עשר השנים האחרונות. לחיות חיי עבודה וחיים אכריים, אשר מספרם מגיע לארבעים משפחות, המפורזים אנה ואנה והסוחבים חיים עלובים של חצי רעב. לכרוך ולקשור אותם אל הקרקע ואל העבודה הבריאה, המחייבה את בעליה וגם לחנכם חנוך לאומי ומוטרי. וכן אין לנתק את הקשרים עם היהדות הגרוזית בגולה לתת אפשרות של עליה לארץ מזמן לזמן למשפחות המוכנות והשואפות לעלות, ובזה לקשר אותן באופן רחני אל הארץ, לטעת בלב הנשארים תקוה לגאולה ולא להביאם לידי הזנחה ויאוש גמור. אלה הם האמצעים, אשר אפשר להשתמש בהם לטובת היהדות הגרוזית לעת-עתה, עד אשר יגיעו ימים טובים מאלה גם לאיי וגם ליהדות שבגולה, ואז אולי גם היהדות הגרוזית תידבק בהגוף הכללי של האומה הישראלית ותהיה לברכה בקרב העם והארץ.

יחזקאל הרלף

נתן אליהשווילי

רשימת־הערכה זו על מחבר הספר, היחידה שעלה בדיניו לאתר עד כה בעתונות העברית הארצישראלית, נדפסה בשבועון „הפועל הצעיר” (תרפ”ט/1929, גל’ 24). מחברה היה חברו של נתן אליהשווילי בפעילות ציבורית־ציונית בגרוזיה. יחזקאל הרלף, יליד פולין (1897) נקלע לגרוזיה באותם ימי הפעילות הציבורית המוגברת, הנזכרים בספרנו. היה מראשי צעירי־ציון וחבר כל המוסדות שנוצרו באותם ימים בגרוזיה. עלה לארץ ב־1921 וכל ימיו בפעילות ציבורית בחיפה עד פטירתו בתש”ט (1949). הגיח בעזבונו תיאור היסטורי לתולדות צעירי־ציון בגרוזיה על אישיה המפעילים, שיידפס במזדמן.

ג. ק.

שמעתי על אודותיו בפעם הראשונה בראשית שנת 1915 מפי הרב האשכנזי (יליד ליטא) מר הבוליס, אשר כיהן במשרה זו כמלמד־מורה בעיירה צחינוואלי (עיר מולדתו של המנחם) פלך טיפליס. „בין תלמידי הרבים”, סיפר הרב, „הצטיין מילדותו בכשרונותיו ובשקידתו על התנ”ך, ועל התלמוד — אחד ושמו נתן. שפתם המדוברת — גרוזית — לא שמעתי ואידיש זרה להם אבל מצאתי דרך ללבותיהם של הצעירים בשפת התנ”ך בדרך זו, שאתם קוראים לה עתה „עברית בעברית” ונתן היה לי במשך זמן קצר לעזר”. בין היתר ציין גם את הספרייה העברית של העלוי הזה, שהספיקה מזון רוחני־לאומי לכל בני הנעורים. בשנת 1916 הכרתיו פנים (הוא עבר עם משפחתו הצעירה לטיפליס והיה למורה בעדת היהודים הגרוזינים שבעיר זו). הכרת פניו ענתה בו כי עולה הוא על בני עדתו. בפגישה הראשונה אתו הוא גולל לפני את תכנית הפעולה שהוא עומד לפעול בין השדרות הרחבות של היהודים בגרוזיה. „עלינו להציל את הדור הצעיר מבערות ולחנכו ברוח דתי לאומי” אמר בהתלהבות קוקזית שהשותה חן מיוחד לדבורו העברי, בהברה הספרדית, בהטעימו את המלה „לאומי”. „עלינו לשתף את

היהודים ילידי גרוזיה לכל עניני העם העברי הגדול ולסבלותיו ולשמחותיו. בעוז ובמרץ נלחם נגד הטנדנציות לפעולות ספרטיות אשר נתגלו כבר אז בין האינטליגנציה היהודית-גרוזינית המעטה.

כאשר הצליח לעורר את בני עדתו להשתתף בתרומות לטובת „היהודים נגועי המלחמה“ היתה לו מלחמה קשה כנגד אלה אשר רצו בוועד מיוחד למטרה זו, נבדל מזה של „היהודים הרוסים“: „ועד יהודי אחד וחסל! די בזיון ובושה, כי לנו רב ושוחט מיוחד“.

ב„אגודת דוברי עברית“ שנתארגנה בטיפליס באותה שנה בסייעתו היה הוא הרוח החיה. בהרצאותיו שקרא לעתים קרובות, הבלית ידיעה עמוקה גם בספרות העברית החדשה.

אחרי המהפכה נבחר ברשימת ס״ד לאספה המכוננת לקוקו, ויחד עם הסיעה העברית הגן בכל חום רוחו וכוח דבורו על ה„אוטונומיה הפרסונלית“ למיעוטים.

בשנת 1918 הוא נספח באופן רשמי ל„פרקציה העממית צעירי-ציון“ ומאז התמסר לתעמולה בין צעירי עדתו בעד רעיון ה„עבודה בציון“: עבודה ממש — „בזיעת אפך“, — לא כאן בנכר אלא בציון: „גשקיף על הררי קוקו מפסגות הרי יהודה“. אכן, הדברים הללו נקלטו בלבבות. רבים מצעירי עדתו עלו לארץ בהזדמנות הראשונה ונכנסו לשורות העבודה בארץ.

כחבר הוועד הלאומי ליהודי גרוזיה, יצא במלחמה חריפה כנגד דברי יהודי קוטאייס אשר הכריזו על עצמם, כי גרוזינים בני דת משה המה. הוא גם התחיל להוציא בקוטאייס „במקום שם המתבוללים עושים נפשות“, בעזרת עוד אנשים אחדים המסורים לרעיון הציוני את השבועון היהודי בשפה הגרוזינים „חמה עבכאליס“ (קול ישראל) שהתקים במשך כמה ירחים.

למנוח היתה יד גם בשדה הספרות, בשלטו בשפה הגרוזינית על כל ניביה ותגיה, העשיר הוא את ספרותה בכמה תרגומים מהאוצר העברי. בארץ פגשתי אותו פעמיים. פעם בחיפה לפני כחמש שנים, כאשר אך ירד הרב באזוב מהאניה. „כן אתם עליתם במתי מספר ואילו אנו לגדולות שאיפותנו. בשם 100 משפחות דברנו עם הסובייט הגרוזיני והצלחנו שהאחרון ירשה למשפחות הנ״ל לעלות ארצה. הוא הרשה לנו לצאת מגבולות הריספובליקה לשם מו״מ עם ההנהלה הציונית ע״ד התישבותן. ותקותנו חזקה, כי גם כאן נצליח“.

כפעם השניה פגשתי לפני כ־4 שנים, כשהוא עמד בראש אחת הקבוצות ליהודי גרוזיה על שם המנוח מ. שטריכר (אחד מהנאמנים לרעיון הציוני בקוקו ומיסד ההסתדרות הציונית בה).

אנו כאן כבר 4 חדשים. אלה הם הצריפים שלנו, לע"ע מתענים.
לפעמים חסר זה וזה אבל אין דבר, אנו בארצנו ונחיה מעמל כפינו"...
מאז יותר לא ראיתי. ופתאום הידיעה המעציבה על מותו. נקטף
בפתח־תקה בן 36 כשהוא עוד מלא מרץ לפעולה.
שלום לעפרך!

חדרה, 1929.

צילומים

4-00

1115

65.292
3

נתן אליה שווי

היהודים
הגרוזים
בגרוזיה
ובארץ
ישראל